

การศึกษาการพัฒนาทางสังคมของชุมชนไทลื้อ
ในภาคเหนือของประเทศไทย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประชัน รักพงษ์

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๑

บทคัดย่อ

ไทลื้อเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท มีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ในเขตสิบสองพันนา และบริเวณใกล้เคียง มีความสัมพันธ์กับล้านนาและล้านช้าง ต่อมาได้อพยพเข้าสู่หัวเมืองต่าง ๆ ในภาคเหนือ ตามนโยบายเก็บผ้าใส่ช้างเก็บผ้าใส่เมืองของเจ้าผู้ครองล้านนาในอดีต กระจายกันตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัด เชียงราย พะเยา น่าน แพร่ ลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่ ไทลื้อมีภาษา ประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรม ที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทเช่นเดียวกับคนไทยในภาคเหนือ ในขณะเดียวกันก็นับถือผีเรือน ผีบ้าน ผีเมือง และบูชาเสาไ้บ้าน

ชุมชนไทลื้อพัฒนาจากสังคมเกษตรกรรมแบบยังชีพไปสู่เศรษฐกิจระบบตลาดเสรีตามกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งมีสาเหตุมาจากปัจจัยภายใน ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพของชุมชน และการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ส่วนปัจจัยภายนอกมาจากการติดต่อสื่อสาร การรับเอาความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการและเทคโนโลยีจากตะวันตก ทำให้ชุมชนต้องปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและการดำรงชีวิต จากการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อการค้า มีการปลูกพืชเศรษฐกิจตามความต้องการของตลาด เพิ่มผลผลิตโดยใช้เทคโนโลยีด้านการเกษตรซึ่งใช้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ต้องกู้ยืมจากแหล่งทุนต่าง ๆ ก่อให้เกิดสภาวะหนี้สิน จึงมีการอพยพไปทำงานต่างถิ่น ทำให้ครอบครัวขาดความอบอุ่น ซึ่งมีผลกระทบต่อสังคม อย่างไรก็ตามชุมชนไทลื้อบางแห่งได้พยายามแสวงหาทางเลือกในการประกอบอาชีพที่เหมาะสมด้วยการรวมกลุ่มกันฟื้นฟูภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยผลิตงานหัตถกรรมทอผ้าไทลื้อออกจำหน่ายเป็นรายได้เสริมของครอบครัว บางแห่งปรับเปลี่ยนอาชีพเกษตรกรรมไปสู่พาณิชย์กรรมและรับจ้าง บางส่วนรับราชการ บางคนเข้าสู่การเมืองระดับท้องถิ่นและระดับชาติ

ปัจจุบันชุมชนไทลื้อมีความหลากหลายเช่นเดียวกับสังคมไทยในภาคเหนือโดยทั่วไป แต่ก็มีปัญญาชนไทลื้อบางกลุ่มได้พยายามจุดประกายให้ชาวไทลื้อมีความสำนึกท้องถิ่น จึงได้ร่วมกันจัดกิจกรรมส่งเสริมประเพณีพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ของไทลื้อ เช่น ที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยาและอำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน ซึ่งมีการเชื่อมโยงเครือข่ายความร่วมมือไปยังชุมชนไทลื้อในภาคเหนือ นอกจากนี้ยังได้มีการจดทะเบียนจัดตั้งสมาคมไทยลื้อ เพื่อเป็นศูนย์กลางติดต่อสัมพันธ์ประสานงานการจัดกิจกรรม ศึกษาวิจัยอนุรักษ์ส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่นของไทลื้อไปสู่สาธารณชนทั้งในประเทศและต่างประเทศ ในปัจจุบันสถานภาพของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อมีสถานะเช่นเดียวกับชุมชนอื่น ๆ ในสังคมไทยโดยทั่วไป

สารบัญ

	(2)
	หน้า
บทคัดย่อ	(1)
สารบัญ	(2)
บทที่ 1 บทนำ	
ความเป็นมาของปัญหาในการวิจัย	1
วัตถุประสงค์ในการวิจัย	2
กรอบความคิดในการวิจัย	2
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	3
ระเบียบวิธีวิจัย	4
ขอบเขตการวิจัย	5
วิธีดำเนินการวิจัย	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย	7
บทที่ 2 การอพยพและการตั้งถิ่นฐานของไทลื้อในภาคเหนือ	8
ชุมชนไทลื้อในภาคเหนือ	9
จังหวัดน่าน	9
จังหวัดพะเยา	10
จังหวัดเชียงราย	11
จังหวัดเชียงใหม่	12
จังหวัดลำพูน	13
จังหวัดลำปาง	13
จังหวัดแพร่	14
บทที่ 3 ความเชื่อและพิธีกรรมของไทลื้อ	16
ความเชื่อของไทลื้อ	16
พิธีกรรมที่สำคัญของไทลื้อ	28
ยี่องขวัญ	28
ส่งเคราะห์	29
สืบชะตา	31
ปู่จาเตน	33
ปู่จาข้าวหลักเคราะห์	33

ปีกเฮิน	34
ชั้นเฮินใหม่	36
การเกิด	37
ลงไข่	39
กินแซก	40
ปีใหม่	41
เก็บขวัญข้าว	43
แห่พระอุปคุต	44
สู่ขวัญควาย	45
แฮกนา	46
พิธีกรรมการตาย	47
ผีบ้าน ผีเมือง	48
บทที่ 4 ภาษาไทลื้อ	52
เสียงพยัญชนะ	53
เสียงสระ	55
เสียงวรรณยุกต์	57
พยางค์	59
คำ	60
คำประสม	60
คำสรรพนาม	61
คำลักษณนาม	68
คำนำหน้าชื่อ	78
คำลงท้ายวลีหรือประโยค	78
รูปประโยค	84
บทที่ 5 พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรม	93
ครอบครัวและเครือญาติ	94
อาชีพ	95
อาหารไทลื้อ	97

	(4)
	หน้า
การแต่งกายของไทยลื้อ	99
งานหัตถกรรมไทยลื้อ	100
ที่อยู่อาศัย	104
ชุมชนไทยลื้อในกระแสการเปลี่ยนแปลง	105
บทที่ 6 สรุปและข้อเสนอแนะ	108
บรรณานุกรม	110
ภาคผนวก	114

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหาในการวิจัย

ไทลื้อเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่สำคัญกลุ่มหนึ่ง อาศัยอยู่ในภาคเหนือของประเทศไทย ทางด้าน ตะวันออกเฉียงเหนือของรัฐฉานในสหภาพเมียนมาร์ ในภาคเหนือของสาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว และทางตะวันตกเฉียงใต้ของมณฑลยูนนานในสาธารณรัฐประชาชนจีน เดิมไทลื้อตั้งถิ่นฐานอยู่แถบดินแดนสิบสองพันนาในเขตมณฑลยูนนานของจีนและบริเวณใกล้เคียง จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่าชาวไทลื้อในสิบสองพันนามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับดินแดนล้านนาและล้านช้าง ต่อมาได้มีไทลื้อบางส่วนอพยพเข้าสู่หัวเมืองต่าง ๆ ในล้านนา ซึ่งกระจายกันอยู่ในหัวเมืองทางภาคเหนือของประเทศไทย ในเขตจังหวัดเชียงราย พะเยา น่าน แพร่ ลำปาง ลำพูน และ เชียงใหม่ ตามนโยบายทางการเมืองยุค " เก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง " ของเจ้าผู้ครองนครล้านนาในอดีต และได้อพยพเข้ามาเพิ่มเติมภายหลัง เพื่อติดตามญาติพี่น้องที่เข้ามาอยู่ก่อนแล้ว การเข้ามาติดต่อค้าขาย การจาริกแสวงบุญทางศาสนาและหนีภัยสงคราม

ไทลื้อเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่สำคัญกลุ่มหนึ่ง มีขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และวิถีการดำรงชีวิตที่มีลักษณะเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ มีภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นมรดกของสังคมที่สั่งสมและสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีความสามารถในการอนุรักษ์และพัฒนาวิถีการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในยุคปัจจุบัน กล่าวคือ สามารถพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับงานหัตถกรรมโดยเฉพาะการทอผ้าฝ้าย มีลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกลุ่มชาติพันธุ์ สามารถผลิตให้เป็นสินค้าจำหน่ายสู่สังคมภายนอก ทั้งในประเทศและต่างประเทศอย่างกว้างขวาง สร้างเครือข่ายการผลิตจากระบบการผลิตภายในครอบครัวเป็นระบบเครือข่าย และการผลิตในระดับชุมชน จนกระทั่งกลายเป็นชุมชนการผลิตงานหัตถกรรมฝีมือด้านการทอผ้าขึ้นหลายแห่งในภาคเหนือ ชุมชนไทลื้อบางแห่งได้สร้างเครือข่ายการผลิตออกไปยังเครือข่ายที่อยู่ในประเทศเพื่อนบ้าน ประกอบกับได้พัฒนาการจัดการด้านการตลาดด้วยตนเอง ทำให้สามารถขยายเครือข่ายการตลาดไปยังทั่วประเทศนอกจากนี้ผลผลิตบางส่วนยังจำหน่ายไปสู่ต่างประเทศ โดยอาศัยการเชื่อมโยงเครือข่ายตลาดจากในประเทศ ส่วนชุมชนไทลื้อบางแห่งได้พัฒนาตนเองจากชุมชนเกษตรที่ยากจนไปสู่ชุมชนพาณิชย์กรรม และอุตสาหกรรมขนาดย่อม โดยอาศัยการร่วมทุนในหมู่เครือญาติเพื่อลงทุนค้าขายและผลิตอุตสาหกรรมขนาดเล็กโดยใช้วัสดุในท้องถิ่น ได้พัฒนาระบบทุนนิยมท้องถิ่นไปสู่ระดับภูมิภาค ปัจจุบันได้ทำการค้าขายสินค้าเกษตรกรรมและสินค้าอื่น ๆ ในภาคเหนือและได้ขยายตลาดออกไปทั่วประเทศ ทำให้ฐานะของชาวไทลื้อเปลี่ยนไปจากชุมชนที่ยากจนในอดีตมาเป็นชุมชนที่

พอมีพอกินไปจนถึงมีฐานะพอกินพอใช้และมีฐานะดี ปัจจุบันชุมชนไทลื้อในภาคเหนือได้มีการพัฒนาครอบครัวและชุมชนให้สอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในยุคโลกาภิวัตน์

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมของไทลื้อในประเทศไทย
2. เพื่อศึกษาการพัฒนาทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อในภาคเหนือของประเทศไทย
3. เพื่อศึกษาพลวัตทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนไทลื้อในภาคเหนือของประเทศไทย
4. เพื่อศึกษาการปรับตัวของชุมชนไทลื้อในกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม

และวัฒนธรรม

กรอบความคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านไทลื้อในภาคเหนือของประเทศไทย โดยใช้แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชน พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรม การผสมผสานทางวัฒนธรรมและการยอมรับสิ่งใหม่ เป็นกรอบความคิดในการวิจัย

วัฒนธรรมชุมชน หมายถึง วิธีการดำรงชีวิตของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มีความรู้สึกเป็นพวกพ้องเดียวกันขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษา ค่านิยม ความเชื่อ และพิธีกรรมร่วมกัน

พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นการศึกษากระบวนการทางสังคม และวัฒนธรรม โดยการศึกษาโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมในด้านความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมของไทลื้อ ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การผลิต การบริโภค และการแลกเปลี่ยนในชุมชน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ได้แก่ การเปลี่ยนโครงสร้างบทบาทหน้าที่ของประชากรและชุมชน ความสัมพันธ์ทางสังคม ความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมที่มีผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตในสังคม

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมาจากปัจจัยภายในและอิทธิพลจากภายนอก ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงด้านกายภาพของชุมชน เช่น การเปลี่ยนแปลงทางนิเวศการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร ทำให้มีการแสวงหาที่ทำกินแห่งใหม่และขยายพื้นที่ทำกินเพิ่มมากขึ้น ส่วนปัจจัยภายนอกมาจากอิทธิพลทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม การศึกษาค่านิยม ความเจริญด้านวิทยาการสมัยใหม่และเทคโนโลยีจากภายนอก อิทธิพลของสื่อสารมวลชนทำให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยรับเอาสิ่งแปลกปลอมซึ่งเป็นสิ่งใหม่เข้ามาในชุมชน เช่น มีการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขายออกสู่ตลาดภายนอก การใช้เครื่องจักรกลทางการเกษตรบนแรงงานสัตว์ การปลูกพืชพันธุ์ใหม่เพื่อเพิ่มผลผลิต การตัดสินใจร่วมหัวจมท้าย การขยายตัวของการศึกษา

แผนใหม่ เป็นต้น ทำให้ชุมชนปรับตัวให้เข้ากับสภาพการเปลี่ยนแปลง เช่น อพยพไปทำงานถิ่นอื่น โยกย้ายไปหาที่ทำกินแห่งใหม่ เพิ่มแรงงานในการผลิต และใช้พื้นที่จำนวนมากขึ้น พยายามให้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์ ปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิตมากขึ้น ปรับเปลี่ยนพิธีกรรมให้มีขนาดเล็กลงเพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย และให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน เป็นต้น

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องราวของไทยลื้อ เริ่มจากงานศึกษาของ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ (2498) ซึ่งเขียนหนังสือเรื่อง คนไทยในสิบสองปันนา เมื่อ พ.ศ. 2498 ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตของชาวไทยลื้อในสิบสองปันนาเมื่อ 40 กว่าปีที่แล้วไว้อย่างละเอียด ต่อมาไมเคิล เมอร์แมน (Micheal Merman) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ศึกษาสภาพสังคมและวัฒนธรรมของไทยลื้อที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา โดยเขียนเป็นบทความลงในหนังสือ American Anthropology เรื่อง Ethnic identification in a complex civilization : Who are the lue ? (1965) และลงในหนังสือ Southeast Asia Tribes, Minorities and Nations เรื่อง A minority and its government : The Thai - Lue of Northern Thailand (1967) ส่วน Frank M. Lebar (1967) ศึกษาเรื่องราวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เขียนลงในหนังสือ Ethnic Groups of Mainland Southeast Asia มีเรื่องราวของไทยลื้ออยู่ในส่วนหนึ่งของเอกสาร หลังจากนั้นได้มีผู้สนใจศึกษาเรื่องราวของไทยลื้อในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาชนจีนมากขึ้น ได้แก่ ชำนาญ รอดเหตุภัย (2518) ศึกษาภาษาไทยลื้อที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา เรื่องนศ บันเชือนชัตย์ (2525) ศึกษาภาษาถิ่นตระกูลไท โดยกำหนดให้ภาษาไทยลื้อเป็นภาษาย่อยของภาษาตระกูลไทอยู่ในสาขาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ Nanthariya Lamchiagdase. The Phonology of Lue in Lampang Province (1984) เป็นการศึกษาระบบเสียงของภาษาไทยลื้อที่จังหวัดลำปาง ประชัน รักพงษ์ และคณะ (2530) ศึกษาหมู่บ้านไทยลื้อในจังหวัดลำปาง เกี่ยวกับการอพยพและการตั้งถิ่นฐาน ประเพณีพื้นบ้าน ความคิดเห็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวไทยลื้อตำบลกล้วยแพะ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง และประชัน รักพงษ์ (2540) ศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านในภาคเหนือของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยศึกษาเกี่ยวกับประเพณีพื้นบ้านไทยลื้อที่ลำคัญ ความเชื่อ ภาษาไทยลื้อ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม และการปรับตัวของชุมชนไทยลื้อในกระแสการเปลี่ยนแปลง ณัฏชา เลวศิรินาถ (2527) ศึกษาการหลายตัวของรัฐแบบจารีตในคุ้มแม่น้ำโขงตอนกลาง สิบสองปันนา พ.ศ. 2363 - 2467 ชมรมล้านนาคดีศึกษา (2529) ศึกษาไทยลื้อที่เชียงคำ รัตนพร เศรษฐกุล (2537) ศึกษาการคงอยู่และการปรับเปลี่ยนทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย : กรณีศึกษาหมู่บ้านยอง ตำบลบวค้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งได้ศึกษาเกี่ยวกับการ

อพยพและการตั้งถิ่นฐานของชาวยองที่เข้ามาอาศัยอยู่ที่ตำบลบวค่าง วิธีชีวิตดั้งเดิมของชาวยอง ประเพณีครอบครัวและชุมชน การปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครอง และเศรษฐกิจ การคงอยู่และการปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของคนยองในปัจจุบัน แสง มาละแหม (2540) ศึกษาประวัติศาสตร์การเคลื่อนย้ายของผู้คนจากเมืองยองเข้าสู่เมืองลำพูน ซึ่งได้อพยพเข้ามาทั้งโครงสร้างของสังคม กระจายการตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง แม่น้ำกวง แม่น้ำทา และแม่น้ำตี ทำให้มีผลต่อโครงสร้างการปกครองของเมืองลำพูนในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาได้มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียง จนกลายเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นของลำพูนในปัจจุบัน เจ้า เสงจาง และจาง หยวนซิง (2530) ศึกษาเรื่องชนชาติไทในจีน หวัง จี๋หมิน (2531) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเมืองเซอหลี่กับป่าไปตีฟูในพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิบสองปันนากับล้านนาสมัยต้นราชวงศ์มังราย นอกจากนี้ในระยะเวลาหลังได้มีการศึกษาเรื่องราวของไทลื้อในสิบสองปันนามากขึ้น รัตนพร เศรษฐกุล (2538) ศึกษาชาวไทลื้อจังหวัดน่าน ในด้านการอพยพและการตั้งถิ่นฐานของชาวไทลื้อในจังหวัดน่าน การปรับตัวของชุมชนไทลื้อภายใต้ระบบการปกครองแบบจารีตของเมืองน่าน ความเชื่อและอุดมการณ์ทางสังคม วิธีการดำรงชีวิต วัฒนธรรมประเพณีของชาวไทลื้อของจังหวัดน่าน ยรรยง จิระนคร (เจียแยจอง) และรัตนพร เศรษฐกุล (2541) ศึกษาประวัติศาสตร์สังคม และวัฒนธรรมสิบสองปันนา ซึ่งศึกษาประวัติศาสตร์สิบสองปันนา จากตำนานและนิทานพื้นบ้าน สังคมกสิกรรมและวิธีการดำรงชีวิตของชาวไทลื้อในสิบสองปันนา ระบบการปกครองของสิบสองปันนายุครัฐจารีต การเข้าไปมีอิทธิพลของพม่าและจีนในฐานะเมืองสองฝั่งฟ้า จนถึงการณ์ผนวกเข้าเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของสาธารณรัฐประชาชนจีนอย่างแท้จริง

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาพัฒนาการทางสังคมและการปรับตัวของชุมชนไทลื้อในภาคเหนือของประเทศไทย โดยศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ทราบถึงสภาพการศึกษาเกี่ยวกับไทลื้อ ศึกษากรอบความคิดในการวิจัย จากเอกสารที่เกี่ยวข้องและเอกสารของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติที่กำหนดกรอบความคิดในเรื่องระบบการศึกษา การสร้างสรรค์และการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม การปรับตัว การผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม แล้วนำมาปรับให้เป็นกรอบความคิดในการวิจัย

1.การสุ่มตัวอย่าง ใช้วิธีการสุ่มแบบจงใจ (Proposive Sampling) โดยเลือกชุมชนไทลื้อที่มีความแตกต่างกันในด้านพื้นที่ สภาพทางภูมิศาสตร์ พื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนการดำเนินกิจกรรมของชุมชน ลักษณะเด่นในด้านอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ภาษา ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม การพัฒนาอย่างต่อเนื่องของครอบครัวและชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น และการผสมผสานแนวคิดในการพัฒนาจากภูมิปัญญา

ท้องถิ่นกับองค์ความรู้จากภายนอกโดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informant) ในชุมชน เช่น ปราชญ์ชาวบ้านผู้ประกอบการ ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change agent) ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ เป็นต้น

2. วิธีการเก็บข้อมูล

2.1 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นพื้นฐานในการกำหนดกรอบความคิดและประเด็นการวิจัย

2.2 กำหนดกรอบความคิดในการวิจัย โดยใช้กรอบความคิดของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและกรอบความคิดที่ได้จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นแนวทางในการวิจัย

2.3 กำหนดคำถามการวิจัยจากกรอบความคิดและประเด็นในการวิจัย

2.4 จัดทำแบบสัมภาษณ์ นำไปทดสอบและปรับปรุงแล้วนำไปสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักในชุมชน

2.5 การเก็บข้อมูลภาคสนาม เก็บข้อมูลโดยการศึกษาสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชน พบปรึกษาหารือผู้นำท้องถิ่น สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักในชุมชน เช่น ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ผู้นำกลุ่มแม่บ้าน ผู้นำกลุ่มอาชีพ ผู้ทรงคุณวุฒิในหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน รวมทั้งประชาชนผู้ประกอบการอาชีพหลักที่สืบทอดมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้างที่สอดคล้องตามประเด็นที่กำหนดล่วงหน้า และปรับคำถามเพิ่มเติมตามสถานการณ์ในขณะดำเนินการ สัมภาษณ์รวมทั้งการเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนในโอกาสที่เหมาะสม และสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างในขณะพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับผู้ให้ข้อมูลในชุมชน

2.6 บันทึกเสียง จดบันทึกข้อมูล การสัมภาษณ์ และบันทึกภาพกิจกรรมของชุมชน

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 วิเคราะห์ในขณะดำเนินการเก็บข้อมูลในแต่ละขั้นตอน

3.2 วิเคราะห์ในขณะเขียนรายงานการวิจัย

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตพื้นที่ ได้แก่ ชุมชนไทลื้อ ในภาคเหนือของประเทศไทยโดยมีหลักเกณฑ์ในการกำหนดพื้นที่ดังนี้

1.1 เป็นชุมชนที่มีลักษณะของความเป็นชุมชนไทลื้อ ได้แก่ สำเนียงภาษาพูด พิธีทำบุญ เสาใจบ้าน เลี้ยงผีบ้านผีเมือง

1.2 เป็นชุมชนที่มีกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพของชุมชนโดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.3 มีเส้นทางคมนาคมสะดวกในการเดินทางไปเก็บข้อมูล ได้แก่ หมู่บ้านไทลื้อในเขตจังหวัดน่าน พะเยา เชียงราย ลำพูน ลำปาง และแพร่

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

2.1 ศึกษาการอพยพและการตั้งถิ่นฐานของไทลื้อในภาคเหนือของประเทศไทย

2.2 ความเชื่อและพิธีกรรมไทลื้อ

2.3 ภาษาไทลื้อ

2.4 พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. กำหนดกรอบความคิดในการวิจัย

3. กำหนดประเด็นและคำถามในการวิจัย

4. วางแผนดำเนินการวิจัย

4.1 สร้างแบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก

4.2 ติดต่อประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลหลักในชุมชนเพื่อวางแผนการเก็บข้อมูลภาคสนาม

4.3 ขออนุญาตสถาบันราชภัฏเชียงใหม่เพื่อดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนาม

4.4 เตรียมเครื่องมือและอุปกรณ์ในการเก็บข้อมูล เช่น จัดเตรียมพาหนะเดินทาง กล้องถ่ายรูป เครื่องบันทึกเสียง

4.5 ดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนาม

5. วิเคราะห์ข้อมูลและเขียนรายงานการวิจัย

สถานที่ดำเนินการวิจัยหรือเก็บข้อมูล

1. ตำบลกล้วยแพะ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

2. ตำบลบ้านถิ่น อำเภอเมือง จังหวัดแพร่

3. ตำบลงอบ อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน

4. ตำบลห้วยวอน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

5. ตำบลศรีดอนชัย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย

6. ตำบลบ้านธิ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. ใช้เป็นข้อมูลของในการกำหนดนโยบายและวางแผนส่งเสริมและประสานงานการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม
2. เป็นข้อมูลพื้นฐานประกอบการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในภาคเหนือของประเทศไทย

บทที่ 2

การอพยพและการตั้งถิ่นฐานของไทยลื้อในภาคเหนือ

ไทยลื้อ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ในบริเวณภาคเหนือของประเทศไทย ทาง ตะวันออกเฉียงเหนือของรัฐบาลในสหภาพพม่า ทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีน และในภาคเหนือของ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เดิมตั้งถิ่นฐานอยู่แถบสิบสองพันนาทางตะวันตกเฉียงใต้ มณฑลยูนนานของจีนและบริเวณใกล้เคียง จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า ชาวไทยลื้อในสิบสองพันนา มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับดินแดนล้านนาและล้านช้างมาตั้งแต่อดีตนับแต่พญามังรายปฐม กษัตริย์ผู้สร้างเมืองเชียงใหม่ก็มีพระมารดาคือนางเทพคำขายเป็นธิดาของเจ้าเมืองเชียงรุ่งแห่งสิบสองพันนา ต่อมาได้มีไทยลื้อบางส่วนอพยพเข้ามาสู่หัวเมืองต่าง ๆ ในล้านนา ด้วยเหตุผลทางการเมือง ระหว่างรัฐยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมืองของเจ้าผู้ครองนครล้านนาในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ รวมทั้งการเข้ามาเพื่อติดต่อค้าขาย จารึกแสงวงบุญทางศาสนาและกิจการเมืองยุคที่จีนเปลี่ยนแปลงการปกครองสู่ระบอบคอมมิวนิสต์ และอพยพเข้ามาเพิ่มเติมเพื่อติดตามญาติพี่น้องที่เข้ามาอยู่ก่อนแล้ว

กลุ่มชนที่เรียกตัวเองว่า " ลื้อ " เป็นกลุ่มชนชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท คือ " ไทยลื้อ " หรือ " ไตลื้อ " ชาวไทยลื้อนิยมตั้งบ้านเรือนอยู่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำ และที่ราบระหว่างภูเขา โดยมีแม่น้ำโขงเป็น แม่น้ำสายสำคัญที่ไหลผ่านดินแดนสิบสองพันนาซึ่งชาวไทยลื้อเรียกว่า น้ำของ ส่วนจีนเรียกว่า แม่น้ำ ล้านช้าง และเรียกคนไทยลื้อว่า " หลี่ " หรือ " ส่วยไป๋ " (ณชชา เลาศิรินาถ 2527 : 9) ไทยลื้อมี วัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อตลอดจนวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกับคนไทยในล้านนาและคนลาวในล้าน ช้าง เช่น นิยมบริโภคข้าวเหนียวเป็นอาหารหลักประจำวัน และนับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท เช่นเดียวกัน มีภาษาเขียนแบบเดียวกัน มีความเชื่อเรื่องผีเรือน ผีบ้าน ผีเมืองคล้ายกัน

อาณาจักรสิบสองพันนาในอดีตจัดแบ่งการปกครองออกเป็นระบบพันนา หรือป็นนา ซึ่งเป็น การควบคุมพื้นที่นา โดยใช้ระบบเหมืองฝาย (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, 2523 : 4) ประกอบด้วย พันนา เมืองหลวง พันนาเมืองแซ่ พันนาเมืองฮุน พันนาเชียงลอ พันนาเชียงเจิง พันนาเมืองพง พันนาเมืองลา พันนาเมืองฮิง พันนาเชียงทอง พันนาเมืองฮู พันนาเมืองล้ำ และพันนาเมืองเชียงรุ่ง (เจ้า เสงี่ยม และจาง หยวนซิง , 2530 , หน้า 4) โดยมีพระเจ้าแผ่นดินเป็นประมุข เรียกว่า เจ้าแสนหวีฟ้าประทับ อยู่ที่เมืองเชียงรุ่งซึ่งจีนเรียกว่า เซอหลี่ (หวัง จั๋หมิน , 2531 : 30)

ในสหภาพเมียนมา ไทยลื้อตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตะวันออกของรัฐบาลได้แก่ เมืองเชียงลาบ เมือง เลน เมืองป่าแลว เมืองวะ เมืองนำ เมืองฐาน เมืองซัน เมืองพะยาก เมืองยอง เมืองฮู่ เมืองหลวย

ในเวียดนาม มีชุมชนไทยลื้อที่เมืองบิन्हลูห์ และบริเวณฝั่งตะวันตกของแม่น้ำดำตามแนว พรมแดนที่ติดต่อกับจีน (Frank M. Lebar, 1967 :207)

ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีชุมชนไทลื้อตั้งถิ่นฐานกระจายกันอยู่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำและบริเวณหุบเขาต่าง ๆ ในภาคเหนือ ได้แก่ เมืองสิงห์มีไทลื้ออาศัยอยู่มากที่สุดจำนวน 23 หมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีหมู่บ้านไทลื้อตั้งกระจายกันอยู่ในเขตภาคเหนือคือ เมืองนั้ง เมืองก่าง เมืองลอง เชียงแขง เมืองนาแล เมืองน้ำทาในแขวงหลวงน้ำทา เมืองอุเหนือ เมืองอุใต้ เมืองบุน ในแขวงพงสาตี เมืองไซ เมืองแบง เมืองฮุน เมืองน้ำวก ในแขวงอุดมไซ เมืองตันมิ่ง เมืองห้วยทราย เมืองปากทา ในแขวงบ่อแก้ว เมืองหงสา เมืองเงิน เมืองเชียงฮ่อนเชียงลม เมืองคอบ เมืองเพียง ในแขวงไซยะบุรี เมืองปากอุ เมืองหลวงพระบางในแขวงหลวงพระบาง นอกจากนี้ยังมีหมู่บ้านไทลื้อตั้งกระจายอยู่ตามฝั่งน้ำตั้งแต่แขวงพงสาตีลงมาถึงปากอุในแขวงหลวงพระบางอีกหลายหมู่บ้าน

สำหรับในประเทศไทย ไทลื้อได้อพยพมาจากดินแดนสิบสองพันนา เข้ามาตั้งถิ่นฐานตามเมืองต่าง ๆ ในภาคเหนือตอนบนในเขตจังหวัดน่าน พะเยา เชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง และแพร่ ตามนโยบาย “เก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง” ของเจ้าผู้ครองล้านนาในอดีตซึ่งได้ทำสงครามกวาดต้อนชาวไทลื้อจากดินแดนสิบสองพันนามาได้บ้านเมืองจำนวนมาก ไทลื้อบางกลุ่มอพยพหนีภัยการเมืองเนื่องจากเกิดความขัดแย้งแย่งชิงอำนาจของชนชั้นปกครอง บางส่วนอพยพเข้ามาเนื่องจากติดตามมาอยู่กับญาติพี่น้อง การแต่งงาน การค้าขาย การแสวงหาที่ทำกินที่เหมาะสม เข้ามาเพื่อการสืบสานพระพุทธศาสนาและการรักษาสงครามที่อพยพเข้ามาภายหลังจากจีนเปลี่ยนแปลงการปกครองเข้าสู่ระบอบคอมมิวนิสต์

ชุมชนไทลื้อในภาคเหนือของประเทศไทย

จากการศึกษาข้อมูลเอกสารและการสำรวจข้อมูลภาคสนามพบว่าในปัจจุบันมีชุมชนไทลื้อกระจายกันอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือตอนบนจำนวนมากในเขตจังหวัดน่าน พะเยา เชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง และแพร่ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

จังหวัดน่าน ไทลื้อเมืองน่านส่วนใหญ่ถูกกวาดต้อนลงมาจากสิบสองพันนา นับตั้งแต่ พ.ศ.2246 เจ้าเมืองเลนได้อพยพไพร่พลซึ่งเป็นไทลื้อเมืองเลน ลงมาอยู่ที่เมืองย่างในเขตอำเภอปัว ในปัจจุบัน ต่อมาปี พ.ศ.2333 ไทลื้อจากเมืองยองได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตเมืองน่าน 600 คน การอพยพครั้งใหญ่เกิดขึ้นเมื่อเจ้าหลวงสุมนเทวราช เจ้าเมืองน่านได้ยกกำลังไปตีสิบสองพันนา ใน พ.ศ. 2355 “ได้กวาดเอาคนครัวเมืองลำ เมืองพง เชียงแขง เมืองหลวงพุกา ลงมาไว้เมืองน่านมีคน 6,000 คน” ลงมาไว้ที่เมืองน่าน (ประชุมพงศาวดาร ภาค 10 , 2507 : 480) ในขณะเดียวกันก็กวาดต้อนเอาไทลื้อจากเมืองสิงห์ เมืองม่วง เมืองพงและเมืองลำ เข้ามาด้วย (รัตนภาพ เศรษฐกุล, 2538 : 19) ในสมัยเจ้าอนันตวรฤทธิเดช กองทัพสยามและกองทัพเมืองน่านได้ยกกองทัพไปตีเมืองเชียงตุง และเชียงรุ่งใน พ.ศ.2396 ได้กวาดต้อนครอบครัวไทลื้อจากเมืองพง เมืองม่วง เมืองหย่วน และเมืองลำ

ประมาณ 1,000 คนเศษ ลงมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองเทิง ต่อมาบางส่วนได้อพยพไปอยู่เชียงใหม่ เมื่อพื้นที่ทำกินไม่เพียงพอจึงได้ขออนุญาตเจ้าเมืองน่านอพยพไปแสวงหาแหล่งทำกินในเขตเมืองเชียงคำ ซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ในเขตการปกครองของเจ้าเมืองน่านในขณะนั้น ต่อมา พ.ศ.2398 เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช ยกกองทัพไปเชียงรุ่งได้นำตัวพญาหลวงบังคม เจ้าเมืองเชียงรุ่งลงไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และในปี พ.ศ.2399 ได้กวาดต้อนครอบครัวไทลื้อจากเมืองเชียงแขงมาไว้ในเขตเมืองน่านอีกจำนวนหนึ่ง ดังนั้นเมืองน่านจึงเป็นแหล่งการตั้งถิ่นฐานของไทลื้อจำนวนมากกระจายกันอยู่ในเขตอำเภอบัว อำเภอท่าวังผา อำเภอสันติสุข อำเภอเชียงกลาง อำเภอทุ่งช้าง อำเภอเฉลิมพระเกียรติ และกิ่งอำเภอสองแคว ซึ่งในปัจจุบันจังหวัดน่านมีหมู่บ้านไทลื้อรวม 60 หมู่บ้าน มีรายละเอียดดังนี้

อำเภอบัว เป็นพื้นที่ที่มีหมู่บ้านไทลื้อมากที่สุด ได้แก่ บ้านปรางค์ บ้านดอนแก้ว บ้านจวน บ้านป่าลาน บ้านมอน บ้านร้องแฉ่ง บ้านกิต ตำบลบัว บ้านนาบ้าน บ้านสันติสุข ตำบลสถาน บ้านดอนไชย บ้านต้นตอก บ้านเฮี้ย บ้านเฮี้ยหัวดอย บ้านหัวน้ำ บ้านฝาย ตำบลศิลาแลง บ้านนาคำ บ้านดอนชัย บ้านทุ่งรัตนา บ้านป่าตอง บ้านทุ่งศรีบุญยืน บ้านดอนมูล บ้านดอนแก้ว บ้านร้อง ตำบลศิลาเพชร

อำเภอท่าวังผา ได้แก่ บ้านต้นฮ้าง บ้านหนองบัว ตำบลป่าคา บ้านดอนมูล ตำบลศรีภูมิ บ้านแฮะบ้านฮวก ตำบลแสนทอง บ้านเลี้ยว บ้านลอมกลาง บ้านทุ่งหม่อง บ้านหนอง ตำบลยม บ้านยู บ้านถ่อน ตำบลจอมพระ

อำเภอสันติสุข ได้แก่ บ้านป่าแลวหลวง บ้านสบยาง บ้านป่าอ้อย บ้านดอนชัย บ้านอภัยศรี ตำบลป่าแลวหลวง

อำเภอเชียงกลาง ได้แก่ บ้านเชียงโคม บ้านศรีอุดม บ้านจิว ตำบลเชียงกลาง บ้านเหล่า บ้านอ้อ บ้านดอนแท่น บ้านสบปิ่น ตำบลพระพุทธบาท

อำเภอทุ่งช้าง ได้แก่ บ้านห้วยเตี้ย บ้านสะหลี ตำบลและ บ้านงอบศาลา บ้านงอบเหนือ บ้านงอบกลาง บ้านงอบใต้ บ้านทุ่งสูง ตำบลงอบ บ้านหลายทุ่ง บ้านใหม่ ตำบลปอน

อำเภอเฉลิมพระเกียรติ ได้แก่ บ้านห้วยโก้น ตำบลห้วยโก้น

กิ่งอำเภอสองแคว ได้แก่ บ้านผาลัก บ้านผาลิงห์ บ้านปางล้าน บ้านยอด ตำบลยอด

จังหวัดพะเยา ไทลื้อเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตอำเภอเชียงม่วน อำเภอเชียงคำ และอำเภอภูซาง เนื่องจากในปี พ.ศ. 2396 เจ้านันทวรฤทธิเดชเจ้าผู้ครองเมืองน่านยกทัพไปตีเชียงรุ่ง ได้ยกกองทัพเข้าไปกวาดต้อนผู้คนจากเมืองพง เมืองมาง เมืองหยวน เมืองเสม เมืองวน และเมืองลำในเขตสิบสองพันนา เข้ามาไว้ในเขตเมืองเทิง ซึ่งเป็นเขตการปกครองของเมืองน่าน ต่อมาเจ้าเมืองน่านเกรงว่าชาวไทลื้อที่กวาดต้อนมาจะอพยพหนีกลับไปบ้านเมืองเดิม จึงได้เคลื่อนย้ายลงมาตั้งถิ่นฐานอยู่ริมฝั่งแม่น้ำยมเขตเชียงม่วน ได้แก่ บ้านม่วง บ้านทุ่งมอก บ้านแพด บ้านท่าฟ้าเหนือ และบ้านท่าฟ้าใต้ เมื่อชุม

ชนขยายตัวมากขึ้นทำให้การทำมาหากินฝืดเคือง ประกอบกับพื้นที่ทำกินไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์ พญาธนะ และพญาคำหัวหน้าชุมชนไทลื้อ จึงได้ชักชวนชาวไทลื้อกลุ่มหนึ่งไปแสวงหาที่ทำกินแห่งใหม่พบว่าที่ราบลุ่มน้ำลาวในเขตเชียงคำ เป็นทำเลที่เหมาะสมจึงได้ขออนุญาตเจ้าเมืองน่าน อพยพผู้คนไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ลุ่มน้ำลาว และน้ำแวน เมื่อปี พ.ศ. 2431 ต่อมา มีไทลื้อบางส่วนอพยพมาจากชุมชนท่าวังผา เข้ามาสบทบ จึงทำให้เชียงคำเป็นเขตชุมชนไทลื้อขนาดใหญ่อีกแห่งหนึ่งในภาคเหนือรองจากชุมชนชาวยองที่ลำพูน ปัจจุบันหมู่บ้านไทลื้อในเขตอำเภอเชียงคำและอำเภอใกล้เคียงรวม 44 หมู่บ้าน ได้แก่ อำเภอเชียงคำ 30 หมู่บ้าน อำเภอภูซาง 7 หมู่บ้าน และอำเภอเชียงม่วน 7 หมู่บ้าน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

อำเภอเชียงคำ ได้แก่ บ้านธาตุสบแวน บ้านหย่วน บ้านม่วง บ้านดอนไชย บ้านแซ่แห้ง บ้านแดนเมือง บ้านใหม่ ตำบลหย่วน บ้านทุ่งมอก บ้านเชียงบาน บ้านแวนวัฒนา บ้านแพด บ้านเชียงคาน ตำบลเชียงบาน บ้านน้ำแวน บ้านผาลาด บ้านกิวชมพู ตำบลน้ำแวน บ้านบัวศรีพรม บ้านหนองเก่า บ้านหนองใหม่ บ้านบัวนาคพัฒนา ตำบลฝายกวาง บ้านทราย บ้านลำ ตำบลเวียง บ้านวังเค็มเก่า บ้านวังเค็มใหม่ ตำบลเจดีย์คำ บ้านแฮะ ตำบลแม่ลาว บ้านสันปูเลย บ้านปางวัว บ้านผาลาด ตำบลอ่างทอง บ้านทุ่งควบ ตำบลทุ่งผาสุข บ้านดอนมูล ตำบลเชียงแวง

อำเภอภูซาง ได้แก่ บ้านสบบง ตำบลสบบง บ้านสถาน บ้านห้วยไฟ บ้านหนองเลา บ้านหย่วน บ้านม่วง บ้านฮวก ตำบลภูซาง บ้านดอนมูล ตำบลเชียงแวง

อำเภอเชียงม่วน ได้แก่ บ้านท่าฟ้าเหนือ บ้านท่าฟ้าใต้ ตำบลสระ บ้านม่วง บ้านแพด บ้านทุ่งมอก บ้านป่าแหมเหนือ บ้านป่าแหมใต้ ตำบลบ้านม่วง

จังหวัดเชียงราย

อำเภอแม่สาย ได้แก่ บ้านไม้ลุงชน บ้านสันบุญเรือง ตำบลแม่สาย บ้านไม้ลุงชนเป็นหมู่บ้านที่อพยพลี้ภัยสงครามมาจากสิบสองพันนาราว พ.ศ. 2485 ต่อมาได้อพยพเข้ามาเพิ่มเติมภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองในจีน ส่วนบ้านสันบุญเรืองอพยพไปจากทุ่งสามหมอน อำเภอเชียงของ เพื่อแสวงหาที่ทำกินแห่งใหม่

อำเภอเชียงแสน มีชุมชนไทลื้ออยู่ที่บ้านวังลาว

อำเภอเชียงของ ได้แก่ บ้านหาดบ้าย ตำบลริมโขง บ้านศรีดอนชัย ตำบลศรีดอนชัย บ้านท่าข้าม ตำบลห้วยงาว บ้านห้วยมิ่ง ตำบลผวยียง บ้านหาดบ้าย เป็นไทลื้อที่อพยพมาจากบ้านน้ำเก็ง บ้านน้ำยอน บ้านน้ำยู่ ในเขตเมืองห้วยทรายแขวงบ่อแก้วของลาว เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงที่บ้านดอนที่อำเภอเชียงของ ต่อมาเมื่อชายตลิ่งแม่น้ำโขงพังทลายทำให้วัดและชุมชนถูกน้ำกัดเซาะ จึงอพยพไปตั้งอยู่ที่บ้านหาดบ้าย เมื่อ พ.ศ. 2484 ภายหลังจากลาวเปลี่ยนแปลงการปกครอง ใน พ.ศ. 2518 มีไทลื้อบางส่วนอพยพจากเมืองสิงแขวงหลวงน้ำทาและหมู่บ้านไทลื้อริมฝั่งโขงในแขวง

บ่อแก้ว ฐานอาศัยอยู่ในฐานะผู้อพยพพลัดถิ่น ปัจจุบันบรรดาบุตรหลานที่เกิดในประเทศไทยได้สถานะภาพเป็นคนไทยโดยสมบูรณ์ ส่วนไทลื้อบ้านท่าข้าม บ้านศรีดอนชัยและบ้านห้วยเม็ง เป็นกลุ่มที่อพยพมาจากเมืองอุไตในเขตสิบสองพันนาซึ่งปัจจุบันอยู่ในแขวงพงสาลีของลาว เมื่อ พ.ศ. 2416 เนื่องจากศึกสงครามภายใน เข้ามาอาศัยอยู่ที่บริเวณทุ่งสามหมอนหรือทุ่งหมด ซึ่งเป็นทุ่งร้างในเขตเชียงของ ต่อมา พ.ศ. 2430 เกิดปัญหาความแห้งแล้งและพื้นที่ไม่อุดมสมบูรณ์จึงอพยพแยกย้ายกันออกไป 3 กลุ่ม กลุ่มหนึ่งอพยพไปอยู่ที่บ้านห้วยเม็งอำเภอเวียงของ กลุ่มหนึ่งอพยพข้ามแม่น้ำโขงกลับไปฝั่งลาว ไปตั้งหมู่บ้านอยู่ที่บ้านปงในเขตเมืองห้วยทรายแคว้นบ่อแก้ว อีกกลุ่มหนึ่งอพยพไปอยู่บ้านท่าข้าม ต่อมา พ.ศ. 2492 ไทลื้อบ้านท่าข้ามส่วนหนึ่ง 6-7 ครอบครัว ได้กลับคืนมาอยู่ที่ทุ่งสามหมอน เนื่องจากที่ทำกินมีจำกัด และได้อพยพเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนกลายเป็นชุมชนหมู่บ้าน ต่อมาเมื่อมีถนนเชื่อมระหว่างอำเภอเวียงกับอำเภอเวียงของเมื่อ พ.ศ. 2496 จึงย้ายหมู่บ้านจากทุ่งสามหมอนมาอยู่ริมถนน และตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่เรียกว่า บ้านศรีดอนชัย ปัจจุบันเป็นหมู่บ้านที่ถดถอยทอผ้าไทลื้อที่สำคัญของอำเภอเวียงของ จังหวัดเชียงราย

อำเภอพาน ได้แก่ บ้านโป่งแดง ตำบลห้วยทรายขาว บ้านกล้วยแม่แก้ว ตำบลสันมะเค็ด ส่วนใหญ่เป็นหมู่บ้านที่อพยพมาจากที่อื่น เพื่อแสวงหาที่ทำกิน เนื่องชุมชนเดิมขาดแคลนที่ทำกิน เช่น บ้านกล้วยแม่แก้ว อพยพไปจากตำบลกล้วยแพะ จังหวัดลำปาง

อำเภอเวียงแก่น ได้แก่ บ้านท่าข้าม ตำบลท่าข้าม ส่วนไทลื้อบ้านลิ๊ะ บ้านปอกลาง บ้านดอน บ้านปางหัด ตำบลปอ อพยพมาจากเมืองฮ่า เมืองพง และเมืองล้า ในเขตสิบสองพันนา ผ่านลาวข้ามแม่น้ำโขงเข้ามาตั้งถิ่นฐานราว เมื่อ พ.ศ. 2450 ต่อมาเมื่อชาวไทลื้อจากจังหวัดน่าน อำเภอเชียงคำ จากลาว และที่อื่น ๆ อพยพเข้ามาสบทบจนกลายเป็นชุมชนระดับหมู่บ้านในปัจจุบัน

จังหวัดเชียงใหม่

อำเภอดอยสะเก็ด ได้แก่ บ้านเมืองหลวง ตำบลหลวงเหนือ

อำเภอสะเมิง ได้แก่ บ้านแม่สาบ ตำบลแม่สาบ

อำเภอแม่ฮาด ได้แก่ บ้านใหม่หมอกจ๋าม บ้านหัวเมืองงาม บ้านวังไผ่ ตำบลแม่ฮาด เป็นหมู่บ้านไทลื้อที่อพยพลี้ภัยสงครามจากภาวะสู้รบของชนกลุ่มน้อยในเขตเมืองยองของพม่า เมื่อ พ.ศ. 2516 ปัจจุบันยังไม่มีสถานภาพเป็นคนไทยชาวบ้านถือบัตรสิทธิชุมชนในสถานะชนกลุ่มน้อย พลัดถิ่นชาวพม่า ซึ่งมีปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนในหมู่บ้านไม่สามารถศึกษาต่อระดับสูงกว่ามัธยมศึกษา จึงเป็นชุมชนไทลื้อที่มีความเดือนร้อนมากกว่าท้องถิ่นอื่น

จังหวัดลำพูน เป็นจังหวัดที่ชาวไทลื้อตั้งถิ่นฐานอยู่มากที่สุด ส่วนใหญ่อพยพมาจากเมืองของจีนเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ของตนว่าเป็น "คนยอง" ใน พ.ศ. 2348 กองทัพของล้านนาประกอบด้วยกองทัพจากเชียงใหม่ ลำปาง แพร่ น่าน นำโดยเจ้าอุปราชธรรมลังกา และเจ้าบุรีรัตนคำฝั้นจากเชียงใหม่ ยกกำลังขึ้นไปตีเมืองยองแล้วกวาดต้อนผู้คนแบบ "เทครัว" จากเมืองยอง และหัวเมืองใกล้เคียงประมาณ 10,000 คน ประกอบด้วย เจ้าเมืองยอง เจ้านายบุตรหลาน พระสงฆ์ และไพร่พล เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตเมืองลำพูน ซึ่งมีผู้คนอาศัยอยู่เบาบาง ต่อมาใน พ.ศ. 2356 ได้อพยพไทลื้อจากเมืองยองเข้ามาเพิ่มเติมอีก ทำให้ไทลื้อจากเมืองยองซึ่งเรียกตนเองว่าคนยองกลายเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของลำพูน การตั้งถิ่นฐานในระยะแรกกระจายกันอาศัยอยู่ในเขตลุ่มน้ำปิง น้ำกวง และน้ำทา ได้แก่ บ้านเวียงยอง บ้านตอง บ้านยู บ้านหลวย บ้านวังไฮ บ้านสันดอนหอม บ้านกอช้อย บ้านข้าวแคว่ ริมแม่น้ำกวง บ้านริมปิง บ้านประตูปา บ้านหลุก บ้านบัว บ้านบาน ริมฝั่งน้ำปิง บ้านป่าซาง บ้านสบทา บ้านฉางช้าน้อย บ้านแชนม บ้านสะปึ่ง บ้านถอง บ้านหลวย บ้านป่าตาล บ้านหนองเงือก ริมฝั่งน้ำทา (แสง มาละแชนม, 2540 : 94) ต่อมาได้ขยายตัวออกไปทำให้ชุมชนคนยองกระจายกันตั้งถิ่นฐานอยู่ทั่วไปในลำพูนได้แก่ ในเขตอำเภอเมือง อำเภอป่าซาง อำเภอแม่ทา อำเภอบ้านธิ อำเภอบ้านโฮ้ง อำเภอทุ่งหัวช้าง และอำเภอลี้ มีรายละเอียดดังนี้ (วิสุทธิระ เนียมมาศ, 2528 : 174-183)

อำเภอเมือง ได้แก่ ตำบลป่าสัก ตำบลบ้านแป้น ตำบลบ้านกลาง ตำบลมะเขือแจ้ ตำบลอุโมงค์ ตำบลเหมืองง่า ตำบลริมปิง ตำบลเหมืองจี้ ตำบลตันธง ตำบลประตูปา ตำบลห้วยยาน และตำบลเวียงยอง

อำเภอป่าซาง ได้แก่ ตำบลป่าซาง ตำบลปากป่อง ตำบลแม่แรง ตำบลม่วงน้อย ตำบลบ้านเรื่อน ตำบลมะกอก ตำบลน้ำดิบ ตำบลท่าตุ้ม ตำบลหนองยอง ตำบลหนองล่อง และตำบลเจดีย์

อำเภอแม่ทา ได้แก่ ตำบลทาบลาตูก ตำบลทากาศ ตำบลทาชุมเงิน และตำบลทาทุ่งหลวง

อำเภอบ้านโฮ้ง ได้แก่ ตำบลบ้านโฮ้ง ตำบลเหล่ายาว และตำบลศรีเตี้ย

อำเภอลี้ ได้แก่ ตำบลลี้ และตำบลแม่ตื่น

อำเภอทุ่งหัวช้าง ได้แก่ ตำบลตะเคียนปม

อำเภอบ้านธิ ได้แก่ ตำบลบ้านธิ ไทลื้อบ้านธิเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ของตนว่า "คนลื้อ" ซึ่งมีสำเนียงภาษาพูดแตกต่างไปจากคนยอง ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของลำพูน

จังหวัดลำปาง ไทลื้ออพยพมาจากเมืองยองเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านกล้วย อำเภอเมืองลำปาง เมื่อ พ.ศ. 2356 เมื่อคราวกองทัพล้านนาจากเชียงใหม่ ลำปาง แพร่และน่าน ยกขึ้นไปเทครัวชาวไทลื้อจากเมืองยองเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองลำพูน ส่วนเมืองลำปางกลุ่มชาวไทลื้อได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานแห่งแรกที่บ้านกล้วยหลวง ต่อมาเมื่อผู้คนเพิ่มขึ้นได้ขยายชุมชนออกไปที่บ้านกล้วยกลาง บ้านกล้วยม่วง บ้านกล้วยแพะ บ้านกล้วยฝาย ตำบลกล้วยแพะ ส่วนบ้านแม่ปุง บ้านฮ่องห้า ตำบลน้ำใจ

อำเภอแม่ทะ เป็นกลุ่มที่แยกออกไปเนื่องจากถูกกล่าวหาว่าเป็นผีกะ (สัมภาษณ์ก้า อินใจวงศ์, 2530 : อายุ 83 ปี)

จังหวัดแพร่ เป็นไทลื้อที่อพยพจากเมืองยองเข้ามาอยู่ที่บ้านถิ่น ตำบลบ้านถิ่น อำเภอเมืองแพร่ เมื่อคราวกองทัพเมืองแพร่ ได้รบพบกับกองทัพเชียงใหม่ ลำปาง และน่านไปตีเมืองยอง ใน พ.ศ. 2348 เพราะจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่าบรรพบุรุษของไทลื้อบ้านถิ่นอพยพมาจากบ้านถิ่น เมืองยอง (สัมภาษณ์ สันฤทธิ์ ถิ่นทิพย์ : 2542 อายุ 71 ปี)

ชาวไทลื้อมีวิถีการดำรงชีวิตคล้ายคลึงกับคนไทยวนในภาคเหนือ เช่น บริโภคข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก มีขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมใกล้เคียงกัน จากการศึกษาพบว่าชาวไทลื้อมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมบางอย่างที่แตกต่างไปจากคนไทยในภาคเหนือ โดยเฉพาะมีสำเนียงภาษาพูดที่แตกต่างกัน มีพิธีกรรมเกี่ยวกับการเลี้ยงผีบ้าน ผีเมือง มีการทำบุญเสาไ้บ้าน นอกจากนี้ยังมีความแตกต่างในด้านการสร้างบ้านเรือน การแต่งกาย อาหารบางอย่าง ในปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจและสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป มีการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมกับคนไทยในภาคเหนือ และการรับวัฒนธรรมจากภายนอกทำให้สภาพสังคมของไทลื้อเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงไปสู่การความทันสมัย ที่เน้นค่านิยมบริโภคนิยม คนในชุมชนอพยพออกไปทำงานในเมืองและต่างถิ่นมากขึ้น ชุมชนบางแห่งมีการปรับเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมที่มีอาชีพหลากหลาย แต่อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมชุมชนไทลื้อบางอย่างก็ยังคงรักษาไว้ เช่น ภาษาพูด การนับถือผีและนับถือพุทธศาสนา การพัฒนางานหัตถกรรมพื้นบ้าน การทอผ้าให้เป็นสินค้าเพิ่มรายได้แก่ครอบครัวและชุมชน รวมทั้งความพยายามของคนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะปัญญาชนเชื้อสายไทลื้อที่จะรื้อฟื้นอดีตโดยการจัดตั้งชมรมไทลื้อเพื่อสืบสานวัฒนธรรมชุมชนของชาวไทลื้อต่อไป เช่นกรณีการจัดงานสืบสานตำนานไทลื้อที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา การจัดงานสืบสานวัฒนธรรมไทลื้อที่อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน การจัดงานประเพณีพื้นบ้านไทลื้อที่ตำบลงอบ อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน เป็นต้น นอกจากนี้ยังสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ไปยังกลุ่มไทลื้อในจังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือ เพื่อการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกวัฒนธรรมไทลื้อให้เป็นวัฒนธรรมของท้องถิ่น

ต่อมาได้จัดตั้ง "สมาคมไทลื้อ" โดยมีนายบุญรัตน์ วงศ์ใหญ่ รองเลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติในขณะนั้นซึ่งเป็นชาวไทลื้ออำเภอเชียงคำเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งและรับเป็นนายกสมาคมไทลื้อคนแรก มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เป็นศูนย์กลางการติดต่อสัมพันธ์และการดำเนินกิจกรรมของชาวไทลื้อในประเทศไทย
2. อนุรักษ์ ส่งเสริม พัฒนา ถ่ายทอด และประชาสัมพันธ์วัฒนธรรมชาวไทลื้อ
3. แลกเปลี่ยนความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอื่น ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

4. การศึกษา ค้นคว้า และวิจัยประวัติศาสตร์ และความเป็นมาของวัฒนธรรมไทยลื้อ และวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
5. ดำรงไว้ซึ่งความรัก ความสามัคคี ความสัมพันธ์อันดีงาม และความเจริญรุ่งเรืองของชาติไทย

(ใบอนุญาตจัดตั้งสมาคมเลขที่ ต.349/2544)

บทที่ 3

ความเชื่อและพิธีกรรมของไทยลื้อ

จากการศึกษาชุมชนไทยลื้อในภาคเหนือพบว่าความเชื่อของไทยลื้อส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกับความเชื่อของคนไทยวนในล้านนาโดยทั่วไป เพราะมีความสัมพันธ์กับสังคมของไทยวนในล้านนาเป็นเวลานาน ได้แก่ ความเชื่อตามเรื่องราวของพุทธศาสนาซึ่งมีวัด พระสงฆ์ หรือนุคคลที่เคยบวชเรียนมาแล้วที่มีความรู้และความเข้าใจในหลักธรรมของศาสนา ตลอดจนอักษรล้านนาที่ใช้จารึกในคัมภีร์ใบลาน ที่ใช้เทศนาสั่งสอนประชาชนมาเป็นเวลานาน โดยมีนักปราชญ์ล้านนาได้เรียบเรียงแต่งเป็นเรื่องตามนิทานชาดกบ้าง นิทานพื้นบ้านบ้าง หรือขยายความจากพระไตรปิฎกบ้างแล้วแทรกสำนวนโวหาร คติธรรม คำสอนไปในขณะเดียวกัน ชาวบ้านเมื่อไปวัดในวันสำคัญ ๆ ทางศาสนา พระก็จะนำคัมภีร์ใบลานที่จารึกความรู้ไว้มาเทศนาแล้วแต่โอกาส ชาวไทยลื้อนำมาเป็นแนวปฏิบัติจนกลายเป็นความเชื่อของตน ส่วนองค์ประกอบของพิธีกรรมต่าง ๆ ก็อาศัยผู้ที่เคยบวชเรียนมาแล้ว ที่เรียกว่าเป็น "หนาน" ที่ทำหน้าที่เป็นอาจารย์วัดหรือมรรคนายกวัด เป็นคนกลางในการสืบทอดพิธีกรรมต่าง ๆ นอกจากนี้ ชาวไทยลื้อยังอาศัยประสบการณ์ความรู้สึก และสิ่งที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษมาเป็นแนวประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจ อยู่ร่วมกันอย่างมีความมั่นใจ และเป็นที่ยอมรับของสังคมโดยทั่วไป

ความเชื่อของไทยลื้อ

ในเรื่องของความเชื่อของไทยลื้อในภาคเหนือแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ คือ

1. ความเชื่อที่มีหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษร คือ ความเชื่อตามบทบัญญัติของพระธรรมคัมภีร์ของพุทธศาสนา ทั้งที่มาจากวัดและมาจากปราชญ์ชาวบ้าน ในส่วนของวัดโดยมากจะเป็นคัมภีร์ใบลาน คำสอนต่าง ๆ เช่น เทวดาสอนโลก ธรรมดาสอนโลก ธรรมเล่มหลวง ธรรมอาณิสส บวช ธรรมขึ้นบ้านใหม่ ธรรมปีใหม่ ฯลฯ ซึ่งจะเป็นบทบัญญัติชี้ให้เห็นถึงบาปบุญคุณโทษต่าง ๆ นับว่ามีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชาวไทยลื้อเป็นอย่างมาก ส่วนที่มีอยู่ตามบ้านของผู้รู้ในหมู่บ้าน ก็จะเป็นสมุดไทยหรือที่เรียกกันตามภาษาพื้นบ้านว่า "บ๊อบสา" ก็จะเป็นแหล่งความรู้ในเรื่องของพิธีกรรม ตำราทางโหราศาสตร์ ตำรายาพื้นบ้าน ตลอดจนลายแทงต่าง ๆ โดยมากเป็นเรื่องทางโลกเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนในสังคม ผู้รู้เหล่านี้จะเป็นผู้ที่มีบทบาทมากในการนำชาวบ้านให้มีความเชื่อที่เป็นผลต่อการดำรงชีวิตไม่น้อยทีเดียว

2. **ความเชื่อที่เป็นมุขปาฐะ** คือ เชื่อโดยการจดจำโดยการเล่า หรือปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยไม่ได้มีการจดบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ส่วนมากจะเป็นวิถีชีวิตประจำวันในสังคมตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย หรือสิ่งที่เป็นจารีตประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ ที่ได้สั่งสม ปฏิบัติสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคนจนเป็น **ฮีต**ของสังคมที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชาวไทลื้อ ทั้งทางตรงและทางอ้อม

หากจะจำแนกประเภทความเชื่อตามลักษณะใหญ่ ๆ ทั้งสองลักษณะดังกล่าว ให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นอาจแบ่งความเชื่อของชาวไทลื้อเป็นประเภทย่อย ๆ ได้ ดังนี้

ความเชื่อเรื่องบุคคล ชาวไทลื้อมีความเชื่อเรื่องบุคคลคล้ายกับไทยวน หรือคนเมือง เช่น เชื่อว่าคนตายแล้วจะต้องมาเกิดใหม่ โดยเกิดกับ ญาติ พี่น้อง คนใกล้ชิด เมื่อมีคนเกิดจะต้องไปถามจากคนทรง หรือที่นั่งผีในหมู่บ้าน หรือไป **ห้วงข้าว** ก็จะได้รู้ว่าใครมาเกิด แล้วผู้ที่เป็นลูกหรือญาติใกล้ชิดเพียงจะต้องผูกข้อมือรับขวัญ อาจจะถูกด้วยด้านสีข้าว แก้วแหวน เงินทอง สิ่งของต่าง ๆ ก็แล้วแต่คนทรงจะเป็นผู้กำหนด นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับบุคคลในเรื่องอื่น ๆ อีก เช่น

บุคคลผู้ใดมีหูยาวเชื่อว่าจะมีอายุยืน

บุคคลผู้ใดที่พูดมี 2 เสียงท่านว่า เป็นบุคคลที่ไม่ควรคบ

บุคคลผู้ใดที่มีอวัยวะเกิน เช่น นิ้วเกิน หูมีติ่ง เชื่อว่าจะไม่อดอยาก (สัมภาษณ์ป็น

วงศ์ประเสริฐ, 2542 : อายุ 92 ปี)

การตั้งชื่อ สมัยก่อนนิยมไปขอให้พระอาจารย์วัดเป็นผู้ตั้งให้ เพื่อเป็นสิริมงคลให้อายุมันขวัญยืน

ความเชื่อเรื่องสิ่งแวดลอม มีความเชื่ออยู่มากทีเดียว เพราะสิ่งแวดลอมเหล่านี้จะอยู่ใกล้ตัว เชื่อว่าถ้าประพฤติดิจจริตอาจจะทำให้เกิดผลร้ายแก่ตนเอง และครอบครัวได้ เพราะเชื่อว่า **ซิด** (เสนียดจัญไร) เช่น

ผีกินสิ่งใดอย่าได้ซื้อหรือนำสิ่งนั้นมาเลี้ยง จะหมดเสียงจิบหายแล

ไม่ให้ใช้ไม้ฆานกลาง (ตรงกลางโปง) มาทำเสาเรือน

ไม่ให้ใช้ไม้ง่ามหางปลาทำเสาเรือน

ไม่ให้ตัดไม้ใกล้จอมปลวกมาทำเสาเรือน

ไม่ให้ตัดไม้ใกล้หนองน้ำมาทำเสาเรือน

อย่าให้ต้นไม้ใหญ่อยู่ใกล้เรือน

อย่าให้ต้นไม้ ใบไม้ ปิดหลังคาบ้าน

ถ้าเกิดจันทรคราส สุริยุคราส ให้เคาะต้นไม้ เคาะยุ้งข้าว จุดประทัด หรือยิงปืน

ห้ามเหยียบเตาไฟ

ห้ามลูกหลานนอนอยู่สูงกว่าพ่อ แม่ จะทำให้สิ่งสกปรก
 ลูกผู้ชายหน้าเหมือนพ่อจะไม่ได้พึ่ง
 ลูกผู้หญิงหน้าตาคล้ายแม่จะไม่ได้พึ่ง และจะอยู่ไกลจากพ่อแม่
 ปลูกบ้านห้ามเอาบันไดไว้ทางทิศตะวันออก ไม่ดี ทำมาหากินไม่ขึ้น
 ห้ามแกงหอยให้แขกรับประทาน เชื่อว่าจะทำให้ลืมนกัน
 ห้ามนอนกินข้าว
 ห้ามเอาน้ำล้างครกใส่หม้อแกง จะทำให้ไปไหนไม่รอด เพราะคิดถึงแต่บ้าน
 เมื่อจอมปลวกอยู่ใต้ถุนบ้าน จะทำให้ทำมาค้าขึ้น
 ห้ามกันขอย ปิดขอย เขาเป็นของตนเอง จะทำให้ตาบอด ตาฟาง
 รื้อรั้วปลูกบ้านทับก็ไม่ดี จะทำให้ลูกหลานที่เกิดมาปากแห้งง้ำได้
 (สัมภาษณ์ป้า วงศ์ประเสริฐ, 2542 : อายุ 92 ปี)

ความเชื่อเรื่องการเลี้ยงสัตว์ ถ้าจะเลี้ยงสัตว์จะต้องดูฤกษ์ยามให้ดีถ้าไม่ดูแล้วเลี้ยงไปอาจจะ
 ล่มจม สัตว์เลี้ยงจะเป็นอันตราย ดังมีความเชื่อตามคำร่ำพรหมชาดกของชาวไทลื้อว่า (สัมภาษณ์
 อินสอน อินทะรังษี, 2542 : อายุ 80 ปี)

ชั้น 1	ค้ำ	บ่อหื้อแฮกนา	แรม 1	ค้ำ	ฝักินคน
ชั้น 2	ค้ำ	ฝักินไก่	แรม 2	ค้ำ	ฝักินวัว
ชั้น 3	ค้ำ	ฝักินเปิด	แรม 3	ค้ำ	ฝักินควาย
ชั้น 4	ค้ำ	ฝักินหมา	แรม 4	ค้ำ	ฝักินม้า
ชั้น 5	ค้ำ	ฝักินหมู	แรม 5	ค้ำ	ฝักินช้าง
ชั้น 6	ค้ำ	ฝักินคน	แรม 6	ค้ำ	ฝักินผี
ชั้น 7	ค้ำ	ฝักินวัว	แรม 7	ค้ำ	ฝักินไก่
ชั้น 8	ค้ำ	ฝักินควาย	แรม 8	ค้ำ	ฝักินเปิด
ชั้น 9	ค้ำ	ฝักินผี	แรม 9	ค้ำ	ฝักินหมา
ชั้น 10	ค้ำ	ฝักินช้าง	แรม 10	ค้ำ	ฝักินหมู
ชั้น 11	ค้ำ	ฝักินผี	แรม 11	ค้ำ	ฝักินคน
ชั้น 12	ค้ำ	ฝักินไก่	แรม 12	ค้ำ	ฝักินผี
ชั้น 13	ค้ำ	ฝักินเปิด	แรม 13	ค้ำ	ฝักินผี
ชั้น 14	ค้ำ	ฝักินหมา	แรม 14	ค้ำ	ฝักินม้า
ชั้น 15	ค้ำ	ฝักินหมู	แรม 15	ค้ำ	ฝักินช้าง

ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนับถือที่สำคัญได้แก่

เรื่องแม่ธรณีเจ้าที่ เวลาจะทำงานสิ่งใดไปค้ำไปขาย ไปประกอบอาชีพ ในถิ่นอื่นนอกบ้าน อย่าลืมบอกแม่ธรณีทราบเพื่อให้คุ้มครอง ให้ปราศจากสิ่งชั่วร้ายทั้งปวง เชื่อว่าถ้าไม่ลืมแม่ธรณีแล้วทำอะไรเรื่องร้ายก็จะกลายเป็นดี กล่าวคือ เวลาจะรับประทานอาหารให้เอาข้าวปลาอาหารอย่างละเล็กละน้อย วางไว้บนแผ่นดินแล้วเคาะ 3 ครั้ง พร้อมกับกล่าวคำไหว้ว่า

“ท้าวองอาจมาภูถนอม กลมทวี แม่พวงนาฏน้อยแม่ธรณี อันเป็นผู้ลาหลับแล้ว สิ้นสิ้น สิ้นมดแลเมืองลาคะตัง โลกะวิซุร ขอเป็งงาแข่งงวงษาแม่ธรณี ขอท้อปกปักรักษา อย่าได้มีเคราะห์กรรมใดมาปะปาน คนหลวกอย่ามาใกล้ คนบื้ออย่ามากลาย ขอท้อได้อยู่สุขสบายหายเคราะห์หายนามแต่เนื่อ”

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเรื่องการขึ้นท้าวทั้งสี่ เพราะเชื่อว่าท้าวทั้ง 4 เป็นผู้ปกปักรักษาแผ่นดินแผ่นฟ้า แม้ว่าจะทำงานมงคลใด ๆ อย่านำได้ลืมนึกก็จะเจริญนักแล (สัมภาษณ์ ธรรมสอน อินยา, 2542 : อายุ 87 ปี)

ความเชื่อเรื่องเพศ ความเชื่อที่เกี่ยวกับเพศ มีดังนี้

ผู้หญิงใด หรือผู้ชายใดมีปานติดตรงอวัยวะเพศเชื่อว่าจะแพ้ผัว แพ้เมีย (แพ้หมายถึงชนะ) หรือกินผัว กินเมีย อยู่ด้วยกันไม่ค่อยยืนยาว มักจะตายจากกันไป และมักจะเป็นผู้ที่มักมากในกามคุณ

ผู้หญิงในระยะมีประจำเดือน ห้ามเก็บผักจะทำให้ผักตาย ห้ามปลูกต้นหอมจะทำให้ประจำเดือนไม่หยุด

ชายหญิง เมื่อได้เสียกันแล้ว จะต้องบอกให้พ่อแม่รู้ ถ้าไม่บอกผิดผี จะทำให้อยู่ไม่เป็นสุข เพราะพ่อแม่จะต้องบอกให้ผีเรือนทราบด้วย เพราะไม่เช่นนั้นจะทำให้ผีเรือนโกรธ ทำให้พ่อแม่ หรือญาติผู้ใหญ่เจ็บป่วยหรือได้รับอันตราย

ห้ามมีเพศสัมพันธ์ในวันพระ และตอนกลางวัน เชื่อว่าซิด

ความเชื่อเรื่องสุขภาพและสวัสดิภาพ ส่วนมากจะเป็นข้อห้ามต่าง ๆ ดังนี้ (สัมภาษณ์ ดี ศรีอินแก้ว, 2541 : อายุ 81 ปี)

ผู้หญิงที่คลอดลูกใหม่ อยู่ในระยะอยู่ไฟ ห้ามรับประทานของแสลงต่าง ๆ เช่น แดงร้าน น้ำนม เนื่อควายปลอม (ควายเผือก) เนื่อหมูแม่ต๋อง (หมูแม่ลูกอ่อน) เพราะจะทำให้มีผดผื่น

ผู้หญิงตอนที่มีครรภ์ห้ามรับประทานผักเพกัว ผรั่ง ข้าวเหนียวในไหข้าว อาหารที่ยังไม่ได้ตักออกจากหม้อแกงจะทำให้คลอดลูกยาก

ห้ามคนตั้งห้องหรือสามี "ป่องเตาฮาง" คือ ขุดดินบริเวณเตาไฟ หากไม่เชื่อถูกเกิดมาจะปากแห้ง

ห้ามคนตั้งห้องทูปตึง ลูกเกิดมาจะแลบลิ้นตลอดเวลา

ห้ามคนตั้งห้องเอาปูใส่กระเป่าเสื้อ ลูกเกิดมา "จะปูดน้ำลายเปี๊ยะ ๆ อย่างปู"

ห้ามคนตั้งห้อง "กินข้าวรำปึก กินของรำครก กินแกงข้าวหม้อ ลูกเกิดมาผญาปึก" เป็นการสอนไม่ให้กินของคาก กากห่อ คากหม้อ คากครก ให้ตัดออกมาใส่ถ้วยให้เรียบร้อย ไม่เช่นนั้นลูกเกิดมาจะลมอท้อง

ห้ามคนตั้งห้องกิน "เตา" ได้แก่ สหรัยน้ำจืดชนิดหนึ่งมีสีเขียวเป็นเส้นเล็ก ๆ ปกตินำมาทำเป็นอาหารเรียกว่า "ตำเตา" แต่ห้ามคนตั้งห้องกิน จะทำให้เด็กเกิดมามีขนมากกว่าปกติ

ห้ามคนตั้งห้องกินหัวปลี จะทำให้เด็กมีรกติดท้องแม่และคลอดยาก

การนำผักสดมาทำอาหารจำพวกนึ่ง หรือแกงโดยเฉพาะอย่างยิ่งนึ่ง หากนำขึ้นตั้งไฟยังไม่ทันสุก หากคนตั้งห้องหักหรือเปิดดูผักจะ "หมาด" จะนึ่งต่อไปเท่าใดผักจะไม่สุก

คนค้าคนขาย หากเห็นหญิงตั้งห้องต้องรีบหักก่อน หากปล่อยให้คนตั้งห้องหักก่อน จะอัปโชคค้าขายไม่ได้ดีตลอดวัน เรียกว่า "แก่น"

เมื่อมีข้อห้ามสำหรับคนตั้งห้องมากมายเช่นนี้ คนตั้งห้องจึงต้องเป็นคนสงบเสงี่ยมไม่พูดมาก จะได้ไม่เป็นที่รังเกียจแก่คนทั่วไป และต้องไม่อยู่นิ่งต้องขยันทำงานมาก ๆ ห้องจะได้ "ช้อน" ทำให้คลอดง่าย หญิงชาวลื้อในอดีตจึงต้องทำงานแม้กระทั่งตำข้าวจนถึงวันคลอดจนกระทั่งเวลาคลอดจึงจะหยุด

ทารกในระยะที่เล็ก ๆ ให้กินนมแม่กับข้าวหม้อมากล้วยเท่านั้น(แม่เคี้ยวข้าวผสมกล้วยสุก) ถ้ากินปลาและเนื้อเชื่อว่าจะทำให้จะเป็นขาง เป็นด้อย (โรคตาขมอย)

เวลารับประทานอาหารห้ามพูดหรือนินทาผู้อื่น จะทำให้คนที่เราพูดถึงฝันถึงเราในทางที่ไม่ดี ถ้าหากว่ามีความจำเป็นจะต้องพูดถึงคนอื่น จะต้องลูบแข้งขาของตัวเองเสียก่อนเพื่อเป็นการชมให้คนที่พูดถึง ฝันเห็นเราในทางที่ไม่ดี

คนที่จะออกไปทำมาหากิน ห้ามห่อข้าวด้วยไช้ต้ม หรือกล้วย จะทำให้โชคไม่ดี

ห้ามเอา "ครกข้าวสาก ปีกข้าวหม้อแกง" (สากคากครก ทัพพีคากหม้อแกง)

ห้ามคนอื่นเปิดดูห่อข้าว

ถ้าคนในครอบครัวผู้ที่ไปทำมาหากินรับประทานอาหารอิ่มแล้วจะรีบไป คนที่ยังไม่อิ่ม ก็ควรจะยกสำรับกับข้าวย้ายที่ใหม่ คนที่ไปทำมาหากินจะได้รับโชคดี

ออกจากบ้านพบแม่มาน (ผู้หญิงมีท้อง) กับพระ ห้ามหักจะทำให้อัปโชคในวันนั้น

ถ้าอยากจะทำอะไรดีเวลาจะออกไปทำมาหากิน ให้กลิ่นลมหายใจเด็ดใบนางกวักไปด้วย จะทำให้โชคดี

เมื่อพบคนที่มีอวัยวะเกิน เช่น นิ้วเกิน ก็ให้ทักจะได้ไม่ขาดทุน

การจะออกไปประกอบอาชีพ ต่างบ้านต่างเมืองไปเป็นระยะเวลาานาน จะต้องคำนวณดูฤกษ์ยามให้ดี โดยไปถามอาจารย์หรือผู้รู้ในชุมชน

เวลานอนห้ามนอนขวางกระดาน ห้ามนอนตรงซอระหว่างเสาเรือน ห้ามนอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก ไม่ดี ซีด

ห้ามผิวปากบนบ้านจะทำให้หิว หาได้ไม่พอกิน

ห้ามพันท้ำเข้าบ้าน หรือพันทัดเข้าหาตัว

ห้ามข้ามแข้ง ข้ามขา หรืออวัยวะส่วนต่าง ๆ ของผู้อื่น โดยมีคำกล่าวที่ว่า "ข้ามแข้งเป็นหมาข้ามขาเป็นแมว ข้ามแหวเป็นกระต่าย"

ห้ามรับประทานข้ามเหนียวในระยะที่เป็นฝีจะทำให้ระบบกลัดหนอง

เด็ก ๆ ห้ามรับประทานไข่ค้างรัง หนักร้างหึ่ง จะทำให้เป็นคนตี้อด้าน สอนยาก

คนลายมือตัดขวางมักจะทำโยง

เป็นแผลใหญ่ ๆ ห้ามรับประทานอาหารที่ปรุงด้วยไก่ หรือไข่ จะทำให้แผลงและเกิดแผลเป็น

ห้ามเอาเสื่อรองนอน ห้ามเดินกระแทกหลังเท้าบนเรือน จะทำให้เงินทองหนี

ความเชื่อเรื่องโรคกลาง ชาวไทลื้อยังมีความเชื่อโรคกลางของขลัง คาถา อาคม ฤกษ์ยาม การสะเดาะเคราะห์ สืบชะตา อยู่มาก เช่น การแต่งงานจะต้องดูฤกษ์ยามยามดี โดยดูจากตำราพรหมชาติ ดังนี้

(สัมภาษณัติ ศรีอินแก้ว, 2541 : อายุ 81 ปี)

ชั้น 1 ค่ำ	ดินยันทิน	แต่งงานไม่ดี	แรม 1 ค่ำ	หวัชนกัน	แต่งงานไม่ดี
ชั้น 2 ค่ำ	หวัชูปหว่างชา	แต่งงานไม่ดี	แรม 2 ค่ำ	หวัเรียงหมอนลง	แต่งงานไม่ดี
ชั้น 3 ค่ำ	หวัเรียงหมอน	แต่งงานดี	แรม 3 ค่ำ	หวัชนกัน	แต่งงานไม่ดี
ชั้น 4 ค่ำ	ดินยันทิน	แต่งงานไม่ดี	แรม 4 ค่ำ	หวัเรียงหมอน	แต่งงานดี
ชั้น 5 ค่ำ	หวัชนกัน	แต่งงานไม่ดี	แรม 5 ค่ำ	หวัชนกัน	แต่งงานไม่ดี
ชั้น 6 ค่ำ	หวัเรียงหมอน	แต่งงานดี	แรม 6 ค่ำ	หวัชนกัน	แต่งงานไม่ดี
ชั้น 7 ค่ำ	หวัชนกัน	แต่งงานไม่ดี	แรม 7 ค่ำ	หวัชนกัน	แต่งงานไม่ดี
ชั้น 8 ค่ำ	หวัชนกัน	แต่งงานไม่ดี	แรม 8 ค่ำ	หวัเรียงหมอนลง	แต่งงานไม่ดี
ชั้น 9 ค่ำ	หวัเรียงหมอน	แต่งงานดี	แรม 9 ค่ำ	หวัเรียงหมอนลง	แต่งงานไม่ดี

ชั้น 10 คำ	หัวชนกัน	แต่งงานไม่ดี	แรม 10 คำ	หัวเรียงหมอน	แต่งงานดี
ชั้น 11 คำ	หัวสุมหว่างขา	แต่งงานไม่ดี	แรม 11 คำ	หัวชนกัน	แต่งงานไม่ดี
ชั้น 12 คำ	หัวสุมหว่างขาลง	แต่งงานไม่ดี	แรม 12 คำ	หัวชนกัน	แต่งงานไม่ดี
ชั้น 13 คำ	หัวเรียงหมอน	แต่งงานดี	แรม 13 คำ	หัวชนกัน	แต่งงานไม่ดี
ชั้น 14 คำ	หัวชนกัน	แต่งงานไม่ดี	แรม 14 คำ	หัวชนกัน	แต่งงานไม่ดี
ชั้น 15 คำ	หัวชนกัน	แต่งงานไม่ดี	แรม 15 คำ	หัวเรียงหมอน	แต่งงานดี

เมื่อจะแต่งงานนั้นจะต้องดูว่าวันไหน ฤกษ์ดี วันไหนฤกษ์ไม่ดี เพราะถ้าปฏิบัติตามนี้ก็รุ่งเรือง เจริญก้าวหน้า อยู่ด้วยกันได้มั่นคง แต่ทั้งนี้เมื่อเห็นวันไหนดีแล้วยังไม่พอ คือ เมื่อได้วันที่เรียงหมอน แต่อาจจะเป็นวันล่ม หรือวันจมน ก็อาจจะไม่ดีจะล่มจมนได้ เพราะในแต่ละเดือนนั้นจะมีวันล่มประจำเดือนดังนี้ (โทลื้อจะนับเดือนเร็วกว่าเดือนไทยภาคกลาง 1 เดือน และช้ากว่าเดือนไทยวนในล้านนา 1 เดือน)

เดือนเกียง (ฮ้าย)	วันล่ม	ชั้น 1 คำ	แรม 1 คำ
เดือนยี่	วันล่ม	ชั้น 2 คำ	แรม 2 คำ
เดือนสาม	วันล่ม	ชั้น 3 คำ	แรม 3 คำ
เดือนสี่	วันล่ม	ชั้น 4 คำ	แรม 4 คำ
เดือนห้า	วันล่ม	ชั้น 5 คำ	แรม 5 คำ
เดือนหก	วันล่ม	ชั้น 6 คำ	แรม 6 คำ
เดือนเจ็ด	วันล่ม	ชั้น 7 คำ	แรม 7 คำ
เดือนแปด	วันล่ม	ชั้น 8 คำ	แรม 8 คำ
เดือนเก้า	วันล่ม	ชั้น 9 คำ	แรม 9 คำ
เดือนสิบ	วันล่ม	ชั้น 10 คำ	แรม 10 คำ
เดือนสิบเอ็ด	วันล่ม	ชั้น 11 คำ	แรม 11 คำ
เดือนสิบสอง	วันล่ม	ชั้น 12 คำ	แรม 12 คำ

แต่ทั้งนี้ก็ต้องคำนึงถึงวันดีวันเสีย ประจำเดือนอีกครั้งหนึ่งในแต่ละเดือนมีวันดีวันเสียดังนี้ คือ (มณี พยอมพงศ์, 2529 : 180)

เดือนเกียง	ห้า	เก้า	เสีย	อาทิตย์ กับ จันทร์
เดือนยี่	หก	สิบ	เสีย	อังคาร

เดือนสาม	เจ็ด	สิบเอ็ด	เสีย	เสาร์ กับ พฤหัสบดี
เดือนสี่	แปด	สิบสอง	เสีย	ศุกร์ กับ พุธ

การหาฤกษ์ยามยามคืนนั้นจะต้องพิจารณา หลาย ๆ ส่วน มาประกอบกันจึงจะดี ถ้าวันหนึ่งดี อีกวันหนึ่งไม่ดี ก็จะไม่ดีไปด้วย

ความเชื่อเรื่องความฝัน ชาวไทลื้อมีความเชื่อในเรื่องความฝันเช่นเดียวกับคนไทยใน ล้านนาทั่วไป เช่น

ฝันว่าเลือดตก ไม่ดีจะมีเคราะห์ เมื่อตื่นขึ้นมาต้องรีบเล่าให้คนอื่นฟัง เคราะห์จะได้บรรเทาเบาบางลง และจะให้ดีต้องไปบูชาเทียน

ฝันเห็นพันร่วงก็ไม่ดี จะมีเคราะห์ร้ายใหญ่หลวงต้องไปบูชาเทียนกับอาจารย์ หรือ พระ

ฝันเห็นงู จะมีโชคลาภ มีความสุข

ฝันว่าตกหลุมอุจจาระ จะมีโชคลาภ

ฝันเห็นไฟไหม้ไม่ดี

ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง เวทมนตร์ คาถาอาคม ชาวไทลื้อในภาคเหนือก็ยังมีความเชื่อในเรื่องเหล่านี้อยู่ คือ ยังเชื่อในเรื่องของความอยู่ยงคงกระพัน เชื่อในพระเครื่อง ผ้ายันต์ ตะกรุด เหล็กไหล และการสักตามเนื้อตามตัว

โดยเฉพาะในเรื่องของคาถาอาคม การขจัดบิดเป่า ความโชคร้าย ความเจ็บไข้ได้ป่วย ยังมีอยู่ เช่น การส่งเคราะห์ การสืบชะตา การส่งถ่าน

คาถาอาคมนอกจากจะเป็นคาถาอาคมที่เชื่อว่าจะช่วยให้เขาตีรอดจากเคราะห์กรรมต่าง ๆ อยู่ยงคงกระพันแล้ว ยังมีคาถาอาคมที่ใช้ขจัดบิดเป่าโรคภัยไข้เจ็บ หรืออุบัติเหตุ เช่น เมื่อฝนเข้าตา ไม่ต้องใช้น้ำล้าง ให้ใช้คาถาว่า

“พุทฺธิ์ สรรณี แะะ

ธมฺมึ สรรณี แะะ

สงฺฆึ สรรณี แะะ

แล้วถ่มน้ำลายใส่นิ้วมือซ้ายตา ขณะที่เข้าตาก็จะออก หรือมีฝนเข้าตาคนอื่น เมื่ออยู่ในระยะไกล ก็ให้ใช้คาถาว่า “โอม จิตตํ สรรมา สัหะ” เป่าไปทางผู้ที่ฝนเข้าตา จนเมื่อถึงใกล้ ๆ จึงใช้คาถาบทข้างบน ใช้ได้ตันทก (สัมภาษณ์ ศรีทอง อินทะรังษี, 2542 : อายุ 70 ปี)

ความเชื่อเรื่องผี ชาวไทลื้อมีความเชื่อเรื่องผีอยู่มาก เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีบ้าน หรือผีในบ้าน ผีเมืองหรือเทวดาเมือง ผีอาัยก ผีสี่อ (ผีกระสือ) ผีโพง (ผีกระหัง) ผีหม้อหนึ่ง ผียักษ์ ผีกะหรือผีปอบ ผีป่า ผีเขา เป็นต้น

“ผีบรรพบุรุษ” เชื่อว่า เมื่อพ่อแม่ปู่ย่าตายายหรือคนในครัวเรือนตายไป วิญญาณยังวนเวียนอยู่ใกล้ ๆ จึงเกิดประเพณี “ทานธรรม” คือ ทำบุญนิมนต์พระมาเทศน์ในเรื่องที่ผิดต้องการฟังและญาติพี่น้องจะถวายภัตต์เทศน์อุทิศส่วนกุศลไปให้ การที่จะทราบว่ามีต้องการฟังเทศน์เรื่องใดนั้น ก่อนถึงวันเตรียมงานเตรียมภัตต์เทศน์ ญาติพี่น้องจะไปให้เจ้าเข้าทรง คนทรงซึ่งวิญญาณผู้ตายมาพูดคุยตกลงกันก่อน ญาติพี่น้องจึงกลับมาเตรียมสิ่งของต่าง ๆ ถวายภัตต์เทศน์และจัดเตรียมสถานที่ที่วิญญาณจะมาสถิตอยู่ ขณะที่ฟังพระเทศน์ มีการจำลองบ้านเรือน หาสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต เช่น เสื้อผ้า หมวก รองเท้า ร่ม ที่นอน หมอน มุ้ง โองไห หม้อข้าวหม้อแกง ยุ้งข้าว สำหรับอาหารทุกสิ่งทุกอย่างที่ผู้ตายเคยใช้และที่ขาดไม่ได้อย่างยิ่ง คือ ของถวายภัตต์เทศน์ตั้งรอไว้ ญาติพี่น้องจะเดินผ่านที่ที่เตรียมไว้จะมีอาการอ่อนน้อมแสดงการเคารพนับถือ ประดุจว่าผู้ตายมานั่งรอฟังเทศน์อยู่ในสถานที่ที่จัดไว้จริง (สัมภาษณ์ ธรรมสอน ฉินยา, 2542 : อายุ 87 ปี)

เทวดาเฮิน ส่วนความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษอีกอย่างหนึ่ง คือ ผีปู่ย่า ผีเรือน ซึ่งเรียกว่า “เทวดาเฮิน” นั้นยังมีอยู่มาก จะทำอะไร เช่น จะไปค้าไปขาย แต่งงานก็ต้องบอกเทวดาเฮิน เพื่อจะได้ไปคุ้มครองป้องกัน ความเชื่อเรื่องปู่แดน ย่าแดน ซึ่งถือว่าเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ เชื่อว่าคนไหนทำไม่ดีก็จะถูกปู่แดน ย่าแดนลงโทษ ให้ประสบเคราะห์กรรม เจ็บป่วย จะต้องมาทำพิธีส่งแดน คือ เช่นสังเวद्यปู่แดน ย่าแดน ให้ท่านได้รับรู้และให้อภัยช่วยเหลือให้อยู่เย็นเป็นสุขต่อไป

นอกจากนี้ชาวไทลื้อยังมีความเชื่อว่ามีผีอื่น ๆ อีกจำนวนมาก เช่น (สัมภาษณ์ คำปุย หอมแก่นจันทร์, 2541 : อายุ 64 ปี)

ผีหม้อหนึ่ง เป็นผีอยู่ประจำที่หม้อหนึ่งข้าวที่ใช้อยู่ประจำวัน ผีหม้อหนึ่งจะไม่ทำอันตรายคน แต่จะเป็นที่ฟังในยามที่เด็ก ๆ ไม่สบาย เช่น “เด็กเป็นค้อย” หรือเป็นขางตวนขโมย มีอาการตัวซีด ผอมซี้อ่อน นอนร้องไห้กลางคืน ให้ไปขอกับหม้อหนึ่งข้าวแล้วกล่าวว่า “ป้อดำแม่ดำลูกขอยาแต่เนื้อ” แล้วเอา “ผ้าเคียวหม้อหนึ่ง” (ผ้าที่ใช้พันรอบรอยต่อปากหม้อหนึ่งกับไหข้าวเพื่อป้องกันไอน้ำออก ข้าวจะสุกได้เร็ว เดิมนิยมใช้ผ้าถุงยามที่เก่าและขาดแล้ว) จิกเอามาหย่อนหนึ่งผูกข้อมือเด็ก แล้วเด็กจะหยุดร้องไห้

ผีข้างน้ำ เป็นผีอยู่ตามน้ำลึก ตัวผีมีเงาเท่าเดียวเท่าไก่เมื่อเด็กไปเล่นน้ำหรือแม่แต่ยืนอยู่ริมฝั่ง อาจถูกข้างน้ำแทงเอาในน้ำ ทำให้เด็กตายได้

ผีตามอย เป็นผีร้ายชอบทำร้ายคนเมื่อไปนอนหลับตามกลางทุ่งนา กลางป่า หากผีตามอยเข้าจะเกิดอาการ ไข้เหลือง มีผิวดำพรุนเหลืองซีด เหม่อลอบ สลิมสลือ ต้องให้หมอน้ำมันต์รดน้ำมันดีให้จึงจะหาย ดังนั้นเวลาไปนอนกลางป่าจะนิยมหันเท้าเข้าหากัน เชื่อว่าจะป้องกันไม่ให้ผีตามอยเข้าทางทวารหนัก

ผีจุมโปกผีโปกควาย เป็นผีประจำอยู่ที่จอมปลวกใหญ่กลางทุ่ง กลางป่า และผีประจำรอยเท้าวัวควายที่มีน้ำขัง หรือประจำหนองน้ำที่ควายชอบลงไปนอนแช่ ใครเผลอไปลบหลู่ดูหมิ่นเอาไม่ไปปิกเอาหลักไปเสียบโดยไม่บอกกล่าวขออนุญาต ผีอาจขุ่นเคืองมารบกวนทำร้ายทำให้เจ็บป่วยได้ ต้องมีการเข้าเจ้าเข้าทรงหาสาเหตุบอกวิธีขอมมาเช่นไหว้ แล้วนำของไปขอมมาเช่นไหว้จึงจะหายป่วย

ผียักษ์ เป็นผีที่เชื่อกันว่าชอบมารบกวน ทำให้น้ำในบ่อในหนองของหมู่บ้านขุ่นข้น และแม้แต่น้ำในโถจะมีกลิ่นคาวดื่มไม่อร่อย จึงต้องทำพิธีจุดธูปเทียนบูชาให้ผียักษ์ถูกใจจะได้ไม่มารบกวนให้เดือดร้อน โดยทำพิธีหลังเทศกาลสงกรานต์ ตักน้ำ 1 ชัน จุดเทียนไว้ที่ประตูหน้าบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบ้านแม่หม้าย ที่ที่บริเวณปากทางเข้าหมู่บ้านจะช่วยกันทำกองดินกองทรายปึก “ตุงเหล็กตุงทอง” เป็นธงที่ช่วยกันประดิษฐ์ประดอยสวยงามไปปักไว้เป็นสัญลักษณ์แบ่งเขตแดนว่าเลขช่องธงเข้าไปทางหมู่บ้านเป็นถิ่นของมนุษย์ ขอผียักษ์อย่าได้ไปรบกวนให้มีมาได้แค่บริเวณกองดิน กองทรายที่มนุษย์จัดอาหารมาเช่นไหว้ไว้ให้เท่านั้น ถ้าถูกใจผียักษ์ไม่มารบกวนแล้วละก็ ถึงแม้จะเป็นฤดูแล้งน้ำในบ่อในหนองจะใสสะอาดน่าดื่มมาใช้

นอกจากนี้เชื่อกันว่า มีผีโพง ผีกะหรือผีปอบ ผีตาหวอด ผีลือ ซึ่งล้วนแต่เป็นผีร้ายชอบมารบกวนทำร้ายผู้คนให้เจ็บป่วย เมื่อไปทำให้ขุ่นเคืองใจ ผีเหล่านี้จะสิงอยู่กับคนและสืบเชื้อสายต่อ ๆ กันไปถึงลูกหลาน หากแม่มีวิญญาณผีร้ายเหล่านี้สิงอยู่เมื่อตายวิญญาณผีจะไปสิงสู้อยู่ที่ลูกแทน ผู้ที่ต้องรับวิญญาณผีร้ายเหล่านี้สิงอยู่จึงเป็นที่รังเกียจของสังคมชาวบ้าน มีชุมชนหลายแห่งที่ชาวบ้านถูกกล่าวหาว่าเป็นผีกะได้เข้ารีตนับถือคริสตศาสนา เพราะมีความเชื่อว่าจะช่วยให้หายจากการเป็นผีกะ

ความเชื่อเรื่องนรก สวรรค์ เชื่อว่านรกสวรรค์นั้นมีจริง เชื่อว่าทำดี ทำบุญทำทาน ตายไปจะได้ขึ้นสู่นรกสวรรค์ ทำชั่วก็จะตกนรก เรื่องของนรกสวรรค์นั้นจะเชื่อตามคำสอนทางพุทธศาสนา เช่น ในเรื่องของเทวดาสอนโลก และธรรมศาสนาสอนโลก เช่นเดียวกับคนเมืองเหนือ โดยทั่วไปเชื่อว่าผล

กรรมมีจริง ถ้าไม่รู้ทำบุญให้ทานแล้ว เวลาตายไปก็จะมีสิ่งที่จะค้างใจ จะเป็นผีตกนรก เดือนร้อน ดัง
ที่ว่า

ครั้นบิณฑบาตไว้ของตนภายหลัง	ก็เท่ากับว่ามีเสียเปล่า
หลอนตัวตายก็เอาไปไม่ได้	จักตายเป็นผีไร้หาสิ่งจักษินบุงบได้
ของเมืองผีขอกันกินอันใดไม่ก็บ่อหือ	จักซื้อก็บ่อมีใครขาย
เป็นคนหญิงชายอย่าชั่วถ้อย	คอยบำเพ็ญบุญไปอย่าได้ขาด
จักแคล้วคลาดจากนรกว่าดังอื่น	

หมายถึง ถ้าไม่ทำบุญทำทานไว้เมื่อภายหลัง ก็เท่ากับว่ามีเสียเปล่า หากตัวตายก็เอา
ไปไม่ได้ จะตายเป็นผียากไร้หาอะไรกินบุงบไม่ได้ ของเมืองผีขอกันกินไม่ได้ จะซื้อก็ไม่มีใครขาย เป็น
หญิงชายอย่าทำชั่ว คอยบำเพ็ญบุญไปอย่าได้ขาดจะแคล้วคลาดจากนรกจันนั้น

ความเชื่อเรื่องหมอดู โหราศาสตร์ ชาวไทลื้อยังมีความเชื่อในเรื่องโหราศาสตร์ เช่น เรื่อง
หมอดู หายวันเดือนปีเกิด หายลักษณะเนื้อคู่ผู้มีเมีย หายลูกในท้อง คุระตารชีวิต วันห้ามประกอบพิธี
มงคลต่าง ๆ ลักษณะของอวัยวะ ไร่ ปาน ส่วนใหญ่ได้มาจากตำราพรหมชาติของล้านนา ที่ได้มาจาก
วัดหรืออาจารย์วัด หรือผู้ที่เคยบวชเรียนมาเป็นหนาน (ทิด) แล้วจะนำมายึดถือปฏิบัติเป็นกรอบของชีวิต
ประจำวัน ซึ่งเชื่อกันว่าถ้าปฏิบัติตามได้ก็จะทำให้เจริญทำมาค้าขึ้น โดยเฉพาะที่เชื่อถือกันมากคือเรื่อง
ฤกษ์ยาม จากคำบอกเล่าของนายตาบ เทพพรหมวงศ์ บอกว่า ชาวบ้านกล้วยนั้นขนานทำมาหากิน จะ
ประกอบอาชีพต่าง ๆ เกือบทุกอาชีพ โดยเฉพาะอาชีพค้าขาย ชื่อถูกขายแพง บ้านกล้วยจะมีรถยนต์
รถบรรทุกเล็ก มากที่สุดในอำเภอเมือง เพราะจะนำไปซื้อขาย พืชไร่ และสินค้าต่าง ๆ จากที่หนึ่งไปยังอีก
ที่หนึ่ง นับได้จำนวนเป็นร้อย ๆ คน แต่ที่สำคัญคือ เวลาจะไปดาวนรถหรือซื้อรถ จะต้องดูฤกษ์ยามยามดี
(สัมภาษณ์ ตาบ เทพนามวงศ์, 2541 : อายุ 62 ปี)

ฤกษ์ยามในการจะซื้อขาย หรือประกอบพิธีมงคลต่าง ๆ ชาวไทลื้อจะถือตามตำราพรหมชาติ
นายครั้น คำเชื่อน อติตกำนันกล้วยแพะ อำเภอเมือง จังหวัดลำปางและอาจารย์วัดซึ่งเป็นผู้รู้ และหมอดู
ยาพื้นบ้าน ได้อธิบายไว้ดังนี้

ชั้น 1 คำ	ข้างแก้วสุโรงคำ	ทำการมงคลดี แต่เป็นปากเดือน
ชั้น 2 คำ	พึงธรรมกลางป่าช้า	ทำการมงคลไม่ดี
ชั้น 3 คำ	ล้างมือถ้าคาถา	ทำการมงคลดี
ชั้น 4 คำ	ปลายตีนสองแฉด	ทำการมงคลไม่ดี

ชั้น 5 คำ	ผีแวดวงเอา	ทำการมงคลไม่ดี
ชั้น 6 คำ	ล่องสะพานคำพ่อคำ	ทำการมงคลดี
ชั้น 7 คำ	เคราะห์ห่อว้ายหน้ามาชน	ทำการมงคลไม่ดี
ชั้น 8 คำ	ทุกข์เวรณ ปฐูเมต	ทำการมงคลไม่ดี
ชั้น 9 คำ	ถูกเขียนพญาราม	ทำการมงคลดี
ชั้น 10 คำ	หาความบ่ได้	ทำการมงคลดี
ชั้น 11 คำ	เคราะห์หรือรายบ่มี	ทำการมงคลดี
ชั้น 12 คำ	บ่อเป็นดีสักคาบ	ทำการมงคลไม่ดี
ชั้น 13 คำ	ผาบแพ้มขมพู (แพ้มหมายถึงชนะ)	ทำการมงคลดี
ชั้น 14 คำ	ตัวศัตรูพองว่า	ทำการมงคลไม่ดี
ชั้น 15 คำ	วายของ	ทำการมงคลไม่ดี
แรม 1 คำ	หม้อซ้อนหม้อ	ทำการมงคลดี
แรม 2 คำ	จอมปลวกบ่อกลองหลัว	ทำการมงคลดี
แรม 3 คำ	กายชั่วเข้าบ้าน	ทำการมงคลดี
แรม 4 คำ	แพไม่ยุง	ทำการมงคลไม่ดี
แรม 5 คำ	น้ำท่วมบ่เต็มไห	ทำการมงคลไม่ดี
แรม 6 คำ	พี่น้องบ้านไกลไปมาหาสู่	ทำการมงคลดี
แรม 7 คำ	อยู่กับแม่เป็นดี	ทำการมงคลดี
แรม 8 คำ	เป็นดีกับแม่	ทำการมงคลดี
แรม 9 คำ	ข้าวล้นชื้อแวงหัก	ทำการมงคลดี
แรม 10 คำ	ตักข้าวออก	ทำการมงคลไม่ดี
แรม 11 คำ	ย้อมหงอกได้กินบ้านกินเมือง	ทำการมงคลดี
แรม 12 คำ	ได้คำเหลือเต็มได้	ทำการมงคลดี
แรม 13 คำ	เคราะห์หรือรายบ่หนี่ตัว	ทำการมงคลไม่ดี
แรม 14 คำ	วัวควายหลายเต็มคอก	ทำการมงคลดี
แรม 15 คำ	หมอกมุงเมือง	ทำการมงคลดี

การที่ไปทำมาค้าขาย ทำงานมงคล แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ ซื้รถใหม่ ซื้ของใหม่ ให้ดูฤกษ์ยามตามนี้ แต่ก็จะต้องดูควบคู่ไปกับตำราดูวันดี วันเสีย วันล่น วันฟู ของแต่ละเดือนด้วย บางทีชั้น 3 คำ "ล้างมือถ้าตากิน" ซึ่งถือว่าดี จะประกอบพิธีมงคล จะซื้จะขาย แต่ถ้าไม่ตรงกับวันศุกร์ เดือน

8 เหนือ หรือเดือน 9 ของไทลื้อ ซึ่งเป็นวันเสียประจำเดือน ก็ถือว่าไม่ดี ก็จะต้องหลักไปหาวันใหม่ จนได้ดีพร้อมทุก ๆ อย่างจึงจะดี

จากความเชื่อที่ได้กล่าวมา ล้วนเป็นบรรทัดฐานในการดำเนินชีวิตของชาวไทลื้อ และไทยวนในล้านนาหากใครฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตาม เมื่อมีสิ่งร้ายใจ ๆ เกิดขึ้น ชาวบ้านก็มักจะซ้ำเติมว่า เพราะมัน "ชืด" นี่เป็นคำที่ให้ความรู้สึกค่อนข้างจะรุนแรง บางทีชืดเหล่านี้ไม่ใช่ตกเฉพาะตัวเท่านั้น อาจมีผลกระทบมาจนถึงชั่วลูกชั่วหลานก็มี แม้ว่าในสภาพปัจจุบัน ชาวไทลื้อจะมีการติดต่อค้าขายกับสังคมภายนอกอย่างกว้างขวาง ลูกหลานได้รับการศึกษาในระดับสูงขึ้นไปแล้วก็ตาม แต่ในเรื่องของความเชื่อ ยังมีอิทธิพลต่อกวดำเนินชีวิตของชาวไทลื้อเป็นอย่างมาก เพราะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจและเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทลื้อที่จะทำให้มีความสามัคคีกลมเกลียวกันและยังผลประโยชน์ให้กับพวกเขาที่จะให้สังคมของชาวล้านนายอมรับอย่างมีศักดิ์ศรี

พิธีกรรมที่สำคัญของไทลื้อ

พิธีกรรมเกิดจากความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่ทราบสาเหตุต่าง ๆ พิธีกรรมเป็นสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เพื่อไว้ให้เกิดความสุข ความเจริญ เหมาะสมกับชีวิตความเป็นอยู่และความเชื่อถือของคนส่วนมากในสังคมของแต่ละยุคสมัยเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลง พิธีกรรมบางอย่างที่ไม่เหมาะสม จำเป็นจะต้องพัฒนารูปแบบหรือเปลี่ยนแปลงรูปแบบไป พิธีกรรมบางอย่างอาจต้องเสื่อมสลายไป แต่พิธีกรรมบางอย่างยังคงปฏิบัติสืบเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงการประกอบพิธีกรรมจะเป็นไปมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความเป็นไปทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของแต่ละสังคม (อนุมานราชธน, 2500 : 15-20)

แม้ว่าในปัจจุบันสังคมของหมู่บ้านไทลื้อจะเปลี่ยนแปลงไปมากตามกาลเวลา ทำให้การประกอบพิธีกรรมบางอย่างเสื่อมความนิยมลงไป แต่ก็ยังมีการประกอบพิธีกรรมหลายอย่างปฏิบัติกันอยู่ ในท่ามกลางกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของบ้านเมืองและสังคม พิธีกรรมที่สำคัญของชุมชนไทลื้อในภาคเหนือ ได้แก่ ช้องขวัญ สงเคราะห์ สิบชะตา ปู่จาเตน ปู่จ่าขาวหลักเคาะ ปีกเฮิน ขึ้นเฮินใหม่ การเกิด อยู่ช่วง กินแขก เก็บขวัญข้าว แยกนา ตานข้าวใหม่ พิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย พิธีกรรมการเลี้ยงผีบ้าน ผีเมือง

ช้องขวัญ

การช้องขวัญของชาวบ้านไทลื้อ มีลักษณะคล้ายคลึงกับประเพณีเรียกขวัญของชาวล้านนา โดยทั่วไป วัตถุประสงค์ของการประกอบพิธีช้องขวัญ เพื่อเรียกขวัญคนที่หายจากการเจ็บป่วย หรือ

ประสบการณ์ที่ดีๆ ให้มีขวัญและกำลังใจดีขึ้น เชื่อกันว่าคนเจ็บป่วยที่เบื่ออาหารเมื่อทำพิธีช้องขวัญแล้วจะกลับมารับประทานอาหารได้ตามปกติ

ลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธีมีดังนี้ (สัมภาษณ์เมืองดี ปริตวงค์, 2542 : อายุ 82 ปี)

เจ้าบ้านหรือญาติของผู้เจ็บป่วย จะจัดเตรียมสิ่งของเพื่อประกอบพิธี ได้แก่ หมาก 1 หวี พลุ 1 เรียง บุหรี่ 1 มวน เมี่ยง 1 อม กล้วย 1 ลูก ข้าวเหนียว 1 ก้อน ปลายัง 1 ตัว ไช้ต้ม 1 ฟอง ไก่ต้ม 1 ตัว ด้ายสายสิญจน์ 1 เส้นหรือ 9 เส้นก็ได้ ข้าวสาร 64 เม็ด หรือ 32 คู่ ใส่ในถ้วยใบเล็ก ๆ ไว้ในที่ประกอบพิธี

เมื่อเตรียมสิ่งของเรียบร้อยแล้ว หมอขวัญก็จะเริ่มประกอบพิธีช้องขวัญ ถ้อยคำและสำนวนโวหารเป็นแบบพื้นบ้านใช้เวลาประมาณ 30 นาที ในขณะที่ใกล้จบพิธีจะมีการเสี่ยงทาย เพื่อดูว่าขวัญของผู้ป่วยกลับคืนมาแล้วหรือยัง โดยหยิบข้าวสารจากในถ้วยขึ้นมาจับ ถ้าหากหยิบครั้งแรกได้จำนวนเป็นคู่ ครั้งที่สองได้จำนวนคี่และหยิบได้จำนวนคู่อีกในครั้งที่สามแสดงว่าขวัญผู้ป่วยกลับคืนมาแล้ว แต่ถ้าหยิบได้จำนวนคี่ - คี่ หรือ คู่ - คู่ติดกัน แสดงว่าขวัญยังไม่มา หมอขวัญก็จะทำพิธีเรียกขวัญต่อไปอีก แล้วเสี่ยงทายใหม่จนกว่าจะหยิบ ข้าวสารได้จำนวนคู่กลับคี่และหยิบจำนวนคู่อีกครั้งหนึ่ง ถือว่าขวัญกลับมาแล้วเป็นเสร็จพิธี หลังจากเสร็จพิธีแล้วก็นำปลายัง ไช้ต้ม และไก่ต้มมาให้ผู้ป่วยรับประทาน

การช้องขวัญอีกอย่างหนึ่งที่ไม่มีพิธีการ คือ เวลาลูกหลานตกใจร้องไห้ หรือ หกล้ม ผู้ใหญ่ก็จะอุ้มแล้วใช้มือลูบหัวและหลัง แล้วกล่าวปลอบใจว่า "ขวัญมา ๆ ขวัญมาอยู่กับเนื้อกับตัว" ซึ่งนิยมปฏิบัติกันมาเป็นประจำ

การช้องขวัญเป็นพิธีกรรมที่มีผลทางด้านจิตใจ เป็นการเสริมสร้างขวัญและกำลังใจแก่บุคคลที่เสียขวัญให้มีสภาพจิตใจที่ดีขึ้น อีกอย่างหนึ่งเมื่อคนป่วยที่เพิ่มขึ้นจากไข้เริ่มรับประทานอาหารที่ดีมีคุณภาพ ก็จะช่วยให้สุขภาพแข็งแรงจนหายเป็นปกติได้ในที่สุด

ส่งเคราะห์

ส่งเคราะห์ เป็นพิธีกรรมพื้นบ้านของไทยที่คล้ายกับพิธีกรรมในล้านนา การส่งเคราะห์เป็นการส่งสิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ออกไปจากผู้มีเคราะห์หรือผู้ประสบเคราะห์กรรมต่าง ๆ เพื่อให้ได้อยู่สุขสบาย

ปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บและอันตรายทั้งปวง รวมทั้งเป็นการเสริมแรงใจให้แก่ผู้ประสบเคราะห์กรรม อีกด้วย

การประกอบพิธีกรรมส่งเคราะห์จะกระทำเมื่อมีเหตุ 2 ประการ

ประการแรก ส่งเคราะห์ตามราศี ตามวันเดือนปีเกิด ตามโชคชะตาที่หมอดูหรือผู้รู้ได้ทำนายทักไว้ว่า ปีใดคนเกิดวันไหนจะมีเคราะห์ โดยการกำหนดจากการถือฤกษ์ ตามวันสงกรานต์ เช่น ปีใดวันสงกรานต์ตรงกับวันอาทิตย์ ผู้ที่เกิดวันพุธจะต้องเข้าพิธีส่งเคราะห์ เพื่อจะได้อยู่สุขสบาย ปราศจากเคราะห์ภัยอันตรายต่าง ๆ ตลอดปี

ประการที่สอง ทำพิธีส่งเคราะห์เมื่อประสบอุบัติเหตุต่าง ๆ เรียกว่า ส่งอุบาทว์ เช่น ประสบอุบัติเหตุทำให้เจ็บป่วยเรื้อรังก็จะทำการส่งเคราะห์เพื่อให้พ้นจากภัยพิบัติทั้งปวง สัตว์ป่าเข้ามาในบ้านพักอาศัย เช่น งู เก้ง กวาง

การเตรียมทำพิธีส่งเคราะห์ เตรียมทำสะตวง (กระทง) โดยนำกากกล้วยมาพันเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างยาวราว 1 ศอก ใช้ไม้ไผ่เล็ก ๆ เสียบเป็นแนวขวางปูทับด้วยใบตอง แบ่งออกเป็นห้องหรือช่องจำนวน 9 ห้อง เรียกว่าสะตวง 9 ห้อง แต่ละห้องจะใส่สิ่งของลงไปให้ครบ จำนวนเท่า ๆ กัน อย่างละ 8 ชิ้น เรียกว่า เครื่องแปด ได้แก่ แกงส้ม แกงหวาน ป้าว (มะพร้าว) ตาล (น้ำตาล) กล้วย อ้อย หมาก พลุ บุหรี่ ข้าวจี (ข้าวเหนียวปิ้ง) ใสเกลือบ้างใน 1 เม็ด ข้าวตอก ดอกไม้ รูปเทียน ตรงมุมทั้ง 4 ด้านของสะตวง ปักด้วยธงเล็กรูปสามเหลี่ยมเรียกว่าชื่อ 6 สี คือ ดำ แดง ขาว เหลือง เขียว น้ำเงินหรือคราม บางครั้งใช้สีขาวยกเว้นทั้งหมด เพราะมีความเชื่อว่าสีขาวจะทำให้ปราศจากเคราะห์ขาวบริสุทธิ์ (สัมภาษณ์ ศรีทอน อินทร์รังษี, 2542 : อายุ 70 ปี)

ขึ้นตั้งหรือชันยกครุ สำหรับหมอดูประกอบพิธี ประกอบด้วย ดอกไม้ 4 ดอก เทียน 4 เล่ม เงินค้ายกครุ 12 บาท

ขั้นตอนของการประกอบพิธี

พิธีจะเริ่มโดยหมอดูประกอบพิธีทำพิธียกครุ โดยหันหน้าไปทิศตะวันออกแล้วกล่าวค้ายกครุ เสร็จแล้วก็ประกอบพิธีส่งเคราะห์ โดยให้ผู้เข้าพิธีนั่งลงแล้ววางสะตวงไว้ตรงข้างหน้า ส่วนชันน้ำมนต์วางไว้ที่หน้าหมอดูประกอบพิธี ซึ่งนั่งอยู่ด้านหลัง ผู้เข้าพิธี เมื่อพร้อมแล้วก็จะเริ่มกล่าวสรรเสริญ

พระรัตนตรัย และพระพรหม จากนั้นก็ร้ายคาถาสำหรับปิดเคราะห์ให้ออกจากร่างกายของผู้เข้าในพิธี จบแล้วหมอปิธีก็จะเก็บเอาเครื่องยกครูใส่ย่ามส่วนตัว ส่วนสะตวงนำไปทิ้งไว้นอกบ้านเป็นเสร็จพิธี

ส่วนส่งอุบาทว์ ทำสะตวงอันหนึ่ง ใช้ดินเหนียวปั้นหุ่นคนเท่ากับสมาชิกในครอบครัว ปั้นหุ่นเปิด ไก่ หมู หมา ช้าง ม้า วัว ควาย อย่างละ 4 ตัว ใส่ในสะตวงมีธงสามเหลี่ยมเล็ก ๆ เรียกว่าช่อ ประกอบด้วย ช่อขาว ช่อแดง ช่อเหลือง ช่อหม่น (สีเทา) อย่างละ 4 อัน กด้วยอ้อย ฝ้ายดำ ฝ้ายแดง เงิน 400 (2 บาท) คำ (ทอง) 400 ซึ่งใช้ขมิ้นแทน แก้ว 7 สิ่ง แกงส้ม แกงหวาน ข้าวดำ ข้าวแดง ข้าวขาว ข้าวเหลือง ข้าวหม่น เนื้อดิบ ปลาดิบ หมากพลูอย่างละ 4 อัน ดอกไม้ 5 ชนิด ข้าวต้มมัด ขนม ก่าง (หน้าไม้) ถ้าหากเห็นหรือมีเหตุเห็นสิ่งใดทำบ้านรูปสิ่งนั้นใส่ไว้ด้วย ส่วนขันตั้งหรือขันยกครูประกอบด้วย ฐูป 4 คู่ หมาก 4 โหม (พะวง) เงิน 200 (2 บาท) โดยหมอปิธีประกอบพิธีกล่าวคำประกอบพิธีกรรม หันหน้าไปทางทิศตะวันตก เสร็จพิธีนำสะตวงไปส่งไว้นอกหมู่บ้านหรือบริเวณทางสามแพร่ง (สัมภาษณ์ สววย อินทะรังษี, 2542 : 80 ปี)

การส่งเคราะห์เป็นฮีตของไทยที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา เพื่อเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจเป็นการบำรุงขวัญ และให้กำลังใจแก่ผู้ที่ประสบเคราะห์กรรมให้หายจากความวิตกกังวล ทำให้มีความเชื่อมั่นในตนเองมากขึ้น ในการประกอบอาชีพการงาน และพร้อมที่จะต่อสู้กับอุปสรรคและภัยอันตรายต่อไป แม้ว่าในปัจจุบันชาวบ้านเจ็บป่วยจะไปรักษาที่โรงพยาบาล แต่ญาติพี่น้องก็จะร่วมกันประกอบพิธีส่งเคราะห์อยู่ทางบ้าน

สืบชะตา (สัมภาษณ์ พระครูสุภัทรนันทคุณ , 2542 : อายุ 51 ปี)

การสืบชะตาเป็นจารีตประเพณีของไทยลื้อและไทยวน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นศิริมงคล และขับไล่สิ่งชั่วร้ายที่เป็นเสนียดจัญไรให้ออกไปจากบุคคลหรือสถานที่ เช่น หมู่บ้าน เมือง พิธีสืบชะตาเป็นประเพณีที่ได้รับอิทธิพลจากธรรมเนียมของพราหมณ์ ซึ่งได้นำมาผสมผสานกับพิธีกรรมของพุทธศาสนาได้อย่างกลมกลืน สืบชะตาไทยลื้อมี 2 ประเภท คือ สืบชะตาคนและสืบชะตาหมู่บ้าน

พิธีสืบชะตาคน

จะจัดทำในโอกาสต่าง ๆ กัน เช่น ขึ้นบ้านใหม่ ภายหลังจากการเจ็บป่วย หรือทำในโอกาสที่หมอดูทำนายว่าดวงชะตาไม่ดี บางครั้งก็ทำเพื่อสะเดาะเคราะห์ ภายหลังจากประสบเคราะห์กรรม เมื่อสืบชะตาแล้วเชื่อว่าจะช่วยเสริมสร้างดวงชะตาให้ดีขึ้น อีกทั้งเป็นการบำรุงขวัญและกำลังใจของผู้ที่ประสบจากเคราะห์กรรมหรือผู้เจ็บป่วย ให้กลับคืนสู่สภาพปกติ

สถานที่ประกอบพิธี ใช้บริเวณของผู้เข้าในพิธีสืบชะตา โดยใช้ห้องโถง ห้องรับแขก ลานบ้าน หรือบริเวณบนบันไดบ้าน สำหรับสิ่งของเครื่องใช้ในพิธีไม่ว่าขนาดเล็กน้อยมาจัดรวมกัน มี

จำนวนมากกว่าอายุผู้เข้าพิธีสิบชะตา 1 อัน ไม้ค้ำศรีขนาดความยาวเท่ากับความสูงของผู้เข้าพิธี จำนวน 3 ท่อน นอกจากนี้มีกระบอกข้าว กระบอกทราย กระบอกน้ำ สะพานลวดเงิน สะพานลวดทอง เบี้ยแถว (เปลือกหอยใช้เชือกร้อย) หมากแถว มะพร้าวอ่อน กล้วย อ้อย หมอน เสื้อ ดอกไม้ รูปเทียน และมีเทียนชัยเล่มยาว 1 เล่ม การจัดสถานที่ใช้ไม้ตั้งเป็นกระโจมสามเหลี่ยม ตรงกลางเป็นที่ว่างสำหรับวางเสตงและสิ่งของเครื่องใช้ในพิธี จัดที่ว่างใกล้ ๆ กระโจมให้เป็นที่นั่งสำหรับผู้เข้าไปรับการสิบชะตาแล้ววนด้ายสายสิญจน์ 3 รอบ โยงกับเสากระโจมทั้งสามขา แล้วนำไปพันรอบพระพุทธรูป และพระที่สวดทำพิธี

การสิบชะตาคนไทยวนในภาคเหนือโดยทั่วไปนิยมใช้พระสงฆ์ประกอบพิธี 9 รูป แต่ที่หมู่บ้านไทลื้อใช้พระเพียง 1 รูป สำหรับท่องคาถาและบทสวดมนตร์จบแล้วใช้ด้ายสายสิญจน์ผูกข้อมือผูกข้อมือผู้ปวยเป็นเสร็จพิธี

ส่วนการสิบชะตาคนที่จัดขึ้นพร้อมกับพิธีขึ้นบ้านใหม่ ใช้พระ 5 รูปขึ้นไป เพื่อสวดพระปริต สวดขยันโต ให้ศีลให้พร ฟังเทศน์สังคหะ และเทศน์สิบชะตา ตัวแทนที่เข้าไปนั่งในสายสิญจน์คือ ผู้นำครอบครัวหรือผู้ที่อาวุโสสูงสุดในครอบครัว เพื่อเป็นศิริมงคลแก่บ้านเรือนและครอบครัว

พิธีสิบชะตาบ้าน

สิบชะตาบ้าน หรือสงเคราะห์บ้านมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความเป็นศิริมงคลให้แก่หมู่บ้าน โดยจะประกอบพิธีที่หอเสื่อบ้านหรือศาลากลางบ้านอันเป็นศูนย์รวมในการประกอบพิธีของหมู่บ้าน

ก่อนถึงวันประกอบพิธีชาวบ้านจะช่วยกันประดับตกแต่งเสาใจบ้าน หรือศาลากลางบ้านให้สวยงาม ทำความสะอาดบริเวณรอบ ๆ แล้วจัดราชวัตร ปักฉัตรและธงทิว ใช้ต้นกล้วย ต้นอ้อยประดับโดยรอบ วงด้านสายสิญจน์รอบบริเวณพิธี ทำแท่นบูชาท้าวทั้งสี่และเทพารักษ์ในบริเวณนั้นมีสิ่งของที่นำมาประกอบในพิธี ได้แก่ ข้าว พริกแห้ง เกลือ ขนم ข้าวต้มมัด ดอกไม้ รูปเทียน ผลไม้หมาก พลู บุหรี่ เมียง ซึ่งได้มาจากการบริจาคของชาวบ้าน พื้นดินเหนียวเป็นหุ่นรูปสัตว์เลี้ยง เช่น เป็ด ไก่ หมู หมาก ช้าง วัว ควาย ไล่ไว้ในแต่ะไม้ไผ่ 2 อัน

ในวันประกอบพิธีจะมีการทำบุญตักบาตรในตอนเช้า ในบริเวณพิธี หลังจากนั้นพระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถา และสวดพระปริต เทศนาธรรมโปลาณเจ็ดคัมภีร์ และเทศนาธรรมสิบชะตาเพื่อขับไล่สิ่งชั่วร้ายและเสนียดจัญไร หรือสิ่งอัปมงคลทั้งหลายให้ออกไปจากหมู่บ้าน เมื่อจบพิธีแล้วก็จะประพรมน้ำมนต์แก่ผู้มาร่วมพิธีทุกคน บางหมู่บ้านใช้อาจารย์วัดเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม เสร็จพิธีแล้วนำแต่ะที่บรรจุอาหารไปวางไว้ที่หัวบ้าน ท้ายบ้านนอกหมู่บ้าน

กำหนดวันประกอบพิธีสืบชะตาของหมู่บ้านไทลื้อจะทำหลังสงกรานต์ในวันปากปี ซึ่งตรงกับวันที่ 16 เมษายน สืบชะตาบ้าน เป็นการรวมน้ำใจของชาวบ้านให้มีความสามัคคี โดยการมีกิจกรรมทำบุญร่วมกันเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่คนในหมู่บ้าน และสืบทอดมรดกเกี่ยวกับประเพณีให้แก่ลูกหลาน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า การประกอบพิธีในระยะหลัง ๆ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมักจะเป็นผู้สูงอายุ ส่วนคนรุ่นหลังมักจะไม่ให้ความสนใจมากนัก

ปู่จาเตน (สัมภาษณ์ แก้ว อินทะรังษี, 2542 : อายุ 80 ปี)

ปู่จาเตนหรือปู่จาทึย เป็นประเพณีการสะเดาะเคราะห์อีกแบบหนึ่ง เพื่อบูชาไฟให้หลักเคราะห์ภัยต่างๆที่มีมาถึงตนเองและครอบครัวรวมทั้งญาติพี่น้องนิยมประกอบพิธีในวันเข้าพรรษาออกพรรษา และเทศกาลสงกรานต์ แต่ในวันอื่น ๆ ก็สามารถทำได้ตลอดทั้งปี บางคนทำพิธีเพื่อความมีโชคลาภ บางคนก็ทำเพื่อแผ่เมตตาตามหานิยม

เทียนที่ใช้บูชาใช้เทียนไข หรือเทียนขี้ผึ้งธรรมดา ผู้ประกอบพิธี ได้แก่ พระสงฆ์ สามเณร ปู่อาจารย์ หรือผู้ที่เคยบวชเรียนมาแล้ว เขียนคาถาเป็นอักษรขี้ผึ้งเมืองซึ่งเป็นอักษรล้านนาบนเทียนไขวิธีเขียนทำได้ 3 แบบ คือ บูชาเพื่อหลักเคราะห์ บูชาเพื่อรับโชค และบูชาสืบชะตา

ประเพณีบูชาเทียนในปัจจุบันยังปฏิบัติกันอยู่ในหมู่บ้านไทลื้อ เพื่อเป็นการเสริมกำลังใจให้แก่ตนเองและครอบครัว การประกอบพิธีบูชาเทียนสามารถทำแทนกันได้ เช่น กรณีที่สมาชิกในครอบครัวอยู่ห่างไกลพ่อแม่หรือญาติผู้ใหญ่ อาจประกอบพิธีให้ก็ได้ เป็นการส่งจิตใจถึงกันเพื่อสร้างความอบอุ่นให้กับครอบครัว

ปู่จ้าวหลักเคาะ (สัมภาษณ์ แก้ว อินทะรังษี, 2542 : อายุ 80 ปี)

การปู่จ้าวหลักเคาะหรือปู่จ้าวหลักเคาะ เป็นการประกอบพิธีทางศาสนา เพื่อยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง มีวัตถุประสงค์เพื่อสะเดาะเคราะห์ไว้ล่วงหน้าให้แก่ตนเองและสมาชิกในครอบครัว นิยมประกอบพิธีกันในเทศกาลสงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา โดยยึดถือเป็นประเพณีที่ปฏิบัติติดต่อกันมานานแล้ว เป็นการเสริมสร้างความเป็นศิริมงคลแก่ ครอบครัว โดยเชื่อว่าจะปราศจากเคราะห์และภัยอันตรายทั้งปวง

สิ่งของที่ใช้ประกอบพิธี กระถงซึ่งเรียกว่า ควัก (กระถงเล็ก ๆ) บรรจุใบขนุน ใบดอกแก้ว ใบคำ กล้วย อ้อย มะพร้าว น้ำตาล เทียนไข หมาก พลุ บุหรี่ เมียง ซ่อ (ธงสามเหลี่ยมเล็ก ๆ ทำด้วยกระดาษ) ข้าวเหนียวหนึ่งปิ่นเป็นก้อนให้ครบจำนวนของสมาชิกในครอบครัว ผ้าตัด (ใช้ด้าย 5 เส้น รวมกันไว้สำหรับจุดไฟขณะทำพิธี) สีสายยาว (ใช้ด้าย 5 เส้น แต่ยาวกว่าผ้าตัด) และเสื้อผ้าของสมาชิกในครอบครัวทุกคน

การจัดเตรียมสิ่งของ จะดำเนินการล่วงหน้า 1 วัน เรียกว่า วันดา จะจัดเตรียมทำควัก สำหรับใส่สิ่งของและจัดหาสิ่งของที่จะใช้ประกอบในพิธีให้พร้อม และทำควักอีกอันหนึ่งใส่ข้าว 1 ก้อน กล้วย 1 ใบ เรียกว่า ใส่ข้าวปั้นกล้วยหน่วย สำหรับบูชาพระแม่ธรณี โดยนำไปวางไว้ที่ประตูรั้วหน้าบ้าน ส่วนเสื้อผ้าของสมาชิกในครอบครัวบรรจุน้ำใส่กระบุงเตรียมไว้

ขั้นตอนการประกอบพิธีที่วัด

การประกอบพิธีนิยมกระทำในตอนเช้า เมื่อชาวบ้านมาพร้อมกันที่ศาลาวัดหรือในวิหาร พระสงฆ์จะสวดมนต์รับศีลเสร็จแล้วก็จะเริ่มกล่าวคำบูชาข้าวหลักเคราะห์ ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านก็จะทำพิธีจุดไฟเผาผ้าตัด คือ ด้ายสีขาวที่เตรียมมาและจุดเทียน มีชาวบ้านบางส่วนนำผ้าตัดและเทียนไปจุดข้างวิหารหรือข้างกำแพงวัด เมื่อพระกล่าวคำบูชาข้าวหลักเคราะห์จบแล้ว ผู้ประกอบพิธีก็จะคว่ำกระบุงที่บรรจุเสื้อผ้ากลับด้านล่างเป็นด้าน บนแล้วสลัด เป็นการไล่เคราะห์ใส่ในควักเครื่องเช่นบูชา จากนั้นก็นำควักไปถวายพระพุทธรูป ในวิหารแล้วนำกลับลงมาที่ศาลา เมื่อเสร็จพิธีแล้วก็นำควัก ข้าวหลักเคราะห์ไปทิ้งไว้ข้างนอกวัด

พิธีบูชาข้าวหลักเคราะห์ในปัจจุบันยังคงพบเห็นอยู่ในวัดไทลื้อทุกแห่ง เป็นที่น่าสังเกต ว่า ผู้ประกอบพิธีเกือบทั้งหมดเป็นผู้หญิงที่เป็นแม่บ้านหรือผู้หญิงที่สูงอายุ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความรัก และความห่วงใยของแม่บ้านที่มีต่อสมาชิกในครอบครัวทุกคน

ปิกเฮิน

ปิกเฮิน คือ ประเพณีการปลุกบ้านของชาวไทลื้อ เป็นประเพณีที่แสดงให้เห็นถึงความร่วมมือร่วมใจทำให้เกิดความสามัคคี ช่วยเหลือซึ่งเกื้อกูลกันในบรรดาเพื่อนบ้านและญาติมิตร ซึ่งต่างก็มีความสำนึกว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือกัน ในเช้าวันประกอบพิธีปิกเฮิน เพื่อนบ้านและญาติมิตรส่วนใหญ่เป็นผู้ชายจะหยุดภารกิจประจำวันของตน ไปช่วยทำพิธียกเสาขวัญหรือเสามงคลและ

เสาอื่น ๆ รวมทั้งติดตั้งโครงสร้างหลักที่สำคัญของบ้านจนเสร็จเรียบร้อยแล้ว หลังจากนั้นเจ้าบ้านก็จะดำเนินการก่อสร้างต่อไป

ก่อนที่จะทำการปลูกบ้าน อันดับแรกเจ้าของบ้านก็จะไปดูฤกษ์ยามจากปู่อาจารย์ประจำหมู่บ้าน หรือคนที่เคยบวชเรียนเพื่อความเป็นสิริมงคล เช่น (สัมภาษณ์ อินสอน อินทะรังษี, 2542 : อายุ 80 ปี)

เดือน	ออก (ข้างขึ้น)	1 ค่ำ	ชนะข้าศึกศัตรู
	ออก	2 ค่ำ	จะได้ทุกขโคกใหม่
	ออก	3 ค่ำ	ได้ลาภ
	ออก	4 ค่ำ	บ่ดี
	ออก	5 ค่ำ	ไฟจักใหม่
	ออก	6 ค่ำ	เจ้าเฮือนจักตาย
	ออก	7 ค่ำ	บ่ดี
	ออก	8 ค่ำ	ทุกขโคกใหม่
	ออก	9 ค่ำ	ดี
	ออก	10 ค่ำ	อยู่ดีกินดี
	ออก	11 ค่ำ	ดีนัก
	ออก	12 ค่ำ	ดีนัก

การปักเฮือนหรือปลูกบ้านของชาวไทลื้อ นิยมทำในเดือนคู่ คือ เดือน 2 เดือน 4 เดือน 6 เดือน 8 และเดือน 12 เหนือ ยกเว้นเดือน 10 เพราะเป็นเดือนเข้าพรรษาชาวบ้านไม่นิยมประกอบพิธีมงคล ส่วนเดือนคี่นั้นถือว่าไม่ดี ก่อนทำพิธีปักเฮือนต้องมีการบอกกล่าวมีบ้าน มีเมือง โดยนำเอาธูปเทียนไปยื่นโยงบอกกล่าว เพื่อให้รับทราบการประกอบกิจกรรมในชุมชนเป็นการเคารพยำเกรงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน

การขุดหลุมและนำมูลดินไปวาง ถ้าพบเศษภาชนะแตก เศษโลหะถือว่าเป็นกลางร้ายจะทำให้สมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วย แต่ถ้าเป็นกรวด ทราย หรือดิน จะถือว่ามิใช่กลาง ทำให้อยู่ดีมีสุข ก็จะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบให้ถูกต้องตามหลักโหรา เช่น เดือน 4 เอาปลายเสาวางไว้ทางทิศใต้ เอามูลดินวางไว้ทิศตะวันตก เดือน 6 หรือ เดือน 8 เหนือ ให้วางเสาวางไว้ทางทิศเหนือ เอามูลดินไว้ทางทิศใต้ เป็นต้น ก่อนขุดหลุมอาจารย์ผู้ประกอบพิธีจะทำพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ เมื่อเสร็จพิธีแล้วก็จะทำการขุดหลุมและทำพิธียกเสาขวัญซึ่งเสาหลักของบ้าน สิ่งของในพิธีมีกล้วย 1 เครือ มะพร้าว 1 ทะลาย ต้นกุ่ม หน่อกล้วย หน่ออ้อย หมาก พลู บุหรี่ ด้าย ซึ่งทำด้วยฝ้ายดิบจำนวน 108 เส้น และยันต์ ผูกติดไว้กับ

เสาชวิญ การปลูกบ้านของไทยคือเสาชวิญหรือเสาเอกจะต้องอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเสมอ และเป็นต้น
 ที่ 2 ส่วนเสานางจะอยู่ทางทิศตะวันตกเพื่อให้คู่กับเสาชวิญ ใส่เงินและใบไม้รองกันหลุมเพื่อความเป็
 นสิริมงคลตามวันที่ปลาน้ำบ้าน วันอาทิตย์ใช้ใบขนุน วันจันทร์ใบมะเดื่อ วันอังคารใบไม้หวาน วันพุธ
 ใบมะกอก วันพฤหัสบดีใบอ้อย วันศุกร์ใบมะจอม วันเสาร์ใบมะยม

เมื่อเสร็จการปักเสาแล้ว เจ้าของบ้านก็จะเลี้ยงอาหารเป็นการตอบแทนน้ำใจไมตรีแก่ผู้มา
 ช่วยเหลือ โดยไม่ต้องจ่ายเงินค่าจ้างแรงงาน หรือให้สิ่งตอบแทนต่ออย่างใด ในปัจจุบันประเพณีปักเสามี
 เหลือปฏิบัติกันอยู่น้อยมาก ส่วนใหญ่จะจ้างแรงงานหรือจ้างเหมาให้ช่างผู้รับเหมาทำ

เรือนไทยเดิมเป็นเรือนใต้ถุนสูง มุงด้วยหญ้าคาหรือดินขอ (ดินเผากระเบื้อง) รูปทรง
 หลังคาเป็นรูปจั่วมีความลาดชัน มีชายคารองรับด้านข้างรอบตัวบ้านเรียกว่า "ปะ" พื้นปูด้วยฟากหรือ
 ไม้กระดานในตัวเรือนเปิดโล่งอาจฟากหรือผ้ามุ้ง (ผ้า幔) กันผ้าห้อง โดยมีไม้กระดานวางเป็นแนวยาว
 แบ่งบริเวณที่นอนกับส่วนที่ใช้รับแขก เรียกว่า "บ้านดั่ง" คนภายนอกล่วงล้ำบ้านดั่งเข้าไปในเขต
 ที่นอนเพราะถือว่าผิดผีเรือน เตาไฟจะอยู่ในห้องโถงภายในตัวเรือน บริเวณคานบ้านจะทำให้โค้งเตี้ยน
 ใช้สำหรับทำกิจกรรมของครอบครัวโดยเฉพาะ ใช้เป็นที่พบปะของหนุ่มสาวในขณะ "ลงชิง" บั้นฝ้าย

ขึ้นเฮินใหม่

ขึ้นเฮินใหม่ คือประเพณีขึ้นบ้านใหม่ของหมู่บ้านไทย เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา
 จากบรรพบุรุษ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ผู้อยู่อาศัย นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความสามัคคีในหมู่ญาติมิตร
 และผู้ที่เคารพนับถือ

จากการสัมภาษณ์นายสวน บรรจง (2543) ผู้ประกอบพิธีกรรมพื้นบ้านของบ้านทุ่งมอก
 อำเภอเชียงม่วน กล่าวว่า แต่เดิมประเพณีขึ้นบ้านใหม่ของชาวไทดำเริ่มจากการไว้ผู้เฒ่าผู้แก่ขึ้นไปรออยู่
 บนเรือนใหม่ ส่วนเจ้าของบ้านและผู้มาร่วมพิธีจะช่วยเจ้าของบ้านถือแก้วข้าว (ภาชนะสำหรับคนข้าว
 เหนียว) พร้อมกับของใช้ในครัวเรือนขึ้นไปบนเรือนภายหลัง มีการทอดแหที่กลางเรือน ฝ่ายหญิงจะถือ
 สวิงช้อนไปรอบ ๆ เชื่อว่าจะช่วยให้ครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข หลังจากนั้นรับประทานอาหารร่วมกันเป็น
 เสร็จพิธี ปัจจุบันการประกอบพิธีแบ่งออกเป็น 2 วัน คือ วันดากับวันทำบุญ

วันดา เป็นวันจัดเตรียมสิ่งของจะจัดก่อนวันทำบุญ 1 วัน เป็นวันที่ญาติมิตรและผู้ใกล้เคียง
 มาช่วยกันจัดเตรียมสิ่งของ จัดสถานที่ไว้ประกอบพิธีและรับแขก บางบ้านที่เจ้าภาพมีฐานะดีก็อาจให้มี
 คณะช่างขอมมาขอช้บกล่อม เพื่อให้เกิดความสนุกสนานครึกครื้น ตั้งแต่เย็นวันดาจนถึงเช้าวันทำบุญ
 หน้าที่ของผู้ช่วยเตรียมงาน ฝ่ายหญิงก็จะเตรียมหาอุปกรณ์การประกอบอาหาร ซึ่งอาจจะยืมจากวัด

หรือเพื่อนบ้านในหมู่บ้าน ส่วนฝ่ายชายเป็นฝ่ายจัดเตรียมอาหาร เช่น ล้มวัว ควาย หมู ไก่ มากน้อย ขึ้นอยู่กับจำนวนผู้มาร่วมในพิธี สำหรับผู้เฒ่าผู้แก่ก็จัดเตรียมเครื่องไทยทาน และสิ่งของที่ใช้ในพิธีสืบชะตาหลวง

วันทำบุญ ตอนเช้ามีการทำบุญตักบาตรพระสงฆ์สวดพระพุทธมนตร์ พระปริต สวดชยันโต ถวายภัตตาหารเช้า เลี้ยงอาหารแขกผู้มาร่วมงาน หลังจากนั้นฟังเทศน์ 1 กัณฑ์ และทำพิธีสืบชะตาแก่เจ้าของบ้านเสร็จแล้วพระให้พรเป็นเสร็จพิธี

การเกิด (สัมภาษณ์ สนวน บรรจง, 2542 : 80 ปี)

การเกิดแบบดั้งเดิมของชาวไทลื้อนั้น เมื่อเด็กคลอดออกมาเมื่อตัดสายสะดือ อาบน้ำให้เด็กแล้ว หมอตำแยผู้ทำคลอดจะส่งให้ "แม่ฮับ" หรือแม่รับ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นยายของเด็ก หรืออาจเป็นผู้ทำคลอด เอาผ้าขาวพันรอบตัวเด็กแล้วใส่กระดังนำไปวางไว้ที่หัวบันได กระที่บเท้า 3 ครั้ง แล้วพูดว่า "มีป้อเกิดแม่ก่าย กันว่าเป็นลูกลูกก็มาเอาไปเหวันนี้ กันเป็นลูกกุนก่าป้อเอาไป" (ถ้าเป็นลูกผีก็ให้เอาไปเสียในวันนี้ ถ้าเป็นลูกคนก็อย่าได้เอาไป) หลังจากนั้นนำไปขึ้นเสาดังโดยอุ้มเด็กยกขึ้นลงที่เสาดัง 3 ครั้ง แล้วจึงนำเด็กมานอนไว้ข้างแม่ ในขณะที่เดียวกันจะมีเพื่อนบ้านและญาติพี่น้องมาอยู่เป็นเพื่อนหลายวัน ส่วนหมอยาพื้นบ้านจะใช้เด็กหนุ่มไปหาสมุนไพรมาทำยาให้กินและต้มน้ำอาบ เพื่อให้หญิงที่คลอดบุตรมีสุขภาพแข็งแรง ซึ่งเป็นความเชื่ออาหารต่อกันและสร้างขวัญกำลังใจแก่ครอบครัวให้ต่อสู้ชีวิตต่อไป

เมื่อคลอดลูกแล้วชาวไทลื้อสมัยก่อนต้อง "อยู่ดิน" คืออยู่ไฟจนครบ 1 เดือน ในระหว่างที่อยู่ไฟมีข้อห้ามหลายประการ กล่าวคือ 7 วันแรกหลังคลอดกินได้แก่ข้าวจี หรือ "ข้าวแองไฟ" เป็นข้าวเหนียวบึ่งจนเกรียมรับประทานกับเกลือคั่วและน้ำพริกดำ ส่วนน้ำดื่ม น้ำต้มใส่หัวไหลที่เรียกว่า "ปูเลย" นิยมให้ดื่มมาก ๆ เพราะเชื่อว่าจะทำให้มีน้ำนมให้ลูกมาก เมื่อครบ 7 วันก็เริ่มรับประทานผักต้มจิ้มน้ำพริกดำ หมูบั้ง ปลาช่อน ปลาไหล และปลาตะเพียน ปลาหางชานมาแล่นเนื้อแล้วตากแดดให้แห้งนำมาย่างไฟ ส่วนผักเป็นประเภทผักที่มีสีชาวนั้น ห้ามกินอาหารประเภทหมักดอง ไก่ขาว เนื้อวัว เนื้อควายเผือก เนื้อหมูแม่ต้อง (หมูที่มีลูกแล้ว) ปลาหนัง ของป่าบางชนิด เช่น เนื้อแก้ง กวาง หน่อหวาย บอน เป็นต้น เพราะเป็นของแสลงทำให้เจ็บป่วยได้

ภายหลังคลอดจะต้อง "อยู่ดิน" หรืออยู่ไฟ ฟืนที่นำมาใช้ขณะอยู่ไฟจะใช้แต่ไม้เนื้อแข็งบางชนิด เช่น ไม้แฉะ (ไม้เต็ง) ไม้เปกล้า เป็นต้น เพราะเผาไฟแล้วไม่มีกลิ่นและควันมาก ซึ่งสามีจะต้องเตรียมหาไว้ตั้งแต่ภรรยาท้องแก่ใกล้คลอด ในขณะที่อยู่ไฟจะใส่เสื้อผ้าหนา ๆ มีผ้ารัดเอวและผูกผมเพื่อให้

เหงื่อออก หญิงอยู่ไฟจะต้อง "เข้ากรรม" คือคืบถ่านไฟใส่ "เบ็อง" ซึ่งเป็นอ่างดินเผา ใช้หวายหรือไม้ไผ่สานเป็นทรงกลมมีช่องตรงกลางเพื่อให้หญิงอยู่ไฟนั่งครอบ เป็นการนั่งย่างไฟเชื่อว่าจะทำให้หมดลูกเข้าอุ้งเร็วขึ้น

ในขณะที่อยู่ไฟห้ามอาบน้ำร่วมกับผู้อื่น ต้องนำฟางมากั้นเป็นห้องน้ำแยกจากผู้อื่นที่บริเวณลานขั้วม เมื่อครบ 15 วัน จึงจะอาบน้ำได้ ใช้น้ำต้มใส่ใบกล้วย ใบเป็ดัว ใบส้มขี้ม และใบหมาก หลังจากนั้นจะอาบทุก ๆ 7 วันจนครบเดือน ระยะเวลาของการอยู่ไฟขึ้นอยู่กับลูกที่เกิดใหม่ ถ้าเป็นลูกสาวจะอยู่เกินเดือนไป 1 วัน คือ 31 วัน เพราะเชื่อว่าเป็นการเผือก เผื่อด้วย เด็กโตขึ้นจะได้เป็นคนขยันขันแข็ง รักงานบ้านงานเรือน มีฝีมือในการทอทูกทอผ้า แต่ถ้าเป็นลูกชายจะหยุด 1 วัน คืออยู่ 29 วัน เพื่อ "หยุด" คมดอก คมดาบ เมื่อโตขึ้นจำเป็นต้องต่อสู้ อันตรายจากศาสตราวุธต่าง ๆ จะได้ไม่มาแผ้วพาน

เมื่อครบกำหนด "ออกเดิน" จะมีพิธีออกเดินโดยให้อาจารย์ผู้ประกอบพิธีมาทำพิธี "ส่งผีชั่วร้ายตายชยาก" โดยนำข้าวเหนียวจุ่มจากรต่าง ๆ ใส่ในเบ็องนำไปวางไว้ที่นอกบ้านแล้วพูดว่า "เอาผีชั่วร้ายตายชยากเขาไปกินเห กำนี่ไปนั่งถักกัน นอนถักกัน" (ให้ผีร้ายเขาไปกินเสียให้นั่งกินนอนกิน) การทำพิธีนี้เชื่อว่าจะทำให้หญิงแม่ลูกอ่อนไม่มีนิสัย "ขี้เกะ" (ตะกละ) คือเห็นอะไรก็ทำให้มีอาการอยากกินไปทั้งหมด

สำหรับเด็กแรกเกิดในสมัยก่อนนิยมใช้ผิวไม้ไผ่ตัดสายสะดือ เมื่อรกออกพ่อของเด็กจะนำไปฝังไว้กลางทุ่งนา ไต้บันไดหรือใต้กระบอกไม้ไผ่นำไปแขวนไว้บนคบไม้ใหญ่ในป่าโดยเจาะรูที่ก้นกระบอกไม้ไผ่เพราะเชื่อว่าถ้าไม่เจาะรูจะทำให้เด็กซบถายไม่ได้ การหิ้วรกไปฝังเชื่อกันว่า ถ้าหิ้วด้วยมือข้างไหนเด็กจะถนัดข้างนั้น เช่น หิ้วด้วยมือซ้ายเด็กจะเป็นคนถนัดซ้าย ถ้าหิ้วทั้ง 2 มือ เด็กจะถนัดทั้ง 2 ข้าง ถ้าในขณะคลอดลูกสามีไม่อยู่บ้าน เมื่อสามีกลับมาถึงบ้านห้ามขึ้นทางบันได จะต้องปีนขึ้นทางชานบ้าน เพราะเชื่อว่าถ้าได้ลูกชาย ลูกจะถือดาบเฝ้าอยู่ที่บันไดบ้าน หากขึ้นทางบันไดอาจทำให้พ่อประสบภัยพิบัติถึงตายได้ (สัมภาษณ์ สวย อินทะรังษี, 2542 : อายุ 80 ปี)

เมื่อคลอดครบ 1 เดือนญาติพี่น้องจะมาพร้อมทำพิธีมัดขวัญเดือน โดยใช้ด้ายสีขาวผูกข้อมือในขณะเดียวกันก็จะมอบสิ่งของเช่น ผัวอ้อม เสื้อผ้า รับประทานเด็กแทนผ้าอ้อมที่ทำจากผ้าถุงเก่าของแม่ เพราะชาวไทลื้อเชื่อว่าผ้าถุงเก่าของแม่จะช่วยป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ได้ แต่ในปัจจุบันไม่ค่อยปฏิบัติกันแล้ว นิยมไปซื้อผ้ามาตัดทำผ้าอ้อมหรือซื้อผ้าอ้อมสำเร็จรูปจากตลาด ส่วนการตั้งชื่อเด็ก จะไปหาผู้รู้ในหมู่บ้านเป็นผู้ตั้งให้โดยยึดหลักโหรา คู่วันเดือนปีเกิด เช่น

เกิดวันอาทิตย์	ชื่อ	พู	เฮิน	อุ้นใจ		
เกิดวันจันทร์	ชื่อ	ก่อง	แก้ว	ขัน	ปา	คำ
เกิดวันอังคาร	ชื่อ	อุ่ม	ใจ	จ่อม	จุ่มป่า	จันตึบ

เกิดวันพุธ	ชื่อ	ดงดี	ดงแก้ว			
เกิดวันพฤหัสบดี	ชื่อ	บัญญัติ	เบ็ง	บ้อ	หมุ	ฝั้น
เกิดวันศุกร์	ชื่อ	สุก	ชิง			
เกิดวันเสาร์	ชื่อ	ตัน	ตีบ	จัย	เฮิน	

ในประเพณีการเกิดของชาวไทลื้อในสมัยก่อน ผู้เป็นแม่จะต้องปฏิบัติตามจารีตของสังคมอย่างเคร่งครัด เชื่อกันว่าถ้าไม่ปฏิบัติตามจะทำให้เจ็บป่วยไม่สบาย เรียกว่า "มิดเดิน" ซึ่งอาจทำให้ถึงตายได้ แต่ในปัจจุบันส่วนใหญ่ไปคลอดที่โรงพยาบาล การปฏิบัติตัวจึงไม่พิถีพิถันเหมือนแต่ก่อนทำให้ประเพณีการเกิดแต่ดั้งเดิมเสื่อมความนิยมลงไป

ลงโข่ง (สัมภาษณ์ กมล ใจกล้า, 2541 : อายุ 62 ปี)

ลงโข่ง เป็นประเพณีแอ่วสาวเพื่อแสวงหาเนื้อคู่ของหนุ่มไทลื้อ ในสมัยก่อนชายหนุ่มไทลื้อทุกคนที่จะแต่งงานต้องผ่านการลงโข่งหรืออยู่โข่งบ้านฝ่ายกับหญิงคนรักมาก่อน ซึ่งจะไม่มีการคลุมถุงชน หนุ่มสาวมีโอกาสและมีความเป็นอิสระเสรีในการเลือกคู่ครอง แต่ทั้งนี้ต้องอยู่ในกรอบของประเพณีที่ติงาม หากฝ่าฝืนจะถือเป็นการผิดผี หรือผิดฮีตอย่างร้ายแรง

โข่งหรือชวง หมายถึง ลานบ้าน มีร้านนั่งสำหรับพักผ่อนหรือทำงานในเวลาากลางคืน โดยยกพื้นสูงประมาณครึ่งเมตร มีความกว้างยาวพอสำหรับบรรจุคนนั่งได้ 4-5 คน มีสิ่งประกอบสำคัญคือ เตาไฟ หรือตะเกียง น้ำตัน (คนโท) ชันน้ำ และอุปกรณ์สำหรับใช้บ้านฝ่าย พอตกตอเนยสาว ๆ แถบบ้านใกล้เรือนเคียงที่นัดกันอยู่ชวง ก็จะเตรียมหาฟืนมาไว้ เพื่อใช้ก่อกองไฟให้เกิดความอบอุ่นและแสงสว่างในหน้าหนาว ส่วนหน้าร้อนจะใช้ตะเกียงแทน

พอถึงยามดึกบรรดาหนุ่มไทลื้อก็จะไปแอ่วสาวบ้านฝ่าย ก่อนถึงบ้านก็จะเริ่มจี้อยู่แถวสาวมาแต่ไกล เช่น "ถ้าบ้านบ่ไกล ป่าไม้บ่กัน จะเตียวมาหาวันละร้อยปึก" (ถ้าบ้านไม่ไกล ป่าไม้ไม่กันจะเที่ยวมาหาวันละร้อยครั้ง) เมื่อฝ่ายสาวได้ยินก็เตรียมตัวไว้คอยรับ โดยการทำงานบ้านฝ่ายไปพลาง ๆ สำหรับการเกี่ยวพาราสีระหว่างหนุ่มสาวสมัยก่อนต่างจะพูดคุยกันด้วยคำคม และสำนวนโวหารเป็น "คำว" ที่มีความไพเราะและมีความหมายครั้นเมื่อเวลาตีกลมากแล้วหนุ่มก็จะขอลาสาวกลับบ้าน ในระหว่างที่เดินทางกลับจะจี้อยู่เป็นการอำลาอีกครั้งหนึ่ง

ลงโข่งเป็นจารีตประเพณีที่ติงามของสังคมไทลื้อ ที่เปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้มีโอกาสพบปะกันหลังจากทำงานประกอบภารกิจประจำวันแล้ว ถ้าชายหญิงใดไม่เคยอยู่โข่งเลยถือว่าเป็นสิ่งผิด

ปกติ อย่างไรก็ตามเสรีภาพในการเลือกคู่ครองดังกล่าว จะต้องอยู่ในสายตาของพ่อแม่ฝ่ายหญิงที่คอยดูแลไม่ให้เกินเลยจนออกนอกกรอบประเพณีไป แต่ในสังคมปัจจุบันประเพณีการอยู่ชังไม่เหลืออยู่เลย เพราะความเจริญของบ้านเมืองและอิทธิพลจากภายนอกเข้ามาแทน ทำให้เกิดปัญหาความสับสนแก่พ่อแม่ผู้ปกครองที่เป็นคนรุ่นเก่า ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคใหม่

กินแขก

กินแขก หรือกินตอง เป็นประเพณีแต่งงานดั้งเดิมของชาวไทลื้อ มีความแตกต่างไปจากประเพณีแต่งงานของภาคเหนือ เป็นประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน ซึ่งในปัจจุบันยังคงมีปฏิบัติกันอยู่บ้าง กล่าวคือ ภายหลังจากลงขันบั้นปลายแล้วหนุ่มสาวคู่ใดที่มีความชอบพอกันจนเกิดเป็นความรัก ก็จะมีฐานะเป็นคู่รักกันเรียกว่า "ตัวบ้อตัวแม่กัน" (ตัวพ่อแม่) จากนั้นฝ่ายหนุ่มก็จะกลายเป็นแขกประจำที่จะแฉ่วนบ้าน แต่จะไม่ไปทุกวันเพราะถือว่าเป็นการเสียมารยาท อาจเว้น 2-3 วัน ไปครั้งหนึ่ง ส่วนฝ่ายหญิงจะบั้นปลายคอยเมื่อถึงวันนัดหมาย เมื่อทั้งคู่ตกลงที่จะใช้ชีวิตร่วมกันฉันสามีภรรยา ฝ่ายชายก็จะดับตะเกียง (โคม) เป็นสัญญาณว่าได้ถูกเนื้อต้องตัวกันแล้ว และลงจากบ้านไป ถือว่าเป็นการผิดผีซึ่งฝ่ายชายจะต้องเสียผี

พอถึงตอนเย็นของวันรุ่งขึ้น ฝ่ายหญิงจะส่งตัวแทนไปบอกผีที่บ้านฝ่ายชาย เรียกว่า "ใจกำ" (ใจคำ) โดยตัวแทนจะกล่าวกับพ่อแม่และญาติของฝ่ายชายว่า "เอ็งจวควายฮู้ฮ้ายฮั่วไปเข้าสวนเป็น ฮื่อไปแบ่งฮั่วเหยงเน้อ" (จวควายของท่านพึงรู้บ้านเขา ขอให้ไปทำไร่ให้เรียบร้อยด้วย) ถ้าฝ่ายชายเต็มใจก็จะส่งรูป 12 คู่ไปไหว้ผีแต่ถ้าไม่ตกลงก็จะส่งผู้แทนไปเจรจา เพื่อขอใช้เงินค่าทำขวัญ ซึ่งอาจมีการพูดจากระทบกระทั่งกันอย่างรุนแรงถึงกับตัดญาติขาดมิตรกัน แต่ถ้าฝ่ายชายไปไหว้ผีแสดงความพอใจก็จะขอให้ฝ่ายหญิงมาขอให้ไปอยู่บ้านต่อไป (สัมภาษณ์ ปิ่น วงศ์ประเสริฐ, 2542, อายุ 92 ปี)

นับตั้งแต่มีการถูกเนื้อต้องตัวหญิง โดยการดับโคมเป็นสัญญาณแล้ว ตามจารีตประเพณีของสังคมไทลื้อถือว่าทั้งคู่เป็นที่สามีภรรยากัน แต่จะยังไม่ไปอยู่กินด้วยกันฉันสามีภรรยาตามปกติจะแยกกันอยู่จนกว่าฝ่ายหญิงจะมาขอให้ไปอยู่ ในระหว่างนั้นชายต้องทำงานหนักเพื่อเก็บออกเงินทองและทรัพย์สินไว้ ส่วนหญิงก็เตรียมตัวเป็นแม่บ้านแม่เรือน พอถึงเทศกาลสงกรานต์ในวันพญาวัน (วันเถลิงศก) ฝ่ายหญิงก็จะไปดำหัวพ่อแม่ฝ่ายชาย พร้อมกับส่งของเรียกว่า ส่งคริว ซึ่งมีอาหารประเภทอาหารแห้ง เช่น ปลาเกลือขนาดใหญ่ ไข่ลัน หนม หมาก เมียง บุหรี่พื้นเมืองนำบรรจุใส่ยามขนาดใหญ่ซึ่งทอใช้เอง ไทลื้อเรียกว่าถุงบือ ไปส่งบ้านพ่อแม่ฝ่ายชายพร้อมกับมีเพื่อนสาวไปส่งอีก 1 คน เมื่อนำไปมอบให้แล้วก็ตักน้ำ ปัดกวาดดูบ้านให้ด้วย ส่วนทางพ่อแม่ฝ่ายชายก็จัดเตรียมสิ่งของไว้ให้ เช่น

ผ้าห่ม ผ้าปูที่นอน ปลอกหมอน พร้อมกับให้เงินเป็นขวัญถุงอีกจำนวนหนึ่งจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับฐานะของพ่อแม่ฝ่ายชาย

การเลือกคู่นิยมปฏิบัติกันในเดือนสี่ เดือนหก หรือเดือนแปดของไทยลื้อซึ่งจะเร็วกว่าเดือนของไทยภาคกลางไป 1 เดือน และช้ากว่าเดือนของไทยวนในล้านนา 1 เดือน ครั้นถึงเดือนแปด ราวเดือนมิถุนายน ซึ่งเป็นระยะเริ่มต้นของฤดูการทำไร่ทำนา ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงก็จะไปขอฝ่ายชายให้มาอยู่บ้านเพื่ออยู่กินกันฉันสามีภรรยาโดยสมบูรณ์ เป็นที่น่าสังเกตว่าธรรมเนียมของไทยลื้อถือว่าสามวันแรกที่ไปอยู่นั้นต้องกลับไปอยู่บ้านกล่าวคือ พอถึงเช้าตรู่สามีจะต้องรีบกลับไปอยู่บ้านของตนปฏิบัติเช่นนี้เป็นเวลา 3 วัน ทั้งนี้เพราะว่าทั้งคู่ยังไม่คุ้นเคยกับการอยู่ใกล้ชิดแบบสามีภรรยามาก่อนจึงต้องอาศัยการปรับตัวระยะหนึ่ง หลังจากนั้นก็จะอยู่กันฉันสามีภรรยาตลอดไป ส่วนภรรยาก็จะหาเสื้อผ้าใหม่มาให้สวมใส่แทนชุดเดิม มีธรรมเนียมอีกอย่างหนึ่งในสังคมไทยลื้อ คือ ก่อนที่ชายใหม่จะมาอยู่บ้าน ทางพ่อแม่ฝ่ายหญิงจะหาไม้ทำฟืนมาเตรียมไว้ ดังนั้นทุกเช้าชายใหม่จะต้องตื่นแต่เช้าเพื่อผ่าฟืนเพื่อเก็บไว้ใช้ตลอดปี หลังจากนั้นจะช่วยพ่อแม่ของภรรยาทำงานทุกอย่างไปจนครบ 3 ปี และจากนั้นอีก 3 ปีก็จะไปอาศัยอยู่กับพ่อแม่ของสามี ในระหว่างนั้นจะหาไม้เก็บรวบรวมไว้ปลูกบ้านเมื่อครบ 6 ปี จึงสามารถแยกครอบครัวไปสร้างบ้านของตัวเองอยู่ในบริเวณบ้านของพ่อแม่ ส่วนจะเป็นฝ่ายสามีหรือภรรยาก็แล้วแต่จะตกลงกัน สำหรับลูกสาวคนเล็กจะอยู่ร่วมกับพ่อแม่เพื่อเป็นผู้สืบแทนมรดกต่อไป (สัมภาษณ์ บั๊น วงศ์ประเสริฐ, 2542 : อายุ 92 ปี) แต่ถ้าหากพ่อแม่ฝ่ายชายมีลูกชายคนเดียวก็จะขอลูกสะใภ้ไปอยู่ด้วยภายหลังแต่งงานแล้ว

การแต่งงานของไทยลื้อแต่เดิมเป็นสิ่งที่เรียบง่ายแต่เคร่งครัดในจารีตประเพณีที่ถือปฏิบัติกันมานานแล้ว แต่ในปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป จึงมีการผสมผสานกันระหว่างจารีตประเพณีดั้งเดิมกับประเพณีของภาคเหนือและประเพณีไทยภาคกลาง เช่น การทำพิธีผูกข้อมือ และทำพิธีหลั่งน้ำสังข์ โดยการเชิญแขกมาร่วมจำนวนมาก

ปีใหม่

ประเพณีปีใหม่ของไทยลื้อคือ สงกรานต์ของไทย ตรงกับเดือน 6 ของไทยลื้อ มีการประกอบพิธี 6 วัน ตั้งแต่วันที่ 13-18 เมษายนของทุกปี วันแรกคือวันที่ 13 เมษายน เรียกว่าวัน "จั้งซาร์ล่อง" หรือ "สังซาร์ล่อง" ในตอนเช้าตรู่ชาวบ้านจะยิงปืน จุดพลุ จุดประทัด เสียงดังสนั่นไปทั้งหมู่บ้านเพื่อขับไล่ตัวจั้งซาร์ซึ่งเป็นตัวอัปมงคล จากกรอบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่า ก่อนวันจั้งซาร์ล่อง 1 วัน ผู้ใหญ่จะชวนเด็ก ๆ ลูกหลานทำความสะอาดบ้าน และกวาดขยะมูลฝอยในบริเวณบ้านกองไว้โดยหลอกเด็กว่าในตอนเช้าตรู่ของวันรุ่งขึ้นจะมีปู่จั้งซาร์นำเซ่งขนาดใหญ่มาชนไปทิ้ง พอเช้าวันที่ 13 เมษายน ผู้ใหญ่จะ

ตั้งแต่เช้าแล้วเผาขยะทิ้ง โดยเชื่อกันว่าเป็นการเผาขับไล่อัปมงคลต่าง ๆ ด้วย เมื่อเด็ก ๆ ตื่นมาก็เชื่อว่า
ปู่จิ้งจางขนขยะไปทิ้งจริง ๆ

วันที่ 14 เมษายน เรียกว่า วันเนา (วันเนาวัน) เป็นวันสุกดิบ ชาวบ้านถือว่าเป็นวันอัปมงคล
ผู้ใหญ่จะวางตัวสงบเสถียรไม่ด่าหรือเจียนตีลูกหลาน และห้ามลูกหลานไม่ให้ด่าหรือทะเลาะเบาะแว้ง
กัน โดยบอกว่าจะทำให้ปากเน่า ในวันนี้ชาวบ้านจะเตรียมทำขนม และอาหารไว้ทำบุญในวันรุ่งขึ้น เช่น
แกงฮังเล แกงขอม ต้มจืดวุ้นเส้น ห่อหนึ่ง (ห่อหมก) ขนมจ็อก (ขนมเทียน) ข้าวต้มมัด ในขณะที่เดียวกัน
ก็จะเตรียมสิ่งของเช่น เสื้อผ้า น้ำอบ น้ำหอม น้ำมันส้มป่อย ไว้สำหรับคำหัวพ่อแม่ญาติผู้ใหญ่ และ
บุคคลที่เคารพนับถือในวันรุ่งขึ้น ส่วนในตอนเย็นของวันที่ 14 เมษายน จะแห่ลูกหลานไปชนทรายเข้าวัด
ก่อนเป็นเจดีย์ทรายเชื่อกันว่าในรอบปีที่ผ่านมาศาสนาชนมาทำบุญที่วัด ได้เหยียบย่ำเอาดินจากวัด ตี
ออกไปด้วย ถือว่าเป็นบาปกรรม ดังนั้นจึงชนทรายเข้าวัดเป็นการทดแทน

วันที่ 15 เมษายน เรียกว่า วัน "พญาวัน" (วันเถลิงศก) ตอนเช้าผู้ใหญ่ก็จะพาลูกหลานไป
ทำบุญ "ทานขันข้าว" กันที่วัด เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ตอนสายเริ่มพิธีดำหัว เริ่ม
จากผู้อาวุโสสูงสุดในครอบครัวก่อน ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย และพ่อแม่ จากนั้นก็จะไปดำหัวญาติ
ผู้ใหญ่และบุคคลที่เคารพนับถือในละแวกใกล้เคียง ส่วนบุคคลที่อยู่ห่างไกลอาจเดินทางไปในวันอื่นหลัง
จากวันพญาวันไปแล้ว ส่วนตอนบ่ายผู้เฒ่าผู้แก่จะไปฟังเทศน์อาถรรพ์ใหม่ที่วัดสำหรับคนหนุ่มก็จะนัด
กันไปยังจุดนัดพบที่บริเวณกลางหมู่บ้าน เพื่อแข่งขันกีฬาพื้นเมือง เช่น เล่นหมากบัว (สะบ้า) เล่นก๊อบ
แก๊บ โกงแก๊ง ในขณะเดียวกันก็จะเล่นน้ำสงกรานต์กันอย่างสนุกสนาน

วันที่ 16 เมษายน เรียกว่า "วันปากปี" (วันปากปี) เป็นวันเริ่มต้นปีใหม่ของไทลื้อตอนเช้า
ชาวบ้านจะนำเอาสะดุ้งพร้อมทั้งเครื่องบูชาพระรัตนตรัย และเสื้อผ้าของสมาชิกในครอบครัวไป
ประกอบพิธีบูชาข้าวหลักเคราะห์กันที่วัดแล้วทำพิธีส่งเคราะห์บ้านที่กลางหมู่บ้าน เพื่อให้เป็นศิริมงคล
ปราศจากเคราะห์ภัยตลอดทั้งปี ตอนสายก็จะเตรียมน้ำมันส้มป่อยไปสงฆ์พระร่วมกัน เรียกว่า
ลงอุโบสถแล้วเดินทางไปดำหัวระหว่างหมู่บ้าน โดยไปประกอบพิธีที่วัด ซึ่งเป็นการสร้างเสริมความรัก
ความสามัคคี ของประชาชนในหมู่บ้านไทลื้อด้วยกัน วันปากปีสมัยก่อนมีการจับอกไฟ (จุดบั้งไฟ) เพื่อ
ฉลองปีใหม่ (สัมภาษณ์ เปล่ง ปารมณ, 2542 : อายุ 79 ปี)

วันที่ 17 เมษายน เรียกว่า "วันปากเดือน" ตอนสายชาวบ้านพร้อมใจกันไปสงฆ์พระพุทธรูป
รูปในวิหาร สงฆ์เจ้าอาวาสที่วัดของตนจากนั้นก็ช่วยกันล้างกุฏิ วิหาร ศาลาการเปรียญ และ
ทำความสะอาดวัด เรียกว่า "วันล้างวัด"

วันที่ 18 เมษายน เรียกว่า "วันปากวัน" เป็นวันสุดท้ายของเทศกาลปีใหม่ชาวไทลื้อ ชาวบ้านบางส่วนยังสนุกสนานอยู่แต่ส่วนใหญ่จะเตรียมตัวสำหรับการประกอบอาชีพตามปกติ

เป็นที่น่าสังเกตว่าในช่วงเทศกาลปีใหม่ของชาวไทลื้อตั้งแต่วันที่ 13 - 18 เมษายน ชาวบ้านจะหยุดประกอบภาระกิจหน้าที่การงานประกอบอาชีพตามปกติ เพื่อทำบุญ ดำริ้ว และสนุกสนานกับญาติมิตรเพื่อนฝูง โดยที่ในยามปกติชาวไทลื้อจะมียี่ลัดแต่ในเทศกาลสำคัญเช่นนี้จะใช้จ่ายจำนวนมาก เพราะถือว่ามีเพียงครั้งเดียว

เก็บขวัญข้าว

เก็บขวัญข้าว เป็นประเพณีของชาวนาที่ประกอบพิธีภายหลังฤดูเก็บเกี่ยว เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ผู้จางและครอบครัว เพราะมีความเชื่อว่าเมื่อได้ทำพิธีเก็บขวัญข้าวแล้วจะ "กินอ้มตัก จักอ้มลง" หมายถึง กินไม่สิ้นเปลือง

พอถึงฤดูเก็บเกี่ยว ชาวนาจะหาฤกษ์ยามจากอาจารย์ประจำหมู่บ้าน เพื่อหาวันที่เหมาะสมสำหรับการเก็บเกี่ยว ตามตำราแบ่งวันออกเป็น 2 ประการ คือ วันจุมกับวันฟู ยึดตามจันทรคติข้างขึ้นข้างแรมเป็นหลัก วันจุมเป็นวันไม่ดีเชื่อกันว่าหากทำสิ่งใดมีแต่จะล้มจุม ส่วนวันฟูเป็นวันที่ประกอบการงานสิ่งใดจะเจริญรุ่งเรืองและก้าวหน้าเมื่อได้ฤกษ์ดีแล้วชาวนาจะลงมือเกี่ยวข้าว เมื่อนำข้าวไปเก็บที่ยุ้งจางเรียบร้อยแล้ว ก็จะทำพิธีเก็บขวัญข้าว ถ้าหากมีนาอยู่หลายแห่งจะประกอบพิธี ณ ที่ที่เสร็จจากการเก็บเกี่ยวที่สุด สิ่งของที่ใช้ประกอบพิธีมี กระบุง สวิง นายศรีปากขาม 1 ชุด ดอกไม้ 1 คู่ กล้วยเทียน 2 คู่ ไข่ต้ม 1 ฟอง ตาแหลว (เจลว) 1 อัน เพื่อนำไปประกอบพิธีที่ลานนวดข้าว ผู้ประกอบพิธีส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้หญิง

การประกอบพิธี เริ่มต้นด้วยการใช้มือซ้ายจับมัดข้าวใส่กระบุง มือขวาจับพัดเรียก ว่า "ก่า" พัดโบกเข้าไปในกระบุง 3 ครั้ง พร้อมกับกล่าวขวัญขวัญข้าวว่า "มาเนอขวัญข้าว มาอยู่ในเฒ่าในเฒ่า จ้างจักย่ำโห ใจจักย่ำแก้ว นื้อมาอยู่เฒ่าอยู่เฒ่า" (มาเกิดขวัญข้าว มาอยู่ในยุ้งในจาง ข้างจะเหยียบหัว หัวจะเหยียบเกล้า ให้มาอยู่ในยุ้งในจาง) ในขณะที่ทำการเก็บขวัญข้าวก็จะเรียกขวัญเดินไปเดินมา ทำพิธีวนไปเรื่อย ๆ รอบลานนวดข้าวใช้สวิงตักขวัญข้าวและรวงข้าวที่ยังตกหล่นอยู่ในกระบุงเสร็จแล้วนำไปยังยุ้งข้าว เลือกมูมโดมูมหนึ่งของยุ้งจางโดยให้สูงพอสมควร นำกระบุงขวัญข้าววางลงพร้อมกับ

พูดว่า "กินอ้อมไปตัก จักอ้อมไปลง หื้อมันเหมือนบ่หินก้อนหมา บ่ผาก้อนใหญ่" (กินอย่าให้ลื่นเปลี่ยนให้มันคงเหมือนกับหินผา) แล้วเขาสงวิงวางลงไว้ใกล้ ๆ เป็นเสร็จพิธี (ศรีทอน อินทะรังษี, 2542 :70 ปี)

แห่งพระอุปคุต

เวลาจะมีงาน "ตานหลวง" ได้แก่ การฉลองวิหาร ศาลา กุฏิ กำแพงวัด ฯลฯ ก็จะมีการแห่อัญเชิญพระอุปคุตให้มาช่วยห้ามมาร เพื่อช่วยรักษางานไม่ให้มารทั้งหลายหรือสิ่งชั่วช้าทั้งหลายมารบกวนในงาน ลักษณะอุปคุตเป็นหินแกะสลัก หรือบางวัดเป็นหินลูกกลม ๆ ไม่ได้แกะสลัก

ตามตำนานอุปคุตผู้ให้สัมภาษณ์ก็ได้ยินเขาเล่าสืบ ๆ ต่อกันมาเหมือนกันแล้วว่า ในสมัยพุทธกาลมีพระภิกษุรูปหนึ่งที่ยังไม่สำเร็จอรหันต์แต่ใกล้จะหมดกิเลสอาสวทั้งปวงแล้ว ขณะจำวัดอยู่น้ำอสุจิเกิดไหลโดยไม่รู้ตัว พระภิกษุรูปนั้นก็นำผ้าสบงไปซัดที่แม่น้ำ ปลาชิวว่ายน้ำมาบริเวณนั้นพอดี จึงกินน้ำอสุจิพระภิกษุรูปนั้น ปลาชิวเกิดตั้งท้องแต่เป็นท้องที่ไม่ใช่ปลากลับกลายเป็นหินบรรดาปลาทั้งหลายในแม่น้ำจึงได้ตั้งชื่อว่า "อุปคุต" ตั้งแต่นั้นมาอุปคุตก็เป็นใหญ่ในแม่น้ำ โดยที่ไม่มีสิ่งใดที่จะไปรบกวนได้

การแห่อุปคุตจะเริ่มขึ้นก่อนงานฉลอง 1 วัน โดยที่คณะกรรมการนำลูกหินหรืออุปคุตไปทิ้งไว้ใต้น้ำแล้วหว่านเครื่องหมายไว้เป็นที่เรียบร้อย ขบวนแห่เชิญอุปคุตซึ่งประกอบด้วย ม้อง กลอง ชาวบ้านจำนวนหนึ่งและพระอีก 4 รูป แห่สำหรับใส่อุปคุตเป็นลักษณะครึ่งวงกลม ผ่ากลางยาวประมาณ 2 ฟุต มีคานไม้ไผ่ 2 เล่ม และมีคน 2 คน สำหรับหาม เมื่อไปถึงยังที่หมายแล้วก็จะมีคนอาสาประมาณ 4-5 คน เพื่อลงค้นหา ลักษณะการหาด້ายกับการจับปลาอาจจะมีลูกเล่นเข้าประกอบด้วยทำให้เกิดความสนุกสนาน เมื่อพบแล้วก็จะจับพร้อมกันแล้วให้ร้องอย่างสนุกสนานแล้วนำขึ้นมาบนฝั่งพระจะให้ศีลและสวดชัยมงคลคาถาเสร็จแล้วก็นำอุปคุตขึ้นแท่น แห่ต่อไปยังบริเวณงานนำไปตั้งไว้ในสถานที่เหมาะสม เพื่อให้ประธานรักษาความสงบเรียบร้อยของงานเมื่อเสร็จงานขบวนแห่ก็จะแห่กลับไปเพิ่มเติม เป็นเสร็จพิธี

จะเห็นว่าการแห่อุปคุตทำเพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจในการจัดงาน เชื่อว่าเมื่อเชิญอุปคุตมาเป็นประธานรักษาความสงบแล้ว จะไม่มีสิ่งชั่วร้ายหรือมารมารบกวนตลอดงาน

สู่ขวัญควาย

สู่ขวัญควาย เป็นประเพณีที่เตือนสติและจิตใจให้คนเรารู้สึกถึงความกตัญญูทวดเทวี ระลึกถึงบุญคุณของสัตว์ที่ได้ช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เรา โดยเฉพาะควายที่ได้ให้แรงงานไถนา เพื่อพลิกแผ่นดินให้คนได้ปลูกข้าว ในขณะที่ไถคราดนั้นบางครั้งได้คู่ คำ เหยียน ตี ดังนั้นเมื่อสิ้นฤดูกาลไถคราดจึงมีการประกอบพิธีสู่ขวัญควาย

สิ่งที่ใช้ประกอบในพิธีมี ไก่ต้มตัวเมีย 2 ตัว ข้าวกล้า 1 มัด ด้ายสายสิญจน์นำมาทาบกัน 7 เส้น สวยดอกไม้ (กรวย) 1 คู่ แจกควาย 1 อัน

ลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธี (สัมภาษณ์ ศรีทอง อินทะรังษี, 2542 : อายุ 70 ปี)

เมื่อจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบในพิธี เรียบร้อยแล้ว เจ้าของจะนำควายไปอาบน้ำทำความสะอาดแล้วนำมาเข้าสู่พิธี ใช้ด้ายสายสิญจน์ผูกสวยดอกไม้ติดเขาทั้งสองข้าง ส่วนไก่ต้มบรรจุใส่ถาดวางไว้ใกล้ ๆ ควาย เริ่มต้นพิธีโดยหมอบทำขวัญกล่าวพรรณนาถึงบุญคุณของควายและการใช้งานไถคราดพลิกแผ่นดินให้ได้เพาะปลูก จากนั้นก็ขอโทษกรรมที่ได้ล่วงเกิน คู่คำ เหยียน ตี ในระหว่างฤดูกาลทำนา

อัคระในวันนี้ก็เป็นวันดี ย่าสั่งลี้กับย่าสั่งไล่คคดินมาบ้านไว้แบ่งควายค้ำก่อน ส่วนไถนาฝนตกลงมาจะจุ่มแผ่นดินจุ่มแผ่นดินคุ่ม ฝนตกหาใหญ่ไม่ใส่น้ำนาตอน เอาปอนเอาป้อมมาผูกจากคอเจ้าแล้วมาขอสุมา ขวัญหางได้กวัดได้แกว่ง สุมาขวัญแข่ง สุมาขวัญชา สุมาขวัญตา สุมาขวัญหน้า ได้จักหน้าหื้อเข้าได้กิน น้ำปามาแขง ถ้าสัตว์ตัวใดปดีเป็นเอาไปพันแทงกินเลือดมาก สัตว์ตัวนี้ดีจักลาภได้ข้าวเต็มเกล้าเต็มตุ ฯลฯ

เมื่อกกล่าวจบแล้ว ก็เอาแอกขึ้นใส่คอควาย แล้วทำพิธีปลดแอกโดยกล่าวว่า "ปลดจากแอก แยกจากไถ ฝนตกจะไปฝนเห็นกล้า ฟ้าฮ้องจะไปฝนใส่นา ปล่อยกินหญ้าอ่อนน้ำใส" เสร็จแล้วเอาหางกล้าและหญ้าอ่อนที่เตรียมไว้ให้ควายกินเป็นเสร็จพิธี หลังจากนั้นจะปล่อยควายเข้าไปหากินในป่าตลอดฤดูทำนา จนถึงหลังการเก็บเกี่ยว วัควายที่อยู่ในป่าก็จะลงไปหากินในทุ่งนาพอถึงฤดูทำนาครั้งใหม่ก็ไปด้อมมาทำนาอีกครั้งหนึ่ง

แหกนา (สัมภษณ์ สอน บรรจง, 2543 : อายุ 80 ปี)

แหกนา คือ การแหกนาของชาวบ้าน แบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ แหกนาตอนหว่านกล้า และแหกนาวันปลุกนา (ดำนา) ประเพณีแหกนาเชื่อว่าเป็นการประกอบพิธีเพื่อกราบไหว้พระแม่ธรณี รวมทั้งเจ้าที่เจ้าทางเพื่อขออนุญาตพลิกแผ่นดินทำกิน

การแหกนาหว่านกล้า ก่อนประกอบพิธีจะต้องไปขอคำปรึกษาจากอาจารย์ประจำหมู่บ้าน เพื่อดูฤกษ์วันให้เป็นมงคลเสียก่อน ตำราระบุว่าบุคคลใดก็ตามจะไถนาให้ดูการกลับตัวของนาศ เวลาไถให้เริ่มจากทิศหัวนาไปยังทิศหางนา ไม่ย้อนจากหางทางไปสู่หัวนา เพราะมีความเชื่อว่าเป็นการ ย้อนทวนเกล็ดดินนาศ ทำให้เปลืองเชื้อผ้าและอุปกรณ์การไถ

การแหกนาตอนปลุก เจ้าของนาหรือผู้ทำนาเป็นผู้ประกอบพิธีใช้ข้าวเหนียว 1 ก้อน กล้วย 1 ผล เรียกว่า "ข้าวปั้นกล้วยหน่วย" บักตาแหลว (เจลียว) ในพิธี เพื่อไหว้บอกกล่าวพระแม่ธรณี โดยกล่าวว่า

เออบัดเดี๋ยวนี้ ผู้ข้าจักได้แหกนาวันนี้ จะได้ปลุกข้าววันนี้ก็ขอหื้อคุณแม่พระธรณี เจ้าที่ มาปกปักรักษาหัวองอาจนานาฏสนม กลมทวีแม่นางนาฏน้อย แม่ธรณีอันเป็นผู้ล้าหลังแล้วลืมนั่น ตื่น แล้วหรือยัง สาดตั้งโลกวิฑูร ข้าพเจ้าจักแหกนาก็ขอพึ่งเงาแข่งเงาชา กับแม่ธรณีเป็นเจ้าของทุ่งก้าน อักษาศัตว์ตัวร้ายอย่าได้มากกระทำร้าย

เมื่อเริ่มปักดำข้าวกล้าต้นแรกให้พูดว่า พุทธิ์ สรรณี คจจามิ ต้นที่สองพูดว่า ธรรม์ สรรณี คจจามิ ต้นที่สามพูดว่า สังข์ สรรณี คจจามิ แล้วปักดำไปเรื่อย ๆ โดยกล่าวไตรสรณคมไปจนจบเรียกว่า "สรณคมแก้บัง" เป็นเสร็จพิธี

ตานข้าวใหม่และกินข้าวใหม่

ตานข้าวใหม่และกินข้าวใหม่ เป็นประเพณีที่ชาวไทลื้อปฏิบัติสืบต่อกันมานานแล้ว กล่าวคือ เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวมาไว้ในยุ้งฉางแล้ว ก่อนจะนำข้าวไปตำหรือนำไปสี ต้องหาฤกษ์ยามวันดี โดยดูจากตำรา ซึ่งจารึกลงบนแผ่นไม้ขนาดกว้างราว 4 นิ้ว ยาวราว 1 ศอก เรียกว่า "ปักกะตั้น" ซึ่งจะมีประจำที่ยุ้งข้าว

การทานข้าวใหม่จะเริ่มในตอนเช้า โดยมีข้าวเหนียวใหม่พร้อมทั้งทำอาหารไปทำบุญที่วัด เพื่ออุทิศส่วนกุศลของการกินข้าวใหม่ไปยังบุพการีผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว และเป็นการนำข้าวใหม่ไปถวายพระด้วย ภายหลังจากการทำบุญที่วัด ก็จะนำข้าวใหม่และอาหารไปให้บุพการีที่ยังมีชีวิตอยู่รับประทานก่อน ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย และพ่อแม่ เมื่อรับประทานเสร็จแล้ว ก็จะให้พรแก่ลูกหลาน เช่น กล่าวว่ "กินอ๋มไปหื้อตก จักอ๋มไปหื้อลง หื้อกินมันกินยีน กินยาว" หมายถึง กินอย่าให้สิ้นเปลืองให้กินไปได้นาน ๆ (สัมภาษณ์ ทอง วงศ์ใหญ่, 2541 : อายุ 61 ปี)

จะเห็นได้ว่าประเพณีทานข้าวใหม่และกินข้าวใหม่ เป็นการแสดงกตัญญูตเวที ตอบแทนแก่ผู้ที่มีพระคุณ ได้แก่ บุพการี ทั้งผู้ที่ได้ล่วงลับไปแล้วและผู้ที่มีชีวิตอยู่ เพราะท่านเหล่านี้ได้บุกเบิกสร้างไร่นาไว้ให้ลูกหลานได้ทำมาหากิน ดังนั้นเมื่อได้ผลผลิตจึงตอบแทนบุญคุณด้วยการทานข้าวใหม่และกินข้าวใหม่

พิธีกรรมการตาย

พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายของไทยในอดีตก่อน จะมีลักษณะแตกต่างไปจากประเพณีไทยโดยทั่วไป ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับประเพณีการทำศพในสิบสองพันนา กล่าวคือ เมื่อมีคนตายจะนำศพห่อด้วยไม้ไผ่แล้วใช้ผ้าขาวปิดทับข้างนอก ด้านบนสานไม้ไผ่ปิดทับ เรียกว่า "หล่อง" โดยทั่วไปจะเก็บศพไว้เพียงคืนเดียวแล้วรีบนำไปฝัง ขณะที่นำศพไปยังป่าช้า เขย (สัปเหร่อ) จะใช้ไม้ไผ่ยาวประมาณ 3 เมตร 2 ลำ ผูกติดกับหล่องทั้ง 2 ข้าง เรียกว่า "โอม" แล้วใช้เขยจำนวน 4 คนหามไปฝังเสร็จแล้วใช้แผ่นไม้ปิดทับและตัดหนามไม้ไผ่มาคลุมอีกทีหนึ่งเพื่อป้องกันสัตว์มาคุ้ยเขี่ย

ส่วนคนตายที่องกลมเรียกว่า ตายพราย เป็นสิ่งที่น่ากลัวมากสำหรับชาวบ้าน ถ้าหากมีคนตายที่องกลมจะรีบนำไปฝังทันที โดยไม่ให้ข้ามวันหรือข้ามคืน ถ้าตายตรงไหนจะต้องเจาะพื้นบ้านเป็นช่องตรงนั้น เพื่อนำศพออกจากบ้านโดยไม่ให้ผ่านประตูห้องหรือบันไดบ้าน การทำศพต้องดำเนินการอย่างรีบเร่งจะห่อด้วยเสื่อเพียงอย่างเดียว แล้วรีบนำไปฝังโดยเร็วที่สุด บริเวณที่ฝังต้องแยกออกไปต้องหาก ชาวบ้านเรียกว่า ป่าช้าผีดิบใช้เคียวผ่าท้องเอาลูกออกฝังแยกกัน ส่วนสามีของผู้ตายต้องรีบเข้าวัดแล้วบวช เป็นเวลา 3 วัน หรือ 7 วัน เป็นอย่างน้อย ทั้งนี้เชื่อว่าเป็นการป้องกันการติดตามรังควาญ (สัมภาษณ์ ปิ่น วงศ์ประเสริฐ, 2542 : อายุ 92 ปี)

ประเพณีการทำศพของหมู่บ้านไทลื้อในสมัยก่อน ส่วนใหญ่จะใช้การฝัง ส่วนการเผาศพจะมีบ้างเฉพาะศพพระหรือผู้สูงอายุเท่านั้น ส่วนในปัจจุบันได้เปลี่ยนไปมากจะใช้การเผาทั้งหมดแต่มีข้อห้ามคือ ถ้าเป็นศพที่องกลมต้องแยกเผาต่างหาก ไม่เผาในบริเวณเชิงตะกอนที่ใช้เผาศพโดยทั่วไป

ผีบ้าน ผีเมือง

โดยปกติชุมชนไทลื้อ จะมีผีเรือน ผีบ้านและผีเมือง ผีเรือนหรือเทวดาเรือนเป็นผีบรรพชนที่ล่วงลับไปแล้วจะคอยปกป้องรักษาดูแลลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุขและอยู่ในจารีตที่ติงาม และหากผู้ใดล่วงละเมิดอาจจะได้รับเคราะห์กรรมหรือประสบอุบัติเหตุต่าง ๆ จึงมีการบอกกล่าวเช่นสังเวยเป็นประจำ ส่วนผีบ้านหรือเทวดาบ้าน เป็นผีอารักษ์ประจำหมู่บ้าน ในอดีตหมู่บ้านไทลื้อทุกแห่งจะต้องมีหอเลื้อบ้าน หรือดงเลื้อบ้านเป็นสถานที่สถิตของผีบ้าน ซึ่งจะมีการเลี้ยงประจำทุกปี บางแห่งจะมีการเช่นเลี้ยงใหญ่ทุก 3 ปี นอกจากนี้บางหมู่บ้านยังมีผีเมือง หรือเทวดาเมือง เป็นผีเจ้านายไทลื้อในสิบสองพันนาที่ล่วงลับไปแล้วในอดีต ต่อมาเมื่อคนไทลื้อถูกอพยพเข้ามายังล้านนาก็ได้นำเอาความเชื่อและพิธีกรรมเลี้ยงผีเมืองมาด้วย จะมีการเช่นเลี้ยงเป็นประจำ บางแห่งประกอบพิธีกรรมทุกปี บางแห่งเลี้ยงทุก 3 ปี หมู่บ้านที่สืบเชื้อสายมาจากเมืองเดียวกันร่วมกันประกอบพิธีกรรมหลายหมู่บ้าน เช่น เทวดาเมืองอบ ผู้ร่วมพิธีกรรมหลายหมู่บ้านมาจากชาวบ้านในเขตตำบลงอบ อำเภอทุ่งช้าง เทวดาหลวงปู่คา ประกอบพิธีกรรมในเขตตำบลศิลาเพชร อำเภอปัว เทวดาเจ้าหลวงเมืองลำ ประกอบพิธีกรรมที่บ้านหนองบัว ตำบลป่าคา บ้านดอนมูล ตำบลศรีภูมิ อำเภอท่าวังผา และบ้านลำ ตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ เทวดาเจ้าหลวงเมืองมาง ประกอบพิธีกรรมที่ตำบลหยวน อำเภอเชียงคำ เป็นต้น

พิธีกรรมบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าหลวงเมืองลำ (สัมภาษณ์ เชนิฎฐ จินลสิทธิ์ : อายุ 52 ปี และสังเกตการประกอบพิธีกรรมที่บ้านหนองบัว อ.ท่าวังผา เมื่อ 11 ธันวาคม 2542)

พิธีกรรมบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าหลวงเมืองลำ และบริวาร เป็นพิธีกรรมเลี้ยงผีเมืองของชาวไทลื้อ บ้านหนองบัว บ้านต้นยาง และบ้านดอนมูล อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน จะปฏิบัติประจำทุกสามปี (สามปีสี่รวงข้าว) หมายความว่า ถ้าหากนับปีปฏิทินจะเป็นเวลาสามปี หากนับฤดูกาลทำนาจะเป็นเวลาการทำนาถึงสี่ครั้ง เจ้าหลวงเมืองลำมีบริวาร 32 ตน ประกอบด้วย หิงช้าง หิงม้า ล้ามเมือง หาบมาด แจงฝ่าย เชียงล้าน ไถ่กา ช้างเผือก น้ำบืด ปู่กา ผมเขียว คำแดง ปางแสน ปางสา ปางเม็ด ม่อนเชียงเคือ บ่อต่วน สอนตาล เมืองหลุก อ่างเรียง บ้านตอง อูเหนือ อูใต้ ปากท้อทั้ง 5 อารักษ์ หมอกคำ กาวิน ต้าวงา ดอยทอง บางแมน จ้างกับ ไอ่แอ้ง

ก่อนที่จะมีการบวงสรวงเจ้าหลวงเมืองลำ จะต้องมีการคัดเลือกบุคคลที่สืบเชื้อสายมาจากเจ้าหลวงเมืองลำมาเป็นตัวแทนของเจ้าหลวงถือว่าบุคคลเหล่านี้ คือพวกที่สืบตระกูลของเจ้าหลวงเมืองลำ ซึ่งให้นำมาเป็นตัวแทนของชาวไทลื้อทั้งหมด เรียกว่าเจ้าเมือง ในอดีตเลือกมาจากชาวบ้านดอนมูล ตำบลศรีภูมิ เพราะสืบสายโลหิตมาจากเจ้าหลวงเมืองลำโดยตรง แต่ในปัจจุบัน (2542) เลือกจากตัวแทนบ้านหนองบัว เนื่องจากบ้านดอนมูลได้แยกไปประกอบพิธีกรรมต่างหาก นอกจากนี้ยังคัดเลือกบุคคลที่เป็นลูกหลานของหมอเมืองในครั้งที่อยู่ดินแดนสิบสองพันนามาหนึ่งคน หมอเมืองมีหน้าที่ป้อนอาหารให้แก่วิญญาณเจ้าหลวงเมืองลำ ซึ่งพวกไทลื้อเรียกกันว่า จ้ายัก ต่อมาชาวไทลื้อทั้งหมดจะ

ประชุมเลือกวันที่จะจัดพิธีบวงสรวงโดยเลือกวันที่สุดซึ่งไทยลื้อเรียกกันว่า วันเต่า (ราวเดือนยี่ หรือเดือนธันวาคม) พอได้วันเต่าเรียบร้อยแล้ว วันแรกของงานเริ่มพิธีกรรม เวลาประมาณ 16.00 น. ชาวบ้านจะปิดกั้นถนนเข้าออกของหมู่บ้านของตนด้วยตาแหลวหรือเฉลว (ใช้ไม้ไผ่สานเป็นแฉกคล้ายรูปดาว) ห้ามผู้คนเข้าออกนอกบ้านภายในสามวัน บุคคลภายนอกห้ามเข้าเช่นเดียวกัน หากใครฝ่าฝืนจะต้องถูกปรับไหม

เมื่อถึงเวลาประมาณ 17.00 น. จะเริ่มจัดขบวนแห่เจ้าเมือง และหมอมือง ไปยังสถานที่ประกอบพิธี ซึ่งอยู่ใจกลางของหมู่บ้านเป็นสถานประกอบพิธีแห่งที่หนึ่ง เป็นสถานที่แห่งนี้เป็นบริเวณที่พักของเจ้าเมืองและหมอมือง จะมีการอบรมสมโภชภายในบริเวณนี้จนกว่าจะเสร็จพิธีการ การละเล่นต่าง ๆ มีอาทิเช่น การเล่นมะกอน หรือโขนหมอนผ้าสำหรับหนุ่มสาว ใครผิดจะถูกริบเอาของประดับไปเป็นประกัน จนกว่าจะชนะการเล่นจึงได้ของคืนมา หรือนอกจากนี้อาจจะต้องไถ่ด้วยเงิน

วันรุ่งขึ้นเป็นวันที่สองของงาน จะมีการจัดขบวนแห่หมอมืองอย่างมโหฬารที่สุด เริ่มด้วยการจัดให้หมอมืองแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีแดงล้วนคล้ายกับทหารโบราณ คลุมด้วยผ้าสีแดงหมวกแดง ผู้นำเกรงขามมากไปยังสถานที่ประกอบพิธีแห่งที่สอง ซึ่งก็คือบริเวณลานอนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำปางในปัจจุบัน ในบริเวณนี้จะมีอนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำปาง หอเจ้าหลวงเมืองลำปางและบิหาร สถานที่แห่งนี้มีความสะอาดสามารถบรรจุคนได้จำนวนมาก ซึ่งบริเวณนี้ถือเป็นสถานที่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์มาก เพราะใช้เป็นสถานที่เช่นสังเวศน์ เมื่อหมอมืองแต่งกายเสร็จเรียบร้อยแล้ว ขบวนแห่จะประกอบด้วย ทาบมาต บ่าวหมอม ทั้งทาบมาตและบ่าวหมอมจะมุ่งเฉพาะทางกองไม้สวมเสื้อ นอกนั้นจะมีบิหารต่าง ๆ มากมายช่วยกันขนเอาสิ่งของที่จำเป็นสำหรับใช้ในพิธีการไปเข้าร่วมขบวนแห่หมอมือง โดยจะส่งเสียงร้องดัง "เค็ก ๆ" อึกทึกไปตลอดทาง ก่อนออกเดินทางขบวนเหล่านี้จะไปรวมกันที่ ที่พักของเจ้าเมืองเพราะที่นั่นจะมีการทักทายกันระหว่างเจ้าเมืองและหมอมือง ตอนนี้นักคนทั้งสองจะเหยียบตาบเหล็ก (เหล็กแผ่น) ไว้คนละแผ่น หมอมืองทักทายขึ้นก่อนว่า "เจ้าเมืองฮ้องหมอมืองมาสัง" หมายความว่า เจ้าเมืองเรียกหมอมืองมาทำไม เจ้าเมืองจะตอบว่า "สองปีฮาม สามปีคอบ ขอบดงมน ผีเมืองถูกจำ ค้ำเมืองถูกกิน หมอมืองมาเฮือน หมอมืองนั่งตั้ง หมอมืองเขา" หมายความว่า สองปีฮามไปอย่างเข้าปีที่สาม ครบรอบวาระการบวงสรวงแล้ว ซึ่งเวียนมาบรรจบครบอีกวาระหนึ่ง อันเปรียบประดุจขอบดง ซึ่งเป็นวงกลม ขอให้หมอมืองขึ้นมาบนบ้านแล้วนั่งลงบนตั้ง (เก้าอี้) หมอมืองนั่งลงตามคำเชิญ จากนั้นบ่าวหมอมจะทำการป้อนหมาก เมี่ยง และของกินเล็ก ๆ น้อย ๆ เสร็จแล้วขบวนแห่จะทำการแห่หมอมืองไปยังสถานที่ประกอบพิธีบวงสรวง ซึ่งก็คือ บริเวณลานอนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำปาง ส่วนเจ้าเมืองนั้นยังพักอยู่ที่เดิมก่อน จะไปในบริเวณพิธีได้ก็ต่อเมื่อถึงเวลากระทำพิธีอันศักดิ์สิทธิ์ ตอนนั้นแหละจะเป็นตอนที่ตื่นเต้นระทึกใจที่สุด

พิธีบวงสรวงเริ่มขึ้นด้วยการจุดเทียนบูชาวิญญาณของเจ้าหลวง จากนั้นจะเป็นการ "จ้ายัก" คือ เลี้ยงบิหารของเจ้าหลวงก่อน ซึ่งจะมีหรือเรียงรายอยู่ใกล้ ๆ กับหอเจ้าหลวงเมืองลำปาง การ

เลี้ยงบริวารนั้นจะใช้ไก่เป็น ๆ โดยการถอนขนแล้วใช้ข้าวสุกปั้นเป็นก้อนจิ้มลงไปทีไก่ เสร็จแล้วโยนไก่ขึ้นเหนือศีรษะถึงตอนนี้ชาวไทลื้อผู้ที่มาร่วมพิธีจะแย่งกัน เพื่อจะได้ไก่ไปเลี้ยงที่บ้านเพราะมีความเชื่อกันว่าเป็นสิริมงคลแก่ครอบครัว

เมื่อเสร็จจากการเลี้ยงบริวารของเจ้าหลวงแล้ว หมอเมืองจะกลับไปอยู่ที่พักของเจ้าเมือง ซึ่งตอนนี้เจ้าเมืองจะมาถึงบริเวณพิธีแล้ว หมอเมืองจะคอยปรนนิบัติเจ้าเมืองอยู่ตลอดจนกว่าจะเสร็จพิธี บวงสรวงสำหรับสิ่งของหรือสัตว์ที่นำมาเช่นสังเวจเจ้าหลวงเมืองลำนั้น ใช้ วัว 1 ตัว ควาย 1 ตัว หมูดำ 1 ตัว หมูขาว (เผือก) 1 ตัว โดยนายมอนทำหน้าที่เพชฌฆาตสังหารสัตว์เหล่านั้นให้ตายในบริเวณพิธี เสร็จแล้วเอาเนื้อไปเช่นสังเวจหรือบวงสรวงดวงวิญญาณของเจ้าหลวงเมืองลำต่อไป สำหรับที่เหลือจะทำการมบ่งปิ้งให้ลูกหลานชาวไทลื้อไปทำเป็นอาหาร

ประเพณีบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าหลวงเมืองลำ ชาวไทลื้อเรียกกันว่า "กรรมเมือง" ใช้เวลา 3 วัน ตลอดระยะเวลา 3 วันนี้ห้ามชาวไทลื้อออกไปนอกเขตบ้าน จะให้อยู่เฉพาะภายในหมู่บ้านเท่านั้น ซึ่งชาวไทลื้อทุกคนจะต้อง "เข้ากรรม" เหมือนกันหมด

วันสุดท้ายจะเปิดสิ่งที่ปิดกันหมู่บ้านออก เรียกว่า "ท่าวแหลว" จากนั้นก็จะทำการบายศรีสู่ขวัญเจ้าเมืองและหมอเมือง เมื่อเสร็จแล้วจะทำกรแห่หมอเมืองและเจ้าเมืองกลับบ้านตัวเอง เป็นอันเสร็จพิธี

พิธีกรรมเลี้ยงเทวดาหลวงเมืองมาง (สัมภาษณ์ กมล ใจกล้า, 2541 : อายุ 62 ปี)

พิธีกรรมเลี้ยงเทวดาหลวงเมืองมาง เป็นประเพณีเลี้ยงผีเมืองของชาวไตมางซึ่งเป็นไทลื้อที่อพยพมาจากเมืองมางในเขตสิบสองพันนา เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองมาง ตำบลห้วยวน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ปกติจะประกอบพิธีกรรมปีละ 1 ครั้ง ซึ่งตรงกับวันขึ้น 6 ค่ำ เดือน 8 ลี้อ (ราวเดือนมิถุนายน) เป็นจารีตที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่อดีต เพื่อแสดงความเคารพสักการะวิญญาณผู้นำซึ่งเป็นเจ้าผู้ครองเมืองมางในอดีต

ก่อนการจัดพิธีกรรมเลี้ยงเทวดาเมือง 1 วัน ตอมเย็นชาวบ้านจะช่วยกันปักตาแหลวปิดทางเข้าออกหมู่บ้านไว้ทุกแห่ง ห้ามบุคคลเข้าออกหรือผ่านหมู่บ้าน หากผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกปรับโทษตามจารีตที่กำหนดไว้ ในขณะที่เดียวกันก็จะเตรียมงานจัดเลี้ยง โดยมีบุคคลที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย

พญาผี	เป็นผู้อำนวยความสะดวกเลี้ยง	1 คน
หมอหลวงหรือเข้าจ่า	เป็นหัวหน้าฝ่ายจัดเลี้ยง	1 คน
หมอน้อย หรือหมอฟัน	เป็นรองหัวหน้าฝ่ายจัดเลี้ยง	1 คน
หัวหน้าบ่าวหมอ	เป็นผู้จัดการทำอาหารในการเลี้ยง	1 คน
บ่าวหมอ	เป็นผู้จัดทำอาหารในการเลี้ยง	8 คน
บ่าวพญา	เป็นผู้รับใช้พญาผี	1 คน

หาบมาต	ทั้งเหล็ก	1 คน
หิวตั้ง	เป็นคนหิวมันั่งหมอลวงและพญาผี	1 คน

พิธีกรรมเริ่มเวลาประมาณ 6.30 น. คณะกรรมการฝ่ายจัดเลี้ยง 14 คน จะไปพร้อมกันที่บ้านหมอลวง หัวหน้าบ่าวหมอลวงและบ่าวหมอลวงแต่งกายด้วยชุดหม้อห้อมถือไม้พลองเป็นอาวุธ จัดขบวนนำโดยหมอลวงติดตามด้วยหมอน้อย หาบมาต ทั้งเหล็ก และคนหิวตั้ง เดินทางไปยังเรือนพญาผี (อดีตกำนันตำบลหย่วน) เข้าพบบ่าวพญาเพื่อขออนุญาตพบพญาผี จากนั้นพญาผีจะแต่งกายด้วยผ้าขาวออกมาพบ ฝ่ายจัดเลี้ยงบอกกล่าวรายละเอียดเรื่องการจัดเลี้ยงทั้งหมด เมื่อพญาผีอนุญาตฝ่ายจัดเลี้ยงบอกลา แล้วเดินขบวนไปยังสถานที่ประกอบพิธีกรรม ณ ศาลเจ้าพ่อเมืองบาง ส่วนชาวบ้านที่ไปร่วมพิธีจะอยู่ด้านนอกเขตบริเวณที่ประกอบพิธีกรรม ฝ่ายจัดเลี้ยงฆ่าหมูดำ 1 ตัว เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรม ใช้น้ำ เครื่องใน ทำลาติบ ชนิดลาบแดง ลาบขาว ทำแกงอ่อม และเตรียมสุราพื้นเมือง 1 ชุด ผู้ประกอบอาหารแยกออกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายในใช้คณะบ่าวหมอลวงประกอบอาหารในการจัดเลี้ยงมีเมือง ส่วนฝ่ายนอกใช้สถานที่นอกบริเวณพิธีกรรมประกอบอาหารเลี้ยงผู้มาร่วมพิธีทั้งหมด

เมื่อปรุงอาหารเสร็จแล้ว เจ้าหน้าที่ฝ่ายในจะช่วยกันจัดเตรียมอาหารและสิ่งของที่ใช้ในพิธีกรรม เมื่อจัดเสร็จแล้วหมอลวงหรือเข้าจ้ำเริ่มประกอบพิธีกรรม โดยอัญเชิญเทวดาหมอลวงเมืองบาง และอดีตบรรพชนมารับเครื่องเซ่นเลี้ยง ซึ่งมีรายนามตามลำดับคือ พ่อพญาหมอลวงคำคาด เจ้ามะลิวา สลายวัน เจ้าฮ้อยต่างคำลือ เจ้าจอมฝาง นางจอมไกร พ่อพญาหมอลวงจันทร์ และพ่อพญาหมอลวงเมืองบาง ในขณะที่ประกอบพิธีกรรมทุกคนที่มาร่วมงานจะนั่งอยู่ในท่าทางสงบเมื่อหมอลวงกล่าวอัญเชิญจบแล้วผู้มาร่วมพิธีกรรมก้มกราบสักการะบูชาพ่อพญาหมอลวงเมืองบาง และบรรพชนผู้นำในอดีต เมื่อประกอบพิธีกรรมเสร็จเรียบร้อยแล้ว ผู้มาร่วมงานรับประทานอาหารร่วมกัน อาหารที่เหลือจะไม่นำกลับไปบ้าน ภายหลังจากรับประทานอาหารเสร็จแล้วทุกคนจะช่วยกันเก็บสิ่งของและทำความสะอาดบริเวณแล้วแยกย้ายกันกลับบ้าน อาจจะไปสังสรรค์กันต่อบ้านของญาติมิตร ส่วนคณะจัดเลี้ยงเมื่อเสร็จพิธีกรรมแล้วก็จะจัดขบวนเดินไปยังบ้านพญาผี เพื่อรายงานผลการดำเนินงาน หลังจากนั้นจะทำพิธีเปิดตาแหลว ประกาศให้คนในออกคนนอกเข้าหมู่บ้านได้

ความเชื่อและพิธีกรรมเป็นบรรทัดฐานทางสังคมที่ทำให้สมาชิกปฏิบัติตาม นับว่าเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจที่ทำให้คนในชุมชนมีขวัญกำลังใจในการดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างสงบสุข นอกจากนี้ยังทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะในการสร้างสรรคความเจริญก้าวหน้าให้แก่ชุมชน

บทที่ 4 ภาษาไทยลื้อ

ภาษาไทยลื้อเป็นภาษาหนึ่งในภาษาตระกูลไท (Tai Language family) สาขาตะวันตกเฉียงใต้ (Southwestern branch) เช่นเดียวกับภาษาไทยภาคเหนือ หรือคำเมือง (Northern Thai) และภาษาไทยภาคกลาง (Siamese) (Fang-Kuei Li, 1959 : 15-21) มี 2 ภาษาย่อย (Dialects) คือ ภาษาลื้อ และภาษายอง ลื้อที่อพยพมาจากเมืองยอง เรียกตนเองว่า "ยอง" ตามชื่อเมืองที่อพยพมา แต่ที่ตำบลกล้วยแพะ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ซึ่งอพยพมาจากเมืองยองเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่จังหวัดลำพูน เรียกตัวเองว่า "ลื้อ" ส่วนที่มาจากสิบสองปันนาในเขตยูนนาน ทางตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศจีน เรียกตนเองว่า "ลื้อ" ภาษาลื้ออาจจัดกลุ่มย่อยในสาขาตะวันตกเฉียงใต้ได้อีก คือ จัดอยู่ในกลุ่ม P (James R. Chamberlain, 1975 : 49-66)

ภาษาไทยลื้อมีทั้งภาษาเขียนคือ มีตัวหนังสือใช้เป็นของตนเองและภาษาพูด ภาษาเขียนมีลักษณะคล้ายกับตัวอักษรละ้านนา ในการศึกษาภาษาไทยลื้อนี้ ศึกษาจากภาษาพูด ตามแนวการศึกษาภาษาของนักภาษาศาสตร์ ซึ่งถือว่า ภาษาพูดเป็นภาษาที่แท้จริง ส่วนภาษาเขียนนั้นเป็นเพียงสัญลักษณ์ที่แทนภาษาพูด อีกประการหนึ่งภาษาพูดเป็นภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ส่วนภาษาเขียนนั้นปัจจุบันไม่ได้ใช้กันแล้วชาวไทยลื้อหันมาใช้ภาษาไทยกลางตามแบบคนไทยทั่วไป เพราะสภาพสังคมบังคับ ประกอบกับการพัฒนาการศึกษาในประเทศไทย ทำให้ชาวไทยลื้อได้รับการศึกษาและมีสถานภาพเป็นคนไทยเช่นเดียวกับคนไทยโดยทั่วไป

ในการศึกษาใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม จากผู้บอกภาษา (Informants) จากหลายพื้นที่ในภาคเหนือ และได้ตรวจสอบความถูกต้องของการใช้ภาษาจากผู้บอกภาษาแต่ละคนหลายครั้ง นอกจากนี้ยังอาศัยข้อมูลบางส่วน จากงานวิจัยทางด้านเสียงของ นันทริยา ลำเจียกเทศ (Nanthariya Lamchiagdase, 1984)

ความมุ่งหมายและขอบข่ายของการศึกษา มุ่งศึกษาระดับ คำ ประโยค และความหมายทางด้านเสียงไม่ได้ศึกษาเนื่องจากมีผู้ศึกษาไว้แล้ว แต่นำมาเสนอไว้ด้วยเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษางานนี้ การนำเสนอจะเสนอตั้งแต่เสียง คำ และประโยค เป็นลำดับไป ความหมายนั้นรวมอยู่ในเรื่อง คำ และประโยค ไปพร้อมแล้ว

การถ่ายทอดภาษาที่นำเสนอใช้ทั้งอักษรไทย เพื่อสะดวกต่อการทำความเข้าใจของผู้ศึกษาทั่วไป และใช้สัญลักษณ์ (Phonetic Symbols) เพื่อประโยชน์แก่นักภาษาศาสตร์ด้วย

เสียงและระบบเสียง

ภาษาไทยลื้อประกอบด้วยเสียงพยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์ ดังนี้ (Nanthariya Lamchiagdase, 1984)

เสียงพยัญชนะ

เสียงพยัญชนะมี 20 หน่วยเสียง ดังที่ปรากฏในตารางต่อไปนี้

ตาราง 1

ฐานที่เกิดของเสียง (ลักษณะและคุณสมบัติ ของเสียง)	ริมฝี ปาก	ริมฝีปาก ล่างกับฟัน บน	ปุ่ม เหงือก	เพดานแข็ง	เพดานอ่อน	ช่องระหว่าง เส้นเสียง
กัก <ul style="list-style-type: none"> ไม่ก้อง <ul style="list-style-type: none"> ไม่มีลม มีลม ไม่ก้อง ก้อง 	-p-		-t-	c-	-k-	-?-
	Ph_		h t_		h k_	
	b-		d-			
นาสิก	-m-		-n-	ŋ-	ŋ-	
ข้างลิ้น			l-			
กึ่งเสียดแทรก		f-	s-			h-
กึ่งสระ	-w-		-j-			

ตาราง 1 : ฐานที่เกิด ลักษณะ และคุณสมบัติของเสียงพยัญชนะ

- * เครื่องหมาย – หน้าสัญลักษณ์ หมายถึง เป็นหน่วยเสียงที่เกิดในตำแหน่งท้ายพยางค์ได้
- * เครื่องหมาย – หลังสัญลักษณ์ หมายถึง เป็นหน่วยเสียงที่เกิดในตำแหน่งต้นพยางค์ได้

เสียงพยัญชนะทุกเสียงเกิดในตำแหน่งต้นพยางค์ได้ หรือเป็นเสียงพยัญชนะต้นได้ แต่เกิดในตำแหน่งท้ายพยางค์ หรือเป็นเสียงตัวสะกดได้เพียง 9 หน่วยเสียงเท่านั้น คือหน่วยเสียง / -p, -t, -k, -p, -m, -n, -ŋ, -w, -j/ สำหรับเสียงพยัญชนะควบกล้ำมีเพียง 2 เสียง คือ /kw-, /k^hw-/

หน่วยเสียงพยัญชนะทุกหน่วยเสียงออกเสียงเหมือนกับภาษาไทยกลาง แต่มีหน่วยเสียงที่แตกต่างจากภาษาไทยกลาง คือ

/ŋ-/ ภาษาไทยกลางไม่มี แต่มีตัวอักษรเป็นหลักฐานเหลืออยู่แสดงว่าแต่เดิมเคยมี คือ อักษร ญ

/k^h ʔ/ บางครั้งผู้ออกภาษาออกเสียงเป็นเสียงเสียดแทรก ไม่ก้อง ไม่มีลม คือ [x]

หน่วยเสียงต่าง ๆ เทียบภาษาเขียนภาษาไทยกลางได้ ดังนี้

- /P/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว "ป-" และเสียงตัวสะกดในแม่กบ
- /V/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว "ต-, ฏ-" และเสียงตัวสะกดในแม่กต
- /c/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว "จ-"
- /k/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว "ก-" และเสียงตัวสะกดในแม่กก
- /ʔ/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว "อ-" และเสียงตัวสะกดที่เป็นสระเสียงสั้น ออกเสียงเน้น ภาษาไทยกลางไม่มีรูปเขียน เช่น จะเมื่อออกเสียงเน้นจะออกเป็น [càʔ]
- ^h
/p^h/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว "พ-, ภ-, ผ-"
- ^h
/t^h/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว "ท-, ฑ-, ฐ-, ฒ-, ฒ-"
- ^h
/k^h/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว "ข-, ค-, ฆ-"
- /b/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว "บ-"
- /d/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว "ด-, ฎ-"
- /m/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว "ม-, หม-" และ เสียงตัวสะกดในแม่ กม
- /n/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว "น-, หน-, ณ-" และเสียงตัวสะกดในแม่ กน
- /ŋ/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว "ญ-, หญ-"
- /ŋ/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว "ง-, หง-" และเสียงตัวสะกดในแม่กง
- /l/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว "ล-, หล-, ฬ-"
- /f/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว "ฟ-, ฝ-"
- /s/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว "ส-, ศ-, ษ-, ษ-"
- /h/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว "ห-, ฮ-"
- /w/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว "ว-, หว-" เสียงตัวสะกดในแม่เกว
และเสียงสระเอา
- /j/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว "ย-, หย-, อย-" เสียงตัวสะกดในแม่เกย
และเสียงสระไอ, ไอ, อัย, ไอย
- /kw/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว "กว-"
- /khw/ ภาษาไทยกลาง คือ เสียงที่เขียนด้วยตัว "ขว-, คว-"

เสียงพยัญชนะที่ภาษาไทยกลางมีแต่ภาษาลื้อไม่มี คือ /c^h/, /r/ ซึ่งภาษาเขียนจะใช้ตัว ฉ, ช และ ฃ ตามลำดับ ภาษาลื้อก็จะออกเป็นเสียง /s/ และ /r/ ตามลำดับสำหรับเสียงควบกล้ำ ที่มีในภาษาไทยกลางและภาษาลื้อไม่มีภาษาลื้อออกเป็นเสียงไม่ควบกล้ำทั้งหมด

เสียงสระ

เสียงสระภาษาลื้อ มีประเภทเดียว คือ มีเฉพาะสระเดี่ยว 18 หน่วยเสียง ดังในตารางต่อไปนี้

ลักษณะของริมฝีปาก	ริมฝีปากไม่ห่อ				ริมฝีปากห่อ	
	ลิ้นส่วนหน้า		ลิ้นส่วนกลาง		ลิ้นส่วนหลัง	
ตำแหน่งของลิ้น / ระดับจีน						
ความสั้น-ยาวของเสียง	สั้น	ยาว	สั้น	ยาว	สั้น	ยาว
สูง	i	i:	ɨ	ɨ:	u	u:
กลาง	e	e:	ɔ	ɔ:	o	o:
ต่ำ	ɛ	ɛ:	a	a:	ɔ	ɔ:

ตารางที่ 2 : ลักษณะการออกเสียงสระ

เสียงสระทุกเสียงเหมือนกับเสียงสระในภาษาไทยกลาง เทียบกับภาษาเขียนในภาษาไทยกลางดังนี้

/i/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลาง คือ อี
/i:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลาง คือ อี้
/ɨ/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลาง คือ อึ
/ɨ:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลาง คือ อึ
/u/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลาง คือ อุ
/u:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลาง คือ อู
/e/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลาง คือ เอะ
/e:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลาง คือ เอ
/ə/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลาง คือ เออะ
/ɔ/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลาง คือ เออ
/o/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลาง คือ โะ
/o:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลาง คือ โ

/ɛ/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลาง คือ แ-ะ
/ɛ:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลาง คือ แ-
/a/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลาง คือ -ะ
/a:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลาง คือ -า
/ɔ/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลาง คือ เ-าะ
/ɔ:/	ภาษาเขียนภาษาไทยกลาง คือ -อ

เนื่องจากภาษาลื้อไม่มีเสียงสระประสม (diphthongs) / เอียะ, เอีย / , / เอือะ, เอือ / , / อัวะ , อัว / เสียงเหล่านี้จะเป็นเสียงปฏิภาค (correspondence) กับเสียง / e:/, / ɔ:/, xo:/ ในภาษาลื้อตามลำดับ เช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาลื้อ
เสียง [siː˥˥an]	เสง [seːŋ ¹]
เมีย [miːa]	ม่ [meː ²]
เลื้อ [sɿːa]	เสื้อ [sɿː ⁵]
เลือด [liːat]	เหลือด [leːt ⁴]
ห้ว [huːa]	โฮ [hoː ¹]
ต้ว [tuːa]	โต้ [toː ¹]

เสียงสระ / e, ɔ, o/ ที่นำหน้าพยัญชนะนาสิก จะเป็นเสียงปฏิภาคกับเสียง / i, i, u/ ในภาษาลื้อตามลำดับ เช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาลื้อ
เป็น [pen]	ปิ่น [pin ¹]
เด็น [sɛn]	ดั้น [sin ⁵]
เงิน [ŋɔn]	จั้น [ŋin ²]
ลง [loŋ]	ลूंง [luŋ ²]
คน [k ^h on]	คूंน [k ^h un ²]

เสียงวรรณยุกต์

หน่วยเสียงวรรณยุกต์ภาษาลื้อ มี 6 หน่วยเสียง คือ

1. เสียงสูงขึ้น เป็นเสียงที่เริ่มจากระดับสูง ตกลง และเลื่อนขึ้นเล็กน้อย อาจแสดงเส้นลักษณะการออกเสียงได้ดังนี้ คือ ในที่นี้ใช้หมายเลข 1 แทนวรรณยุกต์เสียงนี้ เช่น หู [hu:¹] โห [ho:¹]

'หัว' ชา [k^ha:¹] ลักษณะเสียงวรรณยุกต์นี้ คล้ายกับเสียงจัตวาในภาษาไทยกลาง แต่จุดเริ่มต้นของภาษาไทยเริ่มในระดับต่ำ ตอนเลื่อนขึ้นก็เลื่อนขึ้นสูงมาก

2. เสียงกลาง-สูงตก เป็นเสียงที่เริ่มจากระดับระหว่างกลางกับสูงยกขึ้นและตกลงเล็กน้อย อาจแสดงเส้นลักษณะการออกเสียงได้ดังนี้? ในที่นี้ใช้หมายเลข 2 แทนวรรณยุกต์เสียงนี้ เช่น บิน [bin²]

'บิน' , งู [nu:²], งู, น้า [ɲa:²]. 'น้า' อาจเทียบวรรณยุกต์เสียงนี้ได้กับเสียงวรรณยุกต์โทในภาษาไทยกลาง ไม่เหมือนกันทีเดียว แต่มีลักษณะคล้ายกัน ในภาษาไทยกลางยกขึ้นสูง และตกลงมากกว่า

3. เสียงกลางตกขึ้นเป็นเสียงที่เริ่มจากระดับกลาง ตกลง และเลื่อนขึ้นเล็กน้อยในตอนท้าย อาจแสดงเส้นลักษณะการออกเสียงได้ดังนี้ คือ ในที่นี้ใช้หมายเลข 3 แทน วรรณยุกต์เสียงนี้ เช่น ไช้

[k^haj³] ไก่ [kaj³] บ้า [ba:³] วรรณยุกต์เสียงนี้เทียบกับภาษาไทยกลางคล้ายเสียงวรรณยุกต์เอก แต่จุดเริ่มต้นสูงกว่า และตอนท้ายเสียงวรรณยุกต์เอกไม่เลื่อนขึ้น

4. เสียงกลาง - ต่ำตก เป็นเสียงที่เริ่มจากระดับระหว่างกลางกับต่ำ เสียงจะคงระดับ จะเลื่อนขึ้น และตกลงบ้างเล็กน้อยเท่านั้นในตอนท้ายอาจแสดงเส้นลักษณะการออกเสียงได้ดังนี้ ในที่นี้ใช้หมายเลข 4 แทนวรรณยุกต์เสียงนี้ เช่น ป้อ [pɔ:⁴] 'พ่อ', ต้อ [tɔ:⁴] 'ท้อ', แหม่ม [mɛ:⁴] 'แม่' อาจเทียบกับวรรณยุกต์เสียงเอกในภาษาไทยกลางได้อีก แต่จุดเริ่มต้นต่ำกว่า และช่วงท้ายของเสียงต่างกัน

5. เสียงกลางขึ้นตก เป็นเสียงที่เริ่มจากระดับกลาง ขึ้นเล็กน้อยและตกลงมีเสียงกักที่เส้นเสียงเกิดขึ้นในช่วงท้าย (glottal stricture) อาจแสดงเส้นลักษณะการออกเสียงได้ดังนี้ ในที่นี้ใช้หมายเลข 5 แทนวรรณยุกต์เสียงนี้ เช่น ห้า [ha:⁵] เสอ [se:⁵] เสือ, ป้า [pa:⁵] อาจเทียบกับภาษาไทยกลางได้กับเสียงวรรณยุกต์โท แต่จุดเริ่มต้นต่ำกว่า และตอนท้ายของเสียงที่จบลงต่างกัน

6. เสียงกลางสูงตก เป็นเสียงที่เริ่มจากระดับกลางขึ้นสูงทันที และตกลงเล็กน้อยพร้อมกับมีเสียงกักที่เส้นเกิดขึ้นในช่วงท้าย (glottal stricture) อาจแสดงเส้นลักษณะการออกเสียงได้ดังนี้ ในที่นี้ใช้หมายเลข 6 แทนวรรณยุกต์เสียงนี้ เช่น น้า [nam:⁶] น้า, น่อง [noŋ⁶] 'น่อง' , ม้า

[ma:⁶] 'ม้า' เสียงนี้อาจเทียบกับเสียงวรรณยุกต์โทในภาษาไทยกลางได้ เช่นเดียวกันแต่ขึ้นลงเร็วกว่า และยังต่างกันตอนจบเสียงวรรณยุกต์อีกด้วย

เสียงวรรณยุกต์ภาษาลื้อมีลักษณะพิเศษอีกประการหนึ่ง คือ มีเสียงวรรณยุกต์สนธิ (Tone Sandhi) คือ เสียงวรรณยุกต์ 2 เสียงที่อยู่ติดกัน เสียงใดเสียงหนึ่งจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นเสียงอื่น เพราะอิทธิพลของเสียงวรรณยุกต์อีกเสียงหนึ่งที่อยู่ติดกันนั้น

ภาษาลื้อลำปางจะมีลักษณะวรรณยุกต์สนธิดังนี้

1. ๑.2 → ๑.7/ ๑.1 —
๑.3

นั่นคือ วรรณยุกต์ที่ 2 เกิดตามหลังวรรณยุกต์ที่ 1 หรือ 3 เสียงวรรณยุกต์ที่ 2 จะเปลี่ยนเสียงวรรณยุกต์ที่ 7

เสียงวรรณยุกต์ที่ 7 เป็นเสียงที่เริ่มจากระดับสูง เลื่อนขึ้นสูงแล้วตกลงในตอนท้าย แสดงเส้นลักษณะการออกเสียงได้ดังนี้ เช่น

อยู่เฮิ่น [ju:³ hɑ:n²] → ju:³ hɑ:n⁷ 'อยู่บ้าน'

แบ่งเฮิ่น [pe:ŋ¹ hɑ:n²] → [pe:ŋ¹ hɑ:n⁷] 'สร้างบ้าน'

2. ๑.6 → ๑.8/ ๑.1 —
๑.3

วรรณยุกต์ที่ 6 เกิดตามหลังวรรณยุกต์ที่ 1 หรือ 3 เสียงวรรณยุกต์ที่ 6 จะเปลี่ยนเป็นเสียงวรรณยุกต์ที่ 8

เสียงวรรณยุกต์ที่ 8 เป็นเสียงที่เริ่มจากระดับกลาง ยกขึ้นสูง และตกลงทันทีช่วงท้ายจะมีเสียงกักที่เส้นเสียงเกิดขึ้นเล็กน้อย แสดงเส้นลักษณะการออกเสียงได้ดังนี้ เช่น

สี่เก้า [si:³ kaw⁶] → [si:³ kaw⁸] '4 ต้น'

กินจิ้น [kin¹ ci:n⁶] → kin¹ ci:n⁸ 'กินเนื้อ'

พยางค์

ภาษาลือจัดอยู่ในภาษาคำโดด (Monosyllabic Language) เช่นเดียวกับภาษาตระกูลไทอื่น ๆ เพราะลักษณะโครงสร้างของคำเป็นคำพยางค์เดี่ยวเป็นส่วนใหญ่

ถ้าให้	ท	พยัญชนะ
	ส	สระเสียงสั้น
	สส	สระเสียงยาว
	ว	เสียงวรรณยุกต์
	()	จะมีหรือไม่มีก็ได้

รูปแบบของพยางค์จะมีดังนี้ คือ ท (ท) สสว, ท (ท) ส (ส) วท แต่ภาษาลือมีลักษณะพยางค์พิเศษที่แตกต่างไปจากภาษาตระกูลไทอื่น ๆ คือ พยางค์ อิม [m] ซึ่งทำหน้าที่ในภาษาหลายอย่างกล่าว คือ

1. แสดงการปฏิเสธ เมื่อใช้นำหน้ากริยา เช่น

อิมมี	[m ³ mi: ⁷]	'ไม่มี'
อิมอยู่	[m ³ ju: ³]	'ไม่อยู่'
2. ใช้นำหน้าชื่อของผลไม้บางชนิดและวัตถุที่เป็นรูปกลม ๆ บางอย่าง เช่น

อิมโหม่ง	[m ¹ mo:ŋ ⁴]	'มะม่วง'
อิมเห็บ	[m ³ hep ¹]	'ลูกเห็บ'
3. ใช้นำหน้าคำเรียกเครือญาติ และชื่อผู้ชายที่ยังไม่ได้แต่งงาน เช่น

อิมอ้าว	[m ³ ?a:w ²]	'อา (น้องชายของพ่อ)'
อิมติบ	[m ³ tip ⁴]	'นายทิพย์'
4. ใช้นำหน้าคำบอกเวลา เช่น

อิมว่า	[m ⁴ wa: ²]	'เมื่อวาน'
อิมแล่ง	[m ⁴ l?:ŋ ²]	'เวลาเย็น'
5. ใช้นำหน้าคำที่เป็นคำถาม และคำอื่น ๆ บางคำ เช่น

อิมหญัง	[m ³ ŋaŋ ¹]	'อะไร'
อิมตุ่	[m ³ tu: ¹]	'ประตู'

คำ

ลักษณะคำภาษาอื่นนอกจากเป็นคำพยางค์เดี่ยวแล้วก็มีบ้างที่เป็นคำสองพยางค์ ที่มากกว่าสองพยางค์ก็มีแต่น้อยมาก ต่อไปนี้จะเรียกรวมกันว่า คำหลายพยางค์ หมายถึง คำที่มีมากกว่าหนึ่งพยางค์ขึ้นไป ลักษณะคำหลายพยางค์มีวิธีการสร้างคำเช่นเดียวกับภาษาไทยกลาง คือ การประสม ซ้ำ และซ้อน คำหรือพยางค์

คำประสม เช่น

หมด สุ่ม	[mot ¹ sum ⁵]	'มดแดง'
ว่าว ต่ำ	[wa:w ² ta: ¹]	'บัวตา'
ตำ วัน	[ta: ¹ wan ⁷]	'ดวงอาทิตย์'
ผ้า สี แฉง	[p ^h a: ⁵ si: ³ oεŋ ³]	'ผ้าเช็ดหน้า'
ผ้า สี ก๊อด	[p ^h a: ⁵ si: ¹ kot ⁴]	'ผ้าเช็ดหน้า'
ไม้ ซ้อน แล้	[maj ⁵ khw:n ⁵ se: ⁵]	'ไม้เรียว'

คำซ้ำ เช่น

จ้า จ้า	[ca: ⁵ ca: ⁵]	'จ้า ๆ'
ไว ไว	[waj ² waj ²]	'ไว ๆ, เร็ว ๆ'
มีน มีน	[min ² min ²]	'นาน ๆ'

คำซ้อน เช่น

เม่า ไซ้ เม่า ขาด	[maw ² haj ⁵ maw ² kha:t ³]	'หลง'
ชี ค่าน ไซ้ ชี ค่าน ขาด	[khi: ³ kha:n ⁵ haj ⁵ khi: ³ kha:n ⁵ kha:t ³]	'เกียจคร้านมาก'
ตุก อัก ตุก ใจ	[tuk ⁴ ?ok ¹ tuk ⁴ caj ¹]	'ทุกซอก, กลุ่มใจ'

คำหลายพยางค์นอกจากมีการประสม การซ้ำ และการซ้อนพยางค์แล้วยังมีคำที่มีลักษณะเป็นคำหลายพยางค์แท้ ๆ คือ คำที่ไม่เกิดจากการประสม การซ้ำ และการซ้อนพยางค์ เช่น

ปะ เล็ด	[paʔ ³ la:t ⁴]	'ลั่น'
แต๊ก แต้น	[tek ¹ tɛ:n ¹]	'ตักแตน'
ตัก ไ้	[tok ¹ to: ⁵]	'ตักแก'
จะ ลีม	[caʔ ³ lim ⁵]	'จั้งจก'

ลักษณะพิเศษอีกแบบหนึ่งของภาษาลื้อ คือ คำที่นำหน้าด้วยพยัญชนะ อิม [m] ซึ่งมีตั้งแต่สอง พยางค์ขึ้นไป เช่น

อิม ป้าว	[m ³ pa:w ⁸]	'มะพร้าว'
อิม ตัน	[m ³ tan ⁷]	'พุทรา'
อิม ไ้ ตัน	[m ³ tho: ³ din ⁷]	'ถั่วลิสง'
อิม ไ้ย สี ด้า	[m ¹ koj ⁵ si: ¹ da: ⁷]	'มะละกอ'

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงลักษณะของคำ ซึ่งจะแสดงให้เห็นว่าภาษาลื้อ แตกต่างไปจากภาษาไทยถิ่นอื่นๆ

คำสรรพนาม

คำสรรพนามภาษาลื้อมีลักษณะการใช้เช่นเดียวกับภาษาไทยถิ่นต่าง ๆ รวมทั้งภาษาไทยกลางด้วย กล่าวคือ ใช้ตามชั้น ฐานะ กาลเทศะ และบุคคล ซึ่งจะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมด้วย คำสรรพนามแบ่งตามลักษณะการใช้ได้ 3 ประเภท คือ

1. คำสรรพนามบุรุษที่ 1
2. คำสรรพนามบุรุษที่ 2
3. คำสรรพนามบุรุษที่ 3

1. คำสรรพนามบุรุษที่ 1 คือ คำสรรพนามที่ใช้แทนตัวผู้พูด ได้แก่ คำ กู [ku:¹] เป็น [pɔŋ⁴] ฮา [ha:⁴] ตู [tu:¹] เฮ่า [haw²] และคำเรียกเครือญาติ

กู [ku:¹] เป็นคำสรรพนามที่ใช้กับบุคคลในระดับเดียวกันใช้ได้ทั้งผู้หญิง และผู้ชาย แต่ส่วนมากมักเป็นผู้หญิงใช้ ใช้คู่กับคำว่า มิ่ง [mɨŋ²] ในบุรุษที่ 2 ไม่ถือว่าเป็นคำหยาบใช้เป็นการทั่วไป แต่จะไม่ใช้กับผู้ใหญ่ แต่ผู้ใหญ่ใช้กับผู้ย่อยได้กับคนแปลกหน้าหรือคนไม่ค่อยคุ้นเคยกันก็จะไม่ใช่ จะใช้คำอื่นแทน เช่น

กู๋ มี หลูก สาว สาม คูน
 [ku:¹ mi:⁷ lu:k⁴ sa:w¹ sa:m¹ khun⁷]

กู มี ลูก สาว สาม คน

กู๋ อีม มี เม
 [ku:¹ m³ mi:⁷ me:²]

กู ยังไม่ มี เมีย

เป็น [p n⁴] สรรพนามบุรุษที่ 1 ที่ผู้น้อยใช้กับผู้ใหญ่ใช้ได้ทั้งผู้หญิง ผู้ชาย เช่น

เป็น ปีน หลูก คุน หล้า
 [pɔn:⁴ pin¹ lu:k⁴ khun² la:⁵]

ฉัน เป็น ลูก คน หล้า

เป็น อยู่ ใ้ วัด
 [pɔn:⁴ ju:³ kaj⁵ wat⁴]

ฉัน อยู่ ใ้ วัด

ฮ่า [ha:⁴] คำสรรพนามบุรุษที่ 1 ที่ผู้ชายใช้กับคนระดับเดียวกัน และสนิทสนมกัน ผู้หญิงที่สนิทสนมกันมาก ๆ บางทีก็ใช้คำนี้ และใช้คู่กับคำว่า คิง [kiŋ⁴] ในสรรพนามบุรุษที่ 2 เช่น

ฮ่า มี ปี ไป สอง คูน
 [ha:⁴ mi:² pi:⁴ paj⁶ sɔ:ŋ⁵ khun⁷]

กู มี พี่ สะใ้ สอง คน

ฮ่า เมอ ก่อน เนื่อ
 [ha:⁴ mə:² kon³ nə:³]

กู ไป ก่อน นะ

ตุ้ [tu:¹] เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ 1 ใช้เป็นเอกพจน์ หรือพหูพจน์ ก็ได้ อาจหมายถึง กู, ฉัน, เรา ในภาษาไทยกลาง ใช้กับคนที่คุ้นเคยกัน คู่กับคำว่า สู้ [su:¹] ในสรรพนามบุรุษที่ 2 เช่น

ตุ้ อ๋ม โก้
[tu:¹ m³ ko:¹]
กู (ฉัน)ไม่ กลัว

ตุ้ เงะ ไห่ เงะ น่า
[tu:¹ ɲe?⁴ haj⁴ ɲe?⁴ na:²]
เรา ทำ ไร่ ทำ นา

เฮ่า [haw²] เป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 ใช้เป็นพหูพจน์ หมายถึง เรา

เฮ่า อ๋ม โก้
[haw² m³ ko:¹]
เรา ไม่ กลัว

นอกจากนี้ก็ใช้คำเรียกเครือญาติ เช่น ปอ [pɔ:⁴] “พ่อ”, แม่ [ma:⁴] “แม่”, ปอ อ๋ย [pɔ:⁴? uj⁵] “ปู่, ตา” (ใช้กับเชื้อสายตรง) ปอ โหลง [pɔ:⁴ lo:n¹] “พ่อหลวง” (ใช้กับคนสูงอายุทั่วไป) ปี้ [pi:⁴] “พี่”, น้อง [non⁶] “น้อง” คำว่า “ปี้” “น้อง” เป็นคำใหม่ที่เข้าไปเพราะอิทธิพล ของภาษาคำเมือง “ปี้” แทนตัวเองในฐานะมีอายุสูงกว่า ส่วน “น้อง” แทนตัวเองในฐานะอายุต่ำกว่า ใช้ได้ทั้งหญิงและชาย

2. คำสรรพนามบุรุษที่ 2 คือ คำสรรพนามที่ใช้แทนผู้ที่พูดด้วย คำที่ใช้ได้แก่ มิ่ง [min²] “มิ่ง”, คิ่ง [kin²] “มิ่ง” สู้ [su:¹] ไต่ [to:¹] “เธอ” และคำเรียกเครือญาติ

มิ่ง [min²] สรรพนามที่ใช้คู่กับสรรพนามบุรุษที่ 1 ว่า “กู” เช่น

มิ่ง กิ้น อ๋ม หญิง ทำ
[min² kin¹ m³ ɲan¹ ha:³]
มิ่ง กิ้น อะไร นะ

มิ่ง ไป ไหน มา
 [miŋ² paj¹ naj¹ ma:⁷]
 มิ่ง ไป ไหน มา

คิ่ง [kiŋ²] เป็นสรรพนามที่ใช้คู่กับสรรพนามบุรุษที่ 1 ฮา [ha:⁴] เช่น

คิ่ง หว่า อืม หญ้ง กั้น
 [khiŋ² wa:¹ ʔ³ ɲaŋ¹ kan:¹]
 มิ่ง ว่า อะไร กั้น

คิ่ง เญะ อืม หญ้ง
 [khiŋ² ɲe:⁴ ʔ³ ɲaŋ¹]
 มิ่ง ทำ อะไร

สู [su:¹] ใช้คู่กับคำว่า ตู [tu:¹] เช่น

สู เญะ อืม หญ้ง กั้น
 [su:¹ ɲe:⁴ ʔ³ ɲaŋ¹ kan:¹]
 มิ่ง ทำ อะไร กั้น

สู ไป ไหน มา
 [su:¹ paj¹ naj¹ ma:⁷]
 มิ่ง ไป ไหน มา

โต [to:¹] ใช้คู่กับคำว่า เป็น [p?³] เช่น

โต หว่าย น้าม ปั้น ก้อ
 [to:¹ wa:⁴ na:m⁶ pin¹ ko:³]
 เธอ ว่าย น้า เป็น ไหม

โต ปิ่น คู่ หนี
 [to:¹ pin⁷ khu:² ni:⁶]
 เธอ เป็น ครู หรือ

คำเรียกเครือญาติที่ใช้ เช่นเดียวกับคำที่ใช้ในบุรุษที่ 1

3. คำสรรพนามบุรุษที่ 3 คือ คำสรรพนามที่ใช้แทนผู้ที่ถูกกล่าวถึง คำที่ใช้ได้แก่ คำมัน [man²] “มัน” , เขา [khaw¹] “เขา” เป็น [pəŋ³] “ท่าน” และคำเรียกเครือญาติ (บางที่มีชื่อต่อท้ายบางที่ไม่ต้องมีถ้าสามารถสื่อความหมายเข้าใจกันได้

มัน [man²] ใช้ทั่ว ๆ ไปทั้งกับคนที่มีฐานะเท่ากัน และสัตว์ เช่น

มัน ปิ่น คู่ หนี ค่าน
 [man² pin¹ khun⁷ khi:³ kha:n⁸]
 มัน เป็น คน หนี เกียจ

มัน ต่ำ น้าม พริก ล่ำ
 [man² tam¹ na:m⁸ phik⁴ lam²]
 มัน ต่ำ น้า พริก อ่วย

เขา [khaw¹] ใช้ทั่ว ๆ ไปกับคนที่มีฐานะเท่ากันเช่นเดียวกับคำว่า “มัน” แต่แสดงความสุภาพมากกว่า เช่น

เขา ม่า อีม ว่า
 [khaw¹ ma:⁷ tu:⁴ wa:²]
 เขา มา เมื่อนาน

เขา ห่วย น้าม อีม จ่าง
 [khaw¹ wa:⁴ na:m⁶ tu:³ ca:ŋ⁴]
 เขา ห่วย น้า ไม่ เป็น

เป็น [p n³] ใช้กับคนที่มีฐานะสูงกว่า แต่ใช้น้อย ส่วนใหญ่จะใช้คำเรียกเครือญาติแทน เช่น

เป็น	อิม	อยู่
[p n ³	กั ³	ju: ³]
ท่าน	ไม่	อยู่

เป็น	ไป	กัน	หลาย	คน
[p n ³	paj ¹	kan ¹	la:j ¹	khun ⁷]
ท่าน	ไป	กัน	หลาย	คน

คำสรรพนามบุรุษที่ 3 ที่เป็นพหูพจน์ อาจใช้คำว่า "หมู่" [mɯ:³] นำหน้าก็ได้ ไม่ใช่ก็ได้ ปกติไม่นิยมใช้ ใช้สรรพนามโดย ๆ เลย

ตัวอย่างคำเรียกเครือญาติที่แทนคำสรรพนามบุรุษที่ 1

พ่อ	กำ	ลั้ง	ซุด	ดิน	อยู่	ไน	โสน
[ɔ: ⁴	kam ¹	lag ⁷	khut ¹	din ⁷	ju: ³	naj ⁷	so:n ¹]
พ่อ	กำ	ลั้ง	ซุด	ดิน	อยู่	ใน	สวน

แม่	กำ	ลั้ง	ไกว	อยู่
[ma: ⁴	kam ¹	lag ⁷	kwaj ¹	?u: ³]
แม่	กำ	ลั้ง	ไกว	แปล

ตัวอย่างคำเรียกเครือญาติที่แทนคำสรรพนามบุรุษที่ 2

ลุง	सान	อิม	หญัง
[luŋ ²	sa:n ¹	กั ³	ŋaŋ ¹]
ลุง	सान	อะไร	

ปอ อ้อย แม่ โหน มา
 [ɔa:⁴ ?ɔj⁵ ma:² naj¹ ma:⁷]

พ้อ อ้อย ไป โหน มา

(ตา)

หม่ม อ้อย กิน เข้า แล่ง แล่วน่า
 [ma:⁴ ?ɔj⁵ kin¹ khaw⁵ la:n² law⁶ na:²]

แม่ อ้อย กิน ข้าว เย็น แล่วน่า หรือ

(ยาย)

บ้าน หัง น่า อยู่ ใ้ เก้า
 [ba:n⁵ haŋ¹ na:⁸ ju:³ kaj¹ kaw¹]

บ้าน ของ น่า อยู่ ไกล โหน

ตัวอย่างคำเรียกเครือญาติที่ใช้แทนคำสรรพนามบุรุษที่ 3

หม่ม หัง มิ่ง อยู่ บ้าน เก้า
 [ma:⁴ haŋ¹ miŋ⁷ ju:³ ba:n⁵ kaw¹]

แม่ ของ มิ่ง อยู่ บ้าน โหน

กู แม่ หลิน น้าม กับ ปี่ มิ่ง
 [ku:¹ ma:⁷ lin⁴ na:m⁶ kap¹ pi:⁴ miŋ²]

กู ไป เล่น น้าม กับ พี่ มิ่ง

การใช้คำสรรพนามของภาษาลื้อ เหมือนกับภาษาตระกูลไท ส่วนใหญ่ คือ ต้องคำนึงถึงชั้นของบุคคล กาลเทศะ วัย เพศ ความสุขภาพ ความใกล้ชิด หรือคุ้นเคยสนิทสนม ซึ่งสะท้อนให้เห็นสภาพทางสังคมของ ชาวไทลื้อ ไม่แตกต่างจากชาวไทยทั่วไปนัก และถ้าจะเปรียบเทียบกับไทยภาคกลาง สภาพสังคมไทลื้อมีความซับซ้อนน้อยกว่า สังเกตจากที่มีคำสรรพนามใช้น้อยกว่าและไม่ซับซ้อนเท่ากับภาษาไทยกลาง สภาพความซับซ้อนของสังคมชาวไทลื้ออาจเทียบได้กับชาวไทยภาคเหนือ ที่พูดภาษาคำเมือง เพราะมีคำสรรพนามใช้น้อย มีความซับซ้อนใกล้เคียงกัน และโดยเหตุที่ชาวไทลื้อไม่ค่อยได้เกี่ยวข้องกับคนที่พูดภาษาอื่นมากนัก ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับชาวไทยภาคเหนือเท่านั้น ไม่เหมือนกับชาวไทยภาคกลาง ชาวไทลื้อจึงสามารถรักษา สภาพสังคมเดิมไว้ได้มากกว่าชาวไทยภาคกลาง

คำลักษณ นาม

คำลักษณ นาม เป็นคำที่กำหนดขึ้นเพื่อใช้บอกลักษณะของคำนามจำนวนนับหรือป ระมาณโดย ขยายคำนามที่อยู่ข้างหน้า ทำให้คำที่มีความหมายหลายความหมาย มีความหมายชัดเจนขึ้น เช่น กา 3 ใบ กับ กา 3 ตัว หรือใช้ชี้เฉพาะว่าเป็นคนนั้น คนนี้ เป็นต้น

คำลักษณ นามไม่ใช่คำประเภทสากลเหมือน คำนาม และคำกริยา คือไม่มีในทุกภาษา หมายความว่า คำลักษณนามมีใช้เฉพาะในบางภาษาเท่านั้นติดกับคำนามและคำกริยา ซึ่งมีใช้ในทุกภาษา จึงเป็นคำ ประเภทสากล

ภาษาตระกูลไท เป็นภาษาที่มีลักษณะใช้และให้ความสำคัญแก่คำประเภทนี้มาแต่เดิม คำลักษณ นามในภาษาลื้อจึงมีเช่นเดียวกับภาษาตระกูลไทอื่น ๆ ในที่นี้จะจำแนกกล่าวเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ตำแหน่งของคำลักษณ นาม
2. ประเภทของคำลักษณ นาม

1. ตำแหน่งของคำลักษณ นาม ตำแหน่งคำลักษณ นามแต่ดั้งเดิมใช้นำหน้าคำนาม ต่าง ๆ เช่น หัวหอม หัวกระเทียม วงแหวน ดวงใจ เส้นผม ฯลฯ ต่อมาในบางภาษาถิ่นคำเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไป จะพบว่าบางถิ่น ใช้เฉพาะคำว่า หอม กระเทียม แหวน ใจ และผม เท่านั้น บางถิ่นยังคงใช้ทั้งที่มีคำลักษณ นามนำหน้าและไม่มี บางถิ่นได้ย้ายตำแหน่งมาอยู่หลังคำนาม และตัวเลข ตำแหน่งคำลักษณ นามของภาษาลื้อมีทั้งอยู่หลังคำตาม และตัวเลข หรือคำบอกประมาณและหน้าคำนาม แต่ส่วนใหญ่จะอยู่ หลังคำตาม และตัวเลข หรือคำบอกประมาณ เช่น

หลูก สาว สาม คู่
[lu:k⁴ sa:w¹ sa:m¹ khun⁷]

ลูก สาว สาม คน

ดอก ไม้ ลิบ ดอก
[dɔ:k³ maj⁸ sip¹ dɔ:k³]

ดอก ไม้ ลิบ ดอก

หมา สี่ โต
 [ma:¹ si:³ to:¹]
 หมา สี่ ตัว

เก้า ไม้ หก เก้า
 [kaw⁵ maj⁶ hok¹ haw⁵]
 ต้น ไม้ หก ต้น

คำลักษณะ นามที่ยังคงใช้นำหน้าคำนามอยู่ก็ยังคงมี เช่น

หมู่บ้าน อยู่ บ้าน ฟ้า
 [mu:³ nok⁴ bin² ju:³ bon⁷ fa:⁶]
 ผุง นก บิน อยู่ บน ฟ้า

หมู่บ้าน อ้าย หม่ม อ้าย ไป วัด กัน มา
 [mu:³ pɔ:⁴ ?uj⁵ ma:⁴ ?uj⁵ paj¹ wat⁴ kan¹ ma:⁷]
 พวก ตา ยาย ไป วัด กัน มา

2. ประเภทของคำลักษณนาม คำที่นำมาใช้เป็นคำลักษณนาม เหมือนกับภาษาไทยกลาง คือ ไม่ได้คิดสร้างคำแปลกใหม่ขึ้นเป็นพิเศษแต่ได้จาก คำนาม คำสรรพนาม คำกริยา และคำวิเศษณ์ ที่มีอยู่เดิมนั้นเอง นำมากำหนดขึ้นใหม่ โดยการเปรียบเทียบหรืออนุโลม เพื่อบอกลักษณะของคำนามนั้น ๆ ประเภทของคำลักษณนามจำแนกเป็น 3 ประเภท คือ

- 2.1 คำลักษณนามที่ใช้กับคน
- 2.2 คำลักษณนามที่ใช้กับสัตว์และพืช
- 2.3 คำลักษณนามที่ใช้กับสิ่งของ

2.1 คำลักษณนามที่ใช้กับคน ใช้คำว่า **คุณ** [khun²] "คน" กับคนสามัญทั่วไปและใช้คำว่า **หมู่** [mu:²] เพื่อบอกจำนวนที่มีมาก เช่น

บ้าน	โต	มี	ก็	คุณ
[ba:n ⁵	to: ²	mi: ⁷	ki: ³	khun ⁷]

บ้าน	เธอ	มี	ก็	คน
------	-----	----	----	----

หมู่	โต	มา	หลิน	น้ำ	กัน	ก็	คุณ
[mu: ³	to: ²	ma: ⁷	lin ⁴	na:m ⁶	kan ¹	ki: ³	khun ⁷]

พวก	เธอ	มา	เล่น	น้ำ	กัน	ก็	คน
-----	-----	----	------	-----	-----	----	----

คุณ	หมู่	นั้น	ไป	เข้า	มือ	กัน
[khun ²	mu: ³	nan ⁶	paj ¹	?aw ⁷	mi: ⁶	kan ¹]

คน	กลุ่ม	นั้น	ไป	ลงแขก	กัน
----	-------	------	----	-------	-----

2.2 คำลักษณนามที่ใช้กับสัตว์และพืช คำลักษณนามที่ใช้กับสัตว์ใช้คำว่า **โต** [to:²] "ตัว" กับสัตว์ทุกชนิด อยู่หลังคำบอกจำนวน เช่น

หมา สอง โต
 [ma:¹ swa:ŋ¹ to:¹]
 หมา สอง ตัว

อี่ บั้ง ห้า โต
 [ʔi:³ bɔ:ŋ⁷ ha:⁵ to:¹]
 ค้างคาว ห้า ตัว

ป่า เหนุน เก้า โต
 [pa:¹ ɲe:n¹ kaw⁵ to:¹]
 ปลา ไหล เก้า ตัว

หนก ก๋อก แก่ สอง โต
 [nok⁴ kwk¹ ke:¹ swa:ŋ¹ to:¹]
 นก พิวาบ สอง ตัว

สำหรับคำลักษณ นามที่ใช้กับพืชมีอยู่หลายตัว ใช้ตามลักษณะของพืชต่าง ๆ ได้แก่คำต่อไปนี้

ดอก [dɔ:k³] ใช้เป็นลักษณ นามของดอกไม้ต่าง ๆ และใช้นำหน้าดอกไม้ชนิดต่าง ๆ ด้วย เช่น

ดอก ด้าย สิบ ดอก
 [dɔ:k³ da:j⁵ sip¹ dɔ:k³]
 ดอก หงอนไก่ สิบ ดอก

ดอก กะ หล่อม ซ้าว ดอก
 [dɔ:k³ ka?¹ lom⁴ sa:w² dɔ:k³]
 ดอก บานไม่รู้โรย ยี่สิบ ดอก

ดอก บ้าน ญี่น สิบห้า ดอก
 [dɔ:k³ ba:n³ nin² sip¹ ha:⁵ dɔ:k³]

ดอก บาน เย็น สิบห้า ดอก

ดอก ไม้ บ้าน หก ดอก
 [dɔ:k³ maj⁸ ba:n³ hok¹ dɔ:k³]

ดอก ไม้ บาน หก ดอก

เก้า [kaw⁶] ใช้ตรงกับคำว่า "ตัน" ในภาษาไทยกลาง ซึ่งนอกจากจะเป็นลักษณ นามอยู่หลังคำบอกจำนวนแล้ว ยังใช้นำหน้าคำด้วย เช่น

เก้า อิ่ม ไม้ ห้า เก้า
 [kaw⁶ ʔ¹ mo:ŋ⁸ ha:⁵ kaw⁶]
 ตัน มะม่วง ห้า ตัน

เก้า ไม้ สิบ เอ็ด เก้า
 [kaw⁶ maj⁶ sip¹ ?et¹ kaw⁶]
 ตัน ไม้ สิบ เอ็ด ตัน

เก้า อิ่ม หนูน สาม เก้า
 [kaw⁶ ʔ³ nun¹ sa:m¹ kaw⁶]
 ตัน หนูน สาม ตัน

เก้า อิ่ม ตัน สี่ เก้า
 [kaw⁶ ʔ³ tan⁷ si:³ kaw⁶]
 ตัน พุทรา สี่ ตัน

คำว่า "แก้ว" ยังมีที่ใช้กว้างขวางกว่าคำว่า "ตัน" ในภาษาไทยกลาง คือใช้ตรงกับคำว่า "กอ" อีก เช่น

แก้ว	ไม้	สอง	แก้ว
[kaw ^๖	phaj ^๓	sw:ŋ ^๑	kaw ^๖]
กอ	ไม้	สอง	กอ

แก้ว	ไก่อ	เจ็ด	แก้ว
[kaw ^๖	koj ^๕	ceɛt ^๑	kaw ^๖]
กอ	กล้วย	เจ็ด	กอ

แก่น [k ew^๖] ใช้ตรงกับคำว่า "ลูก, ผล" ในภาษาไทยกลาง ใช้กับผลไม้ ทั่วไป เช่น

อ้ม	ไก่อ	ชาว	แก่น
[m ^๑	koj ^๕	sa:w ^๒	kew ^๓]
ฝรั่ง		ยี่สิบ	ลูก

อ้ม	แตง	ช่าง	สอง	แก่น
[m ^๑	te:n ^๑	sa:ŋ ^๕	sw:ŋ ^๑	kew ^๓]
แตงไทย			สอง	ลูก

อ้ม	แห่น	ห้า	แก่น
[m ^๑	ne: ^๓	ha: ^๕	kew ^๓]
น้อยหน้า		ห้า	ลูก

อ้ม	ป้าว	สิบ	แก่น
[m ^๑	pa:w ^๖	sip ^๑	keɛt ^๓]
มะพร้าว		สิบ	ลูก

กำ [kam¹] ใช้กับพืชผักที่นำมามัดรวมกัน ตรงกับคำว่า "กำ" ในภาษาไทยกลาง เช่น

ผัก แขน หก กำ
 [phak¹ khe:p⁴ hok¹ kam¹]
 ผัก ตำลึง หก กำ

ผัก หละ สี กำ
 [phak¹ la?¹ si:³ kam¹]
 ผัก ระอม สี กำ

ใบ โห ละ ผ่า สิบ กำ
 [baj² ho:¹ la?⁴ pha:² sip¹ kam¹]
 ผัก โห ระ พ่า สิบ กำ

โล่ง [lo:ŋ²] ตรงกับคำว่า "รวง" ในภาษาไทยกลางใช้กับรวงข้าวเท่านั้น เช่น

โล่ง เข้า ข้าว เอ็ด โล่ง
 [lo:ŋ² khaw⁵ sa:w² ?et¹ lo:ŋ⁷]
 รวง ข้าว ยี่สิบ เอ็ด รวง

เขา เก็บ โล่ง เข้า เหนว มา ผ่อ แปด โล่ง
 [khaw¹ kep¹ lo:ŋ⁷ khaw⁵ ne:w¹ ma:⁷ pho:³ pe:³ lo:ŋ⁷]
 เขา เก็บ รวง ข้าว เหนียว มา ดู แปด รวง

ลำ [lam²] ตรงกับคำว่า "ลำ" ในภาษาไทยกลาง ใช้กับไม้ไผ่ และอ้อยที่ตัดออกจากกอแล้ว เช่น

ไผ่ ห้า ลำ
 [phaj³ ha:² lam²]
 ไผ่ ห้า ลำ

อ้อย สาม ลำ
 [ʔoj⁵ sa:m¹ lam²]
 อ้อย สาม ลำ

2.3 คำลักษณนามที่ใช้กับสิ่งของ จะใช้คำต่อไปนี้ คือ ไ้ [baj²] แก่น [ken³] โต [to:¹]
 อั้น [ʔan²] หลิม [lim³] และ ดุ่น [dun⁵]

ไ้ [baj²] ใช้กับภาชนะและสิ่งของที่มีลักษณะทรงกลม ตรงกับที่ภาษาไทยกลางใช้คำว่า "ลูก, ใ้"
 เช่น

หม้อ สาม ไ้
 [mo:⁵ sa:m¹ baj⁷]
 หม้อ สาม ใ้, ลูก

แก้ว เปด ไ้
 [kɛ.w⁵ pɛ:t³ baj⁷]
 แก้ว เปด ลูก

จ๋าน หก ไ้
 [ca:n¹ hok¹ baj⁷]
 ชาม หก ลูก

แก่น [ken³] นอกจากจะใช้กับผลไม้ดังกล่าวแล้วยังใช้กับภาชนะสิ่งของ ซึ่งตรงกับที่ภาษาไทยกลางใช้
 คำว่า "ลูก" อีกด้วย แก่นใช้ต่างกับ ไ้ ที่ขนาด คือ ของที่มีขนาดใหญ่ จะใช้คำว่า "แก่น" แทน "ไ้" เช่น

ลำ สิบ แก่น
 [sa:⁵ sip¹ ken³]
 ตะกร้า สิบ ลูก

ไห สอง แก่น
 [haj¹ so:n¹ ken³]
 ไห สอง ลูก

โต [to:¹] นอกจากจะใช้กับสัตว์ทุกชนิดแล้วก็ยังใช้กับสิ่งของประเภทโต๊ะ เก้าอี้ เสื้อ กางเกง ได้อีก
 เช่น

ตั้ง หน้า หนึ่ง โต
 [taŋ³ naŋ³ niŋ³ to:¹]
 เก้าอี้ นั้ง หนึ่ง ตัว

ตั้ง หวาย สี โต
 [taŋ³ wa:j¹ si:³ to:¹]
 เก้าอี้ หวาย สี ตัว

โต สอง โต
 [taŋ³ sɔ:³ to:¹]
 โต๊ะ สอง ตัว

เสื้อ ห้า โต
 [sa:⁵ ha:⁵ to:¹]
 เสื้อ ห้า ตัว

เต้า สาม โต
 [tew¹ sa:m¹ to:¹]
 กางเกง สาม ตัว

อัน [ʔan²] ตรงกับคำว่า "อัน" ในภาษาไทยกลาง ใช้กับสิ่งของที่ไม่เฉพาะเจาะจงลักษณะของสิ่งของนั้น อาจใช้ร่วมกับลักษณ นามอื่น ๆ ได้ เช่น

ได้	สิบ	ห้า	อัน
[taj ⁵	sip ¹	ha: ⁵	ʔan ²]
ได้	สิบ	ห้า	อัน

ดั่ง	สอง	อัน
[duŋ ⁵	swa:n ¹	ʔan ⁷]
กระดั่ง	สอง	อัน

หลิม [lim³] ตรงกับคำว่า "เล่ม" ในภาษาไทยกลางใช้กับสมุด หนังสือ เช่น

สะ	หมุด	สอง	หลิม
[sa? ³	mut: ¹	swa:n ¹	lim ³]
สมุด	สอง	เล่ม	

หนังสือ	สาม	หลิม
[naŋ ¹	sa: ¹	sa:m ¹ lim ³]
หนังสือ	สาม	เล่ม

ดุ้น [dun⁵] ตรงกับคำว่า "ดุ้น" ในภาษาไทยกลาง ใช้เป็นลักษณ นาม เรียกท่อนไม้ขนาดเล็ก เช่น

ไหล	สาม	ดุ้น
[lo: ¹	sa:m ¹	dun ⁵]
พืน	สาม	อัน (ดุ้น, ท่อน)

คำนำหน้าชื่อ

ภาษาไทยกลางมีคำนำหน้าชื่อ คุณ นาย นาง นางสาว เด็กหญิง เด็กชาย เป็นต้น ในภาษาลีอก็มีคำลักษณะนี้ แต่มีไม่มาก และไม่พิสดารเท่าคำพวกนี้ นอกจากพยางค์ "อึม" [m̥³] ดังกล่าวในข้อ 3 เรื่องพยางค์แล้ว ก็มีคำอื่นได้แก่ บ่า [ba:³] และอี [ʔi:³]

บ่า	[ba:³]	ใช้นำหน้าชื่อผู้ชายทั่วไป
อี	[ʔi:³]	ใช้นำหน้าชื่อผู้หญิงทั่วไป

คำลงท้ายวลีหรือประโยค

คำลงท้ายวลีหรือประโยค เป็นคำแสดงความรู้สึกของผู้พูด ประโยค ๆ เดียวอาจสื่อความหมายได้หลายอย่าง ถ้าใช้คำลงท้ายต่างกัน เช่น คำว่า "ดู" ถ้าพูดว่า "ดูเสีย" หรือ "ดูชะ" ก็เป็นคำสั่ง ถ้าพูดว่า "ดูนะ" ก็เป็นการขออนุญาต ถ้าพูดว่า "ดูน่า" ก็เป็นการแสดงการรบเร้า ฯลฯ ในภาษาลีอก็มีคำลักษณะนี้ คือ คำดังต่อไปนี้

เก๋า [kaw¹] แสดงความรู้สึกสงสัย ใช้ในวลีหรือประโยคที่เป็นคำถาม อาจเทียบได้กับคำว่า "ไหม" ในภาษาไทยกลาง ตัวอย่าง เช่น

มิ่ง	ฮัก	กู	เก๋า
[mɪŋ²	hak⁴	ku:¹	kaw¹]
มิ่ง	รัก	กู	ไหม

บ้าน	อยู่	โก	เก๋า
[ba:n⁵	ju:³	kaj¹	kaw¹]
บ้าน	อยู่	ไกล	ไหม

ก้อ [ko:³] ใช้เช่นเดียวกับคำว่า "เก๋า" เข้าใจว่าเป็นคำใหม่ที่ยืมไปจากภาษาคำเมือง เนื่องจากคำเมืองใช้คำนี้ในลักษณะอย่างเดียวกันเป็นการทั่วไป

การเรียงคำแสดงคำถาม คำแสดงคำถามส่วนใหญ่จะปรากฏอยู่ต้นประโยคและท้ายประโยคเช่นเดียวกับประโยคคำถามในภาษาไทย เช่น

ได้ มา [khaj ² ma: ²]	"ใครมา"
อ้อย ไฟ กับ ได้ [?uj ⁵ fo: ² kap ¹ khaj ⁷]	"ตาพูดกับใคร"
ลุง เงาะ อิ่ม หวัง [luŋ ² ɲe: ⁴ m̩ ³ ɲaŋ ¹]	"ลุงทำอะไร"
ป้า นี้ ข่าย หวัง ฮือ [pa: ¹ ni: ⁴ kha: ⁴ ɲaŋ ² hi: ⁴]	"ป้านี้ขายอย่างไร"
มิ่ง เม่อ งาม ได้ [miŋ ² ma: ² ɲa:m ² da: ²]	"มิ่งไปเมื่อไร"
มิ่ง สอบ มัน เก้า [miŋ ² sɔ:p ¹ man ² kaw ¹]	"มิ่งชอบมันไหม"

เสื่อ นี้ ชื่อ มา ล่า ค่า เต่า ฮื่อ "เสื่อนี้ชื่อมา
[sɔː⁴ niː⁴ sɯː³ maː² laː² khaː² taw⁴ hiː⁴] ราคาเท่าไร"

คิ่ง หว่า อืม หญ้ง กั้น "มิ่งว่าจะไรกัน"
[khɪŋ² waː⁴ ʔ³ ɲaŋ¹ kan¹]

แหม ชื่อ หม้อ ใหม่ มา ก็ ไบ "แม่ชื่อหม้อใหม่
[meː⁴ sɯː⁶ mwaː⁵ maj³ maː⁷ kiː³ baj⁷] มากี่ไบ"

ญะ อืม หญ้ง โก้ย แดก "ทำไมถ้วยแดก"
[ɲeː⁴ ʔ³ ɲaŋ¹ thoj⁵ teːk⁴]

การเรียงคำแสดงคำถามมีบ้างที่แตกต่างไปจากภาษาไทยกลาง เช่น

มิ่ง หลุก ไหน มา "มิ่งมาจากไหน"
[mɪŋ² luk⁴ naj¹ maː⁷]

การเรียงคำปฏิเสธ มีทั้งเรียงไว้หน้าคำกริยา โดยใช้พยางค์ อืม [ʔ³] ซึ่งเทียบกับภาษาไทยกลางได้กับคำว่า "ไม่"

การเรียงคำปฏิเสธไว้หน้าคำกริยา เช่น

มัน อืม ง่าม "มันไม่สวย"
[man² ʔ³ ɲaːm⁷]

เฮ่า อืม โก่อ "เราไม่กลัว"
[haw² ʔ³ koː¹]

การเรียงคำปฏิเสธไว้หลังคำกริยา เช่น

เขา หว่าย น้าม อี้ม จ่าง "เขาว่ายน้าไม่เป็น"
 [khaw¹ wa:j⁴ na:m⁶ ฤ³ ca:ŋ⁴]

การเรียงคำนับจำนวน ภาษาสื่อเรียงคำนับจำนวนไม่ว่าจะนับถ้วนหรือไม่ถ้วน เหมือนกับ
 ภาษาไทยกลาง คือ เรียงในรูปแบบ คำนาม คำนับจำนวน คำลักษณ นาม เช่น

เขา มี หลูก หก คู่่น "เขามีหลูกหกคน"
 [khaw¹ mi:² lu:k⁴ hok⁴ khun⁷]

มัน มี เมี หลาย คู่่น "มันมีเมียหลายคน"
 [man² mi:² me:² la:j¹ khun⁷]

ปอ เมื่อ หลาย วัน "พ่อไปหลายวัน"
 [po:⁴ mɔ:² la:j¹ wan⁷]

คำนับจำนวนที่หมายถึง "จำนวนหนึ่ง" คือคำว่า "เด้ว [dew²] "เดียว" เรียงไว้หลังคำ
 ลักษณะนาม เช่นเดียวกับภาษาไทยกลางด้วย เช่น

ปอ เมื่อ คู่่น เด้ว "พ่อไปคนเดียว"
 [po:⁴ mɔ:² khun² dew²]

การเรียงคำนับจำนวนภาษาไทยโบราณ เรียงไว้หน้าคำถาม และคำนามนั้นมีคำลักษณะนำหน้า
 เป็นแบบดังนี้ คำนับจำนวน + คำลักษณ นาม + คำนาม เช่น

สิบ ตัว หมา (ภาษาไทยขวยังมีการเรียงคำแบบนี้)
 เจ็ดสิบห้า คน ชาย (จารึกอักษรไทยภาคเหนือ)

ในภาษาไทยกลางมีเค้าการเรียงคำแบบนี้ให้เห็นอยู่ “มารยาหญิงร้อยเล่มเกวียน” “คนรักเท่าผืนหนัง คนชังเท่าผืนเสื่อ” สิบปากว่าไม่เท่าตาเห็น” “สีตั้นยังรู้พลาด นักปราชญ์ยังรู้พลั้ง” เป็นต้น

การเรียงคำนับจำนวนภาษาลื้อ แตกต่างไปจากการเรียงคำแบบภาษาไทยโบราณ จึงนับได้ว่าภาษาลื้อเป็นอีกภาษาหนึ่งที่เปลี่ยนแปลงลักษณะการเรียงคำนับจำนวนแตกต่างไปจากโบราณแล้ว

การเรียงคำแสดงความเป็นเจ้าของ ภาษาลื้อเรียงแบบภาษาไทยกลางเหมือนกัน คือ จะมีคำว่า หัง [haŋ¹] “ของ” หรือไม่มีก็ได้ เช่น

เม่ หัง มั่น ง่าม ขะ หนด “เมีย(ของ)มันสวยมาก”
[me:² (haŋ¹) man² ɣa:m² kha?¹ na:t³]

หลุก (หัง) เขา ต่าย หมด “ลูก(ของ)เขาตายหมด”
[lu:k⁴ (han¹) khaw¹ ta:j¹ mot¹]

การเรียงคำของอนุประโยคที่ใช้เป็นส่วนขยาย ภาษาลื้อก็มีการเรียงแบบเดียวกับภาษาไทยกลางด้วย คือ เรียงไว้หลังคำถาม เช่น

ป้อ ฉ้าย ตี้ ไล่ เส่อ สี แต่ง ปั้น ปี่ บ่าว
[pɔ:⁴ ca:j² ti:⁴ sa:j³ si:⁵ si:¹ de:ŋ⁷ pin¹ pi:⁴ ba:w³]

คุ่น แก้ว หัง กู
khun⁷ kaw⁵ haŋ¹ ku:¹]
คน โต ของ กู

หม่ม หญิง ตี้ แต่ง โต ย่อง ปั้น เจ้า สาว
[me:⁴ ɣiŋ¹ ti:⁴ teŋ³ to:¹ jɔ:⁷ pin¹ ca:w⁵ sa:w¹]
ผู้ หญิง ที่ แต่ง ตัว สวย เป็น เจ้า สาว

รูปประโยค

รูปประโยคภาษาสื่อ เป็นรูปประโยคแบบสามส่วน คือ เป็นแบบ ประธาน + กริยา + กรรม เหมือนกับ ภาษาตระกูลไทส่วนใหญ่ เช่น

รูปประโยคประธาน + กริยา + กรรม

กู่	กิน	ข้าว		“กู่กินข้าว”
[ku: ¹	kin ¹	khaw ⁵]	
ลู่	เงะ	น้ำ		“ลู่ทำนา”
[luŋ ²	ŋe? ⁴	na: ²]	
ปี้	แก้ว	ตี	น้อง	“พี่ชายคนโตตีน้อง”
[pi: ⁴	kaw ⁵	ti: ¹	noŋ ⁸]

ในการพูดบางครั้งอาจลดบางส่วนของประโยคให้สั้นเข้าก็ได้ ถ้าหากว่าสามารถสื่อความเข้าใจกันได้โดยอาศัยสถานการณ์ สิ่งแวดล้อม หรือบริบท (Content) เป็นสิ่งประกอบ ดังนั้นประโยคอาจลดลงเหลือเพียงสองส่วน หรือส่วนเดียวดังต่อไปนี้

รูปประโยค 2 ส่วนแบบประธาน + กริยา เช่น

หมา	เห่า	“หมาเห่า”
[ma: ¹	haw ³]
ไถ่	แตก	“ไถ่แตก”
[thoŋ ⁵	te:k ³]
เสอ	ปู้ด	“เสอขาด”
[sɔ: ⁵	put ¹]

รูปประโยค 2 ส่วนแบบกริยา + กรรม เช่น

ใส่	หน้า	"ล้างหน้า"
[soj ⁴	na: ⁵]	
อยาก	(กิน) เข้า	"หิวข้าว"
[ja:k ³	(kin ¹) khaw ⁵]	
เก็บ	โค	"เก็บเสื้อผ้า"
[kep ¹	kho: ⁴]	

รูปประโยคส่วนเดียว คือ กริยา เช่น

เด็ด	แล้ว	เคี้ยวแล้ว
[dɔ:t ³	lew ⁸]	
อืม	ไป	"ไม่ไป"
[m ³	paj ¹]	
อืด		"เหนื่อย"
[?it ¹]		

รูปประโยคแบบมีประธาน หรือกรรมเพียงส่วนเดียว เช่น บทสนทนาต่อไปนี้

ถาม :	ใคร	มา	หา	"ใครมาหรือ"
	[khaj ²	ma: ²	ha: ³]	
ตอบ :	ปอ	อึ้ง		"ตา (ตัดกริยา)"
	[pɔ: ⁴	?uj ⁵]		

ถาม :	ไค่	ต้า	น้าม	พิก	हां	"ใครตำน้ำพริกนะ"
	[khaj ²	tam ¹	na:m ⁸	phik ⁴	ha: ³]	
ตอบ :	เหม					"เมีย (ตัดกริยา+กรรม)
	[me: ²]					
ถาม :	ไค่	हां				"ใครหรือ, ใครละ"
	[khaj ²	ha: ³]				
ตอบ :	กู	อี	หญา			"กูเอง"
	[ku: ¹	?i: ⁷	ɲa: ¹]			
ถาม :	มิ่ง	กิน	อ้ม	หญัง		"มิ่งกินอะไร"
	[miŋ ²	kin ¹	əm ³	ɲaŋ ¹]		
ตอบ :	เข้า	หนึ่ง				"ข้าวเหนียว"
	[khaw ⁵	niŋ ³]				

รูปประโยคประธาน + กริยา + กรรม อาจเปลี่ยนตำแหน่งของกรรมไว้ต้นประโยคเป็นแบบ กรรม + ประธาน + กริยา ได้เหมือนภาษาไทยกลาง โดยที่ความหมายเหมือนเดิม เช่น

ป้า	นี่	ป้า	ชาย	หญัง	ฮือ	"ป้านี้ป้าชายอย่างไร"
[pa: ¹	ni: ⁸	pa: ⁵	kha:j ¹	ɲaŋ ³	hi: ⁷]	
หมา	ได้น	ป้า	ไหล	บับ		"หมาถูกป้าไลตี"
[ma: ¹	do:n ⁷	pa: ⁵	lai ⁴	bup ¹]		
สาด	เหม	อัย	सान	แล้ว		"เสื่อยายसानแล้ว"
[sa:t ³	me: ⁴	?uj ⁵	sa:n ¹	law ⁸]		

รูปประโยคภาษาลืออาจจำแนกตามลักษณะการใช้ได้อีก 3 ชนิด คือ รูปประโยคบอกเล่า
รูปประโยคคำถาม และรูปประโยคปฏิเสธ

รูปประโยคบอกเล่า มีรูปแบบโครงสร้างดังที่กล่าวมาแล้ว คือ เป็นแบบรูปประโยคสามส่วน สองส่วน
หรือส่วนเดียว สำหรับบอกเล่าเรื่องราว อธิบายหรือสนทนากันเป็นการทั่วไป

รูปประโยคคำถาม คือ รูปประโยคที่มีคำแสดงคำถามกำกับอยู่ในประโยค ซึ่งอาจอยู่ในตำแหน่งต้น
กลาง หรือท้ายประโยคก็ได้ เช่นเดียวกับภาษาไทยกลาง ลักษณะของรูปประโยคคำถามจำแนกได้ดังนี้

1. ประโยคคำถามที่ต้องการสื่อความหมายว่า "ใคร" จะใช้คำว่า "ไค" ในประโยคนั้นมีทั้งปรากฏใน
ตำแหน่งต้น กลาง และท้ายประโยค เช่น

ไค	ตี	มิ่ง				"ใครตีมิ่ง"
[khaj ²	ti: ¹	miŋ ⁷]			
ไค	ปลูก	แก้ว	ไม้			"ใครปลูกต้นไม้"
[khaj ²	pu:k ⁴	kaw ⁶	maj ⁶]		
ปอ	อ้อย	ไฟ	กับ	ไค	ท่า	"ตาพูดกับใครหรือ"
[po: ⁴	?uj ⁵	fo: ²	kap ¹	khaj ²	ha: ³]	
หมา	มัน	เท่า	ไค	ท่า		"หมามันเท่าใครหรือ"
[ma: ¹	man ⁷	haw ³	khaj ²	ha: ³]		

2. ประโยคคำถามที่ต้องการสื่อความหมายว่า "อะไร, อะไรบ้าง" จะใช้คำว่า อืม หญ้ง [m³
ŋaŋ¹] สำหรับคำถามว่า "อะไร" และใช้คำว่า อืม หญ้ง ห่อง [m³ ŋaŋ¹ hon⁴] สำหรับคำถามว่า "อะไร
บ้าง" ซึ่งปรากฏทั้งในตำแหน่ง ต้น กลาง และท้ายประโยค เช่น

แขน	มิ่ง	ปิ่น	อืม	หญ้ง		"แขนมิ่งเป็นอะไร"
[khe:n ¹	miŋ ⁷	pin ¹	m ³	ŋaŋ ¹]	

ป่า ชื้อ อิ่ม หญ้ง มา "ป่าซื้ออะไรมา"
 [pa:⁵ si⁶ ʔ³ ɲaŋ¹ ma:⁷]

อิ่ม หญ้ง อยู่ บุน ฮั่น "อะไรอยู่บนนั้น"
 [ʔ³ ɲaŋ¹ ju:³ bun⁷ han⁶]

มีง ตะ ชื้อ อิ่ม หญ้ง ห่อง "มีงจะซื้ออะไรบ้าง"
 [miŋ² ta?¹ sɿ³ ʔ³ ɲaŋ¹ hoŋ⁴]

3. ประโยคคำถามที่ต้องการสื่อความหมายว่า "ไหน, ที่ไหน" จะใช้คำว่า "ไหน" ในตำแหน่งกลางและท้ายประโยค สำหรับคำว่า ตี [ti:⁴] "ที่" นำหน้า "ไหน" นั้นจะมีหรือไม่มีก็ได้ เหมือนภาษาไทยกลาง เช่น

มีง เม่อ (ตี) ไหน "มีงไป (ที่) ไหน"
 [miŋ² mɔ:² (ti:⁴) naj¹]

ลุง เม่อ (ตี) ไหน มา "ลุงไป (ที่) ไหนมา"
 [luŋ² mɔ:² (ti:⁴) naj¹ ma:⁷]

เสื่อ หัง กู อยู่ (ตี) ไหน "เสื่อของกูอยู่ (ที่) ไหน"
 [sɔ:⁵ haŋ¹ ku:¹ ju:³ (ti:⁴) naj¹]

4. ประโยคคำถามที่ต้องการสื่อความหมายว่า "อย่างไร" จะใช้คำว่า "หญ้ง ฮื่อ"
 [ɲaŋ¹ hi:⁷] ในตำแหน่งท้ายประโยค เช่น

ป่า ชาย หญ้ง ฮื่อ "ปลาชายอย่างไร"
 [pa:¹ kha:j¹ ɲaŋ¹ hi:⁷]

ส้า สาน หญ้ง ฮื่อ
 [sa:⁵ sa:n¹ ɲaŋ¹ hi:⁷] "ตะกร้าสานอย่างไร"

5. ประโยคคำถามที่ต้องการสื่อความหมายว่า "เท่าไร" จะใช้คำว่า "เต่า ฮื่อ" [taw⁴ hi:²]
 ในตำแหน่งท้ายประโยค เช่น

ฝ้า หุ่ม ผืน เต่า ฮื่อ "ฝ้าห่มผืนเท่าไร"
 [pha:⁵ hum³ phi:n¹ taw⁴ hi:²]

หม้อ ขาง นี้ ก่า เต่า ฮื่อ "กระทะ (ใบ) นี้ราคาเท่าไร"
 [mo:⁵ kha:ŋ¹ ni:⁸ ka:⁴ taw⁴ hi:²]

6. ประโยคคำถามที่ต้องการสื่อความหมายว่า "หรือ" "ไหม" จะใช้คำว่า "हां" [ha:³] นี้
 [ni:⁶] สำหรับความหมายว่า "หรือ" และใช้คำว่า "ก่า" [kaw¹] สำหรับความหมายว่า "ไหม" โดยวางไว้ท้าย
 ประโยค เช่น

ไค้ ม่า โฝ กั๊บ มิ่ง हां "ใครมากุกับมิ่งหรือ"
 [khaj² ma:² fo:² kap¹ miŋ⁷ ha:³]

มิ่ง เม่อ งาน แต่ง งาน ม่า นี้ "มิ่งไปงานแต่งงานมา"
 [miŋ² mɔ:² ɲa:n² tɛŋ³ ɲa:n⁷ ma:² ni:⁶]

มิ่ง แหล่น ม่า ไก้ ก่า "มิ่งวิ่งมาไกลไหม"
 [miŋ² len⁴ ma:² kaj¹ kaw¹]

มิ่ง สอบ เลื้อ โต้ หนี่ ก่า "มิ่งชอบเลื้อตัวนี้ไหม"
 [miŋ² so:p³ sɔ:⁵ to:¹ ni:⁴ kaw¹]

7. ประโยคคำถามที่ต้องการสื่อความหมายว่า “เมื่อไร” จะใช้คำว่า “ญ่าม ได้” [ɲa:m² dai²] ในความหมายว่า “เมื่อไร” หรือ “เหม ญ่าม ได้” [hem¹ ɲa:m⁷ dai²] ในความหมายว่า “อีกเมื่อไร” ทั้งในตำแหน่งต้นและท้ายประโยค เช่น

เหม ญ่าม ได้ อืม โหม่ง ตะ สุก “เมื่อไรมะม่วงจะสุก”
[hem¹ ɲa:m⁷ dai² ʔ¹ mo:ŋ³ ta?¹ suk¹]

มีง ตะ เมอ เหม ญ่าม ได “มีงจะไปเมื่อไร”
[miŋ² ta?¹ mɔ:⁷ hem¹ ɲa:m⁷ dai²]

ปอ หัง มีง มา ญ่าม ได “พ่อของมีงมาเมื่อไร”
[po:⁴ han¹ miŋ⁷ ma:² ɲa:m² dai²]

เหม ญ่าม ได้ อืม อ้า ตะ เงาะ นำ แล้ว
[hem¹ ɲa:m⁷ dai² ʔ³ ʔa:⁷ ta?¹ ŋe?⁴ na:² lew⁶]
“เมื่อไรอาจะทำนาเสร็จล่ะ”

รูปประโยคปฏิเสธ จะใช้พยางค์ อืม [ʔ³] นำหน้าคำกริยาในความหมายว่า “ไม่” ดังกล่าวและยกตัวอย่างไว้แล้วในเรื่องของพยางค์ข้างต้น ในประโยคเชิงปฏิเสธห้าม หรือประโยคคำสั่งห้าม ก็ใช้คำว่า “อืม” [ʔ³] เช่นเดียวกันซึ่งเทียบกับภาษาไทยกลางว่า “อย่า” นั้นเอง เช่น

อืม ไป หนีบ
[ʔ³ paj¹ ɲap¹] “อย่าไปจับ, อย่าจับ”

อืม ไป ผ่อ
[ʔ³ paj¹ pho:⁴] “อย่าไปดู, อย่าดู”

อืม ไป เงาะ ตั้ง
[ʔ³ paj¹ ŋe?⁴ dan²] “อย่าทำเสียงดัง”

อืม	ไป	ไฟ	ตั้ง	
[m̥ ³	paj ¹	fo: ⁷	daŋ ²]	"อย่าพูดเสียงตั้ง"

อืม	ไป	หุบ	
[m̥ ³	paj ¹	ɣup ¹]	"อย่าจับ (อย่าถูก)"

บทสรุป

ไทลื้อ เป็นชาวไทกลุ่มหนึ่ง เช่นเดียวกับชาวไท อื่น ๆ เนื่องจากมีภาษาใช้เป็นของตนเอง และลักษณะของภาษามีความแตกต่างพอที่จะจัดเป็นภาษาหนึ่งในภาษาตระกูลไทได้เช่นเดียวกับภาษาไทยกลาง ไทยเหนือ ไทยใต้ หรือไทอื่น ๆ ความต่างต่างนั้นแตกต่างทั้งเรื่องเสียง คำและประโยค อย่างไรก็ตามก็ยังเป็นความแตกต่างไม่มากจนเป็นภาษาคนละกลุ่ม ฟัง-กวย-ลี (Fang kuei Li) จึงจัดภาษาไทลื้อ ไทยกลาง ไทยเหนือ ไว้ในกลุ่มตะวันตกเฉียงใต้ด้วยกัน

ไทลื้อและไทยอง ความจริงเป็นภาษาที่มีความคล้ายคลึงกันมากทั้งเรื่องเสียง คำและประโยค จนอาจกล่าวได้ว่า เป็นภาษาเดียวกัน เช่นเดียวกับภาษาไทยกลางกับภาษาสุพรรณบุรี ซึ่งต่างต่างกันนั้นต่างต่างกันชัดเจนเฉพาะเรื่องการออกเสียงวรรณยุกต์ (Tone) เช่น ภาษาไทยกลางออกเสียงคำว่า "มา" ว่า "มา" แต่ภาษาสุพรรณบุรีออกเสียงว่า "หมา" เป็นต้น ภาษาลื้อกับภาษาของก็ทำนองเดียวกัน เช่น คำว่า "บิน แดง ดาว" ภาษาลื้อออกเสียงคล้ายเสียงวรรณยุกต์จัตวาในภาษาไทยกลางเป็น "บิน แดง ดาว" แต่ภาษาของออกเสียงคล้ายเสียงวรรณยุกต์โท ในภาษาไทยกลางเป็น "บิน แดง ดาว" ตามลำดับ เป็นต้น ความแตกต่างระหว่างภาษาลื้อกับภาษาของมีไม่มากพอที่จะแยกเป็นคนละภาษา เช่น ลื้อ กับ ไทยกลาง หรือไทยเหนือ ได้เหมือนกับภาษาไทยกลาง กับภาษาสุพรรณบุรี ภาษาลื้อกับภาษาของต่างกันในระดับที่เป็นภาษาของ (dialects) ของกันและกัน เช่นเดียวกับภาษาไทยกลาง กับภาษาสุพรรณบุรี

ที่กล่าวถึงความคล้ายคลึงและความต่างต่างกันของภาษาต่าง ๆ มา นี้ เพื่อชี้ให้เห็นว่าความรู้สึกรู้สึกของชาวไทลื้อ กับไทยอง ซึ่งมักจะพยายามแยกกันเป็นคนละกลุ่ม โดยแท้จริงแล้วเป็นชนกลุ่มเดียวกัน ชาวไทลื้อ ที่บ้านกล้วย แม้จะเรียกตนเองว่า "ลื้อ" แต่โดยข้อเท็จจริงทางภาษาแล้ว ภาษาที่ใช้เป็นภาษาของเพราะเสียงที่ออก เช่น คำว่า "บิน แดง ดาว" ดังกล่าว ออกเสียงคล้ายเสียงวรรณยุกต์โทในภาษาไทยกลาง ในเรื่องของภาษาชาวไทลื้อหรือไทยองไม่ได้นำมาใช้เป็นเกณฑ์ในการเรียกตนเอง แต่ใช้เกณฑ์ทางสังคมและประวัติศาสตร์ เรียกชื่อตนเอง

ต่อ ๆ กันมา ทั้งนี้อาจเป็นเพราะความสับสนและไม่เข้าใจลักษณะภาษาของตนเองอย่างที่นักภาษาศาสตร์ศึกษาภาษาของไทยลื้อและไทยองไว้แล้วก็ได้

อย่างไรก็ตามเรื่องของภาษานี้ ก็เป็นสิ่งที่ชาวไทลื้อ หรือชาวไทยอง มีความรู้ลึกเป็นกลุ่มชน หรือพวกเดียวกัน เหมือนกับชาวไทกลาง ไทยเหนือ ไทยใต้ หรือชาวไทยอื่น ๆ และความรู้สึกของไทลื้อ หรือยองต่อภาษาของตน แม้จะภูมิใจที่มีภาษาของตนเองใช้แต่เนื่องจาก เป็นกลุ่มชนที่มีจำนวนน้อย จึงมีผลกระทบต่อสังคมคือ มักเกิดความรู้สึกว่าชนส่วนใหญ่ (อาจเป็นไทยกลางหรือไทยภาคเหนือ) ดูถูกเหยียดหยามถ้าพูดภาษาลื้อ ให้คนที่เป็ชนส่วนใหญ่ได้ยิน และทราบว่าเป็นคนลื้อ ชาวไทลื้อจึงมักไม่พูดภาษาลื้อกับคนอื่นนอกจากพวกเดียวกัน

อย่างไรก็ตามชาวไทลื้อก็ถือว่าภาษาเป็นเรื่องสำคัญในการกำหนดความเป็นสังคม คือ ถ้าพูดภาษาเดียวกันจะเกิดความรู้สึกอย่างที่กลุ่มชนอื่นรู้สึก คือความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีวัฒนธรรม ชนธรรมนิยม ประเพณี ตลอดจน ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์หรืออื่นใดก็ตามร่วมกัน ชาวไทลื้อแม้จะมีความรู้สึกว่าเป็นชนกลุ่มน้อย แต่ก็ไม่มีผลต่อการพัฒนาสภาพสังคม ความเป็นอยู่ของตนเองแต่อย่างใด ตรงกันข้ามกลับเป็นแรงผลักดันให้พัฒนาสังคมความเป็นอยู่ของตนเองจนก้าวหน้าขึ้นตามลำดับ จนหลาย ๆ หมู่บ้านของชนส่วนใหญ่เทียบไม่ได้

ในปัจจุบันชาวไทลื้อหันมาใช้ภาษาไทยเหนือ และไทยกลางมากขึ้น เพราะสภาพสังคมการศึกษา และการดำรงชีวิตซึ่งต้องเกี่ยวข้องกับคนไทยพวกอื่นมีมากขึ้นตามลำดับ แต่ชาวไทลื้อก็ยังคงรักษาภาษาของตนเองไว้ได้มาก เพราะยังใช้ภาษาของตนเองกับพวกเดียวกันในชีวิตประจำวัน ซึ่งคาดว่าจะเป็นอย่างนี้อีกนานถ้าหากว่าชาวไทลื้อไม่ปล่อยให้ความรู้สึกความเป็นชนกลุ่มน้อยในสังคมผลักดันจนเลิกใช้ภาษาของตนเอง และไม่มีความรู้สึกเหยียดหยามภาษาของตนเอง ภาษาลื้อก็คงจะอยู่เป็นเอกลักษณ์ เป็นวัฒนธรรมที่น่าภาคภูมิใจตลอดไป

บทที่ 5

พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรม

ไทลื้อในภาคเหนือได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตพื้นที่จังหวัดน่าน พะเยา เชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง ส่วนใหญ่จะกระจายอยู่บริเวณที่ราบลุ่มน้ำและที่ราบระหว่างหุบเขาในบริเวณใกล้เคียงกับคนไทยวนหรือคนเมือง ไทลื้อยุคแรกส่วนใหญ่ถูกอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานด้วยเหตุผลทางการเมืองของเจ้าผู้ครองล้านนาในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการผลิตด้านการเกษตร จึงเป็นชุมชนเกษตรกรรมดั้งเดิม สืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมแบบสังคมชาวนา ผูกพันกับดินน้ำป่าและพืชพรรณธรรมชาติ มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นสังคมที่มีสายสัมพันธ์กันมายาวนาน มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ได้แก่ ภาษาพูด การแต่งกาย อาหาร การสร้างที่อยู่อาศัย รวมทั้งพิธีกรรมและความเชื่อเรื่องผีบ้านหรือเทวดาบ้าน เสาใจบ้าน จนกระทั่งกระแสความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมจากภายนอก โดยเฉพาะอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตกกระจายเข้าสู่ชุมชนผ่านการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยทำให้วิถีการดำรงชีวิตของชาวไทลื้อเปลี่ยนไปตามกระแสความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองและสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมครั้งสำคัญของชุมชนไทลื้อเกิดขึ้นจากผลของกระบวนการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยเริ่มเปลี่ยนแปลงจากชุมชนที่อยู่ในเขตใกล้ความเจริญ ซึ่งจะเกิดขึ้นพร้อมกับแนวทางการพัฒนาประเทศไปสู่อุตสาหกรรมในช่วงทศวรรษ 2500 มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ ถนน ไฟฟ้า และระบบสาธารณูปโภคเข้าสู่ชนบท ส่วนในด้านการเกษตรรัฐบาลได้พัฒนาระบบชลประทานเพื่อเพิ่มการผลิตเพื่อการส่งออก ชุมชนไทลื้อที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยระยะนี้ ได้แก่ หมู่บ้านไทลื้อในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน โดยเฉพาะอำเภอป่าปางจังหวัดลำพูนได้รับการพัฒนาส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ส่วนชุมชนไทลื้อในเขตจังหวัดน่าน พะเยา และเชียงราย อยู่ในพื้นที่ห่างไกลความเจริญจึงค่อย ๆ เปลี่ยนแปลง ต่อมาในช่วงทศวรรษที่ 2510 เป็นระยะที่มีภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ ชุมชนไทลื้อหลายแห่งในจังหวัดน่าน และพะเยาอยู่ในเขตเคลื่อนไหวของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ รัฐบาลจึงมีนโยบายสร้างถนนจากจังหวัดน่านไปยังอำเภอทุ่งช้าง เชียงรายไปอำเภอเชียงคำ และเชียงของ เพื่อเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์ ทำให้ชุมชนไทลื้อในพื้นที่ดังกล่าวเริ่มปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตไปสู่ความทันสมัย มีการขยายพื้นที่ทำกินเข้าไปในเขตป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ ฝ้าย ข้าวโพด สวนส้ม มีการสร้างระบบชลประทาน เมื่อระบบเงินผันสู่ชุมชนทำให้ระบบการจัดการน้ำแบบแก่งเหมืองแก่งฝาย และลำน้ำของชุมชนเปลี่ยนไปสู่การจัดการน้ำโดยหน่วยงานของรัฐ

ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมามีการใช้เทคโนโลยีด้านการเกษตรโดยใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลงและเปลี่ยนแปลงพันธุ์ข้าวเพื่อเพิ่มผลผลิต ใช้รถไถนาแทนควาย นิยมจ้างแรงงานมากกว่าการเอาแรงหรือลงแขก แต่ราคาพืชผลขึ้นอยู่กับตลาดภายนอก ชาวไร่ชาวนาเริ่มเป็นหนี้จากการกู้ยืมทั้งในและนอกระบบซึ่งมีอัตราดอกเบี้ยสูง บางคนประสบความล้มเหลวในการทำเกษตรกรรม จึงเริ่มอพยพไปทำงานต่างถิ่น และไปทำงานต่างประเทศ ซึ่งทำให้เกิดปัญหาแก่ครอบครัวและชุมชนแต่อย่างไรก็ตามชุมชนไทลื้อก็ยังคงเคารพนับถือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้านเป็นที่พึ่งทางจิตใจ ได้แก่ ผีบ้าน ผีเมือง และผีเรือน บางชุมชนพยายามแสวงหาทางเลือกใหม่ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมไปสู่การค้าขายรับจ้าง และอาชีพอื่น ๆ ตามโอกาสที่เอื้ออำนวย

ครอบครัวและเครือญาติ

ระบบครอบครัวของไทลื้อเป็นครอบครัวขยาย มีสมาชิกอาศัยอยู่รวมกันหลายรุ่น นับตั้งแต่ปู่ย่า ตา ยาย สามี ภรรยา ลูก และหลาน ตามธรรมเนียมของไทลื้อดั้งเดิมเมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายสามีจะต้องไปอาศัยอยู่ที่เรือนของพ่อแม่ภรรยาเป็นเวลา 3 ปี เพื่อใช้แรงงานให้กับครอบครัวตามลักษณะของสังคมเกษตรกรรม หลังจากนั้นจึงย้ายไปอยู่กับครอบครัวของสามีอีก 3 ปี จึงแยกออกไปตั้งครอบครัวใหม่ เรียกว่า "สามปีไปสามปีปอก" ซึ่งจะสร้างในบริเวณเดียวกันกับพ่อแม่ ส่วนจะสร้างที่บ้านพ่อแม่ฝ่ายสามีหรือฝ่ายภรียาก็แล้วแต่ความเห็นพ้องกันของพ่อแม่ทั้งสองฝ่าย สำหรับลูกสาวคนเล็ก เมื่อแต่งงานแล้วจะต้องอยู่กับครอบครัวเพื่อดูแลพ่อแม่ไปตลอดชีวิต ค่านิยมของสังคมไทลื้อนิยมผัวเดียวเมียเดียว ไม่นิยมการหย่าร้าง สมาชิกทุกคนในครอบครัวจะช่วยกันทำนาในที่นาของครอบครัว เมื่อได้ผลผลิตก็จะเก็บไว้ในยุ้งฉางของพ่อแม่เพื่อกินร่วมกัน แม้ว่าจำแยกครอบครัวไปแล้วก็ยังคงมาช่วยกันทำนากับครอบครัวเดิมของตน เมื่อเก็บเกี่ยวพ่อแม่ก็จะจัดแบ่งไปให้ตามความเหมาะสม

การเริ่มต้นชีวิตคู่ เริ่มจากประเพณีการ "ลงชิง" บั้นปลาย กล่าวคือ ชาวหนุ่มจะไปเที่ยวเที่ยวสาวในยามค่ำคืน โดยฝ่ายหญิงจะบั้นปลายเพื่อเก็บไว้ทอดผ้า ตามธรรมเนียมของสังคมไทลื้อ ชายหญิงมีอิสระในการเลือกคู่ครอง แต่ต้องยึดมั่นอยู่ในจารีตประเพณีที่ดั้งเดิม จะไม่ล่วงเกินต่อฝ่ายหญิง เพราะถ้าหากฝ่าฝืนล่วงเกินเมื่อต้องตัวฝ่ายหญิง ถือว่าผิดผีจะต้องเสียผี ซึ่งเป็นมาตรการควบคุมทางสังคมมิให้ชายล่วงละเมิดหญิงที่มีใช้ภรรยาของตน เมื่อทั้งคู่เกิดความรักใคร่ชอบพอกันแล้ว ก็จะผิดผีซึ่งฝ่ายหญิงจะส่งผู้แทนไปบอกกล่าวแก่พ่อแม่ฝ่ายชาย เรียกว่าไป "ใช้คำ" หลังจากนั้นฝ่ายชายก็จะส่งผู้ใหญ่ไป "เสียผี" แล้วตกลงนัดหมายการแต่งงานเรียกว่า "กินแขก" เพื่อเริ่มต้นชีวิตครอบครัวต่อไป ในปัจจุบันหนุ่มสาวชาวไทลื้อมีการศึกษาสูงขึ้นหรือรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากภายนอกมากขึ้นจึงเปลี่ยนวิธีการแสวงหาคู่ครองตามกระแสสังคมยุคใหม่ แต่ก็ยังคงรับฟังคำแนะนำและได้รับความยินยอมของพ่อแม่ทั้งสองฝ่าย

เครือญาติ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ เครือญาติทางสายโลหิต ซึ่งนับญาติทางการสืบสกุล ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา พี่ น้อง และเครือญาติทางการแต่งงานที่เกี่ยวข้องกันในฐานะเป็นเขยหรือสะใภ้

ลำดับคำเรียกญาติ โดยปกติจะเรียกเป็นชื่อรวมหมู่ทั้งสองฝ่าย ดังนี้

ทวด	เรียกว่า	ปอหมอน	แม่หมอน
ปู่ ตา	เรียกว่า	ปอฮ้อย หรือ ปอโหลง	
ย่า ยาย	เรียกว่า	แม่ฮ้อย หรือ แม่โหลง	
พ่อ	เรียกว่า	ป้อ	
แม่	เรียกว่า	แม่	
ลุง	เรียกว่า	ลู่	
ป้า	เรียกว่า	ป้า	
น้า	เรียกว่า	น้า	
อาผู้ชาย	เรียกว่า	อี่มอ้าว	
อาผู้หญิง	เรียกว่า	อี่อว	
ลูก	เรียกว่า	หลูก	
หลาน	เรียกว่า	ลาน	
พี่	เรียกว่า	ปี	
น้อง	เรียกว่า	น้อง	
ลูกเขย	เรียกว่า	หลูกจาย	
ลูกสะใภ้	เรียกว่า	หลูกไป๋	

อาชีพ

อาชีพหลักโดยทั่วไปของชาวไทลื้อคือ เกษตรกรรมโดยทำนา ปลูกข้าวเหนียวไว้บริโภคเป็นอาหารแล้ว รองลงไป ได้แก่ ปลูกหอมกระเทียม ถั่วเหลือง พืชไร่ เช่น ข้าวโพด ถั่วลิสง ถังเหลือง และปลูกพืชผักสวนครัวตามฤดูกาล เนื่องจากไทลื้อเป็นกลุ่มชนที่ยึดมั่นในการประกอบอาชีพ ดังนั้นจึงปลูกพืชเสริมรายได้ ปัจจุบันในทางพื้นที่มีการทำสวนลิ้นจี่ ลำไย สวนส้ม และไม้ผลอื่น ๆ

การทอผ้า ผ้าทอเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่โดยเด่นของไทลื้อที่สืบทอดกันมาแต่อดีต เดิมการทอผ้าเป็นการทอใช้ภายในครอบครัว หญิงชาวไทลื้อทุกคนจะต้องทอผ้าเป็น เริ่มตั้งแต่อายุ 10 - 12 ปีขึ้นไป ฝีมือการทอผ้าจึงเป็นคุณสมบัติกุลสตรีที่สำคัญอย่างหนึ่งของหญิงสาวไทลื้อในอดีต ต่อมาเมื่อ

บ้านเมืองและสังคมเปลี่ยนแปลงไป สิ่งทอจากโรงงานได้เข้าไปแทนที่ผ้าทอมือจึงทำกันน้อยลง ค่านิยมในด้านการแต่งกายของคนไทลื้อรุ่นใหม่เปลี่ยนแปลงไปใช้ของจากตลาดที่ทันสมัยตามกระแสความนิยมของสังคม อย่างไรก็ตามเมื่อได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานราชการ งานทอผ้าไทลื้อจึงได้รับการฟื้นฟูให้เป็นอาชีพเสริมของครอบครัว ในปัจจุบันหมู่บ้านไทลื้อหลายแห่งมีการทอผ้าเพื่อจำหน่ายเป็นสินค้าของชุมชน จังหวัดน่าน ได้แก่ กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านทุ่งสูง บ้านหล่ายทุ่ง อำเภอทุ่งช้าง บ้านดอนไชย บ้านต้นตอก บ้านฝาย บ้านทุ่งรัตน อำเภอปัว บ้านเชียงโคม บ้านศรีอุดม บ้านฮ้อ บ้านเหล่า อำเภอเชียงกลาง บ้านหนองบัว อำเภอท่าวังผา จังหวัดพะเยา ได้แก่ บ้านทุ่งมอก บ้านหยวน อำเภอเชียงคำ บ้านศรีดอนชัย บ้านหาดบาย อำเภอเชียงของ บ้านโละ บ้านปอ อำเภอเวียงแก่น

การค้าขาย เดิมการค้าขายเป็นอาชีพของชาวจีนและบุคคลภายนอกนำสินค้าไปขายหรือแลกเปลี่ยนสิ่งของในชุมชน ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับมหภาค มีการตัดถนนสายหลักผ่านชุมชนต่าง ๆ ชาวไทลื้อจึงเริ่มมีการค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ในหมู่บ้าน โดยซื้อสินค้าจากในเมืองไปขายในหมู่บ้าน ต่อมาเมื่อมีการส่งเสริมการท่องเที่ยว ชุมชนไทลื้อหลายแห่งได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ เช่น กรมการพัฒนาชุมชน สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม โดยการพัฒนางานหัตถกรรม เพื่อจำหน่ายเป็นสินค้า เช่น งานทอผ้า งานจักสาน การแปรรูปอาหาร ชุมชนไทลื้อที่มีลักษณะเด่นทางด้านอาชีพค้าขาย ได้แก่ ตำบลกล้วยแพะ อำเภอเมือง ลำปาง เริ่มพัฒนาจากอาชีพการเกษตร โดยปลูกข้าวเป็นหลัก หลังฤดูทำนาจะปลูกยาสูบ หอม กระเทียม เป็นรายได้เสริม ต่อมาเมื่อมีการก่อตั้งวิทยาลัยครูลำปางเมื่อ พ.ศ. 2514 ชาวไทลื้อตำบลกล้วยแพะซึ่งมีพื้นที่อยู่ติดกัน เริ่มต้นตัวทางด้านการศึกษาและอาชีพ เริ่มมีการส่งบุตรหลานศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษามากขึ้น บางคนได้เข้าศึกษาต่อที่วิทยาลัยครูลำปาง ชาวบ้านบางส่วนเริ่มปรับเปลี่ยนอาชีพจากการทำเกษตรกรรมมาขับรถสี่ล้อรับจ้าง เพื่อรับส่งนักศึกษา และผู้โดยสารจากตัวเมืองลำปางไปวิทยาลัยครูและบ้านกล้วยระยะทางประมาณ 8 กิโลเมตร ส่วนหนึ่งปั่นจักรยานจากหมู่บ้านไปรับจ้างในเมืองเป็นกลุ่ม ๆ โดยรับจ้างเหมาทำงานโยธาทุกชนิด ชาวบ้านอีกส่วนหนึ่งเริ่มทำธุรกิจเชิงพาณิชย์ สะสมทุนจากการปลูกพืชหลังฤดูการทำนา แล้วรวมทุนกันระหว่างญาติพี่น้อง ไปทำสัญญาเช่าซื้อรถยนต์กระบะขนาดเล็กเพื่อใช้พาหนะประกอบการค้าปลีก เริ่มต้นจากการรับเส้นก๋วยเตี๋ยว และสินค้าอุปโภคบริโภคจากในเมืองไปส่งขายตามหมู่บ้านในชนบท โดยแบ่งกันไปตามเส้นทางเข้าสู่หมู่บ้านต่าง ๆ ในจังหวัดลำปาง แล้วรับซื้อสินค้าพืชไร่จากชนบทเข้าไปขายในเมือง ต่อมาเมื่อมีการแข่งขันกันมากขึ้นก็ขยายตลาดการรับซื้อ และจำหน่ายสินค้าไปยังต่างจังหวัดในภาคเหนือและทั่วประเทศ เมื่อสะสมทุนได้มากขึ้นบางคนได้หันมาลงทุนทำโรงงานอุตสาหกรรมขนาดย่อมโดยใช้แรงงานในท้องถิ่น เช่น โรงงานทำก้านธูป โรงงานคัดแยกผลผลิตทางการเกษตร ทำกิจการรถขนส่งสินค้า ส่วนคนหนุ่มสาวเริ่มไปทำงาน

ตามโรงงานอุตสาหกรรมในเมืองและบริเวณชานเมือง เช่น โรงงานเซรามิค ส่วนผู้สูงอายุจะรับวัตถุดิบจากโรงงานทำก้านรูปไปทำก้านรูปที่บ้าน ดังนั้นชุมชนไทลื้อที่จังหวัดลำปางจึงมีงานทำตลอดปี

อาชีพรับจ้าง ชุมชนไทลื้อที่มีอาชีพหลักทางด้านเกษตรกรรม จะปลูกพืชเศรษฐกิจหลายชนิด เช่น ข้าว ข้าวโพด ถั่วต่าง ๆ หอม กระเทียม ลำไย ส้มเขียวหวาน การทำนาจะใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลักเพราะมีที่นาจำนวนจำกัด ส่วนการปลูกพืชอย่างอื่นจะจ้างแรงงานในท้องถิ่น ในปัจจุบันแรงงานคนหนุ่มสาว หรือคนที่อยู่ในวัยทำงานส่วนหนึ่งอพยพไปทำงานรับจ้างในต่างถิ่น ทั้งลูกหลานให้อยู่กับญาติผู้ใหญ่ จะกลับมาบ้านเฉพาะในช่วงเทศกาลสำคัญ เช่น สงกรานต์ ปีใหม่ ดังนั้นจึงทำให้มีปัญหาการขาดความอบอุ่นในครอบครัว

อาชีพรับราชการและนักการเมือง เกิดขึ้นภายหลังจากที่ชุมชนไทลื้อได้ส่งบุตรหลานศึกษาต่อสูงขึ้น ส่วนหนึ่งได้เข้ารับราชการเป็นครู ทหาร ตำรวจ พยาบาล และเจ้าหน้าที่อื่น ๆ ในหน่วยงานของรัฐ ทำให้อาชีพรับราชการเป็นที่ยอมรับว่าเป็นอาชีพที่มีเกียรติ สร้างชื่อเสียงให้แก่ครอบครัวและวงศ์ตระกูล ต่อมาข้าราชการบางคนที่มีตำแหน่งหน้าที่สูงได้ลาออกไปสมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ทำให้ชาวไทลื้อส่วนหนึ่งเข้าไปเป็นนักการเมืองระดับชาติ จึงได้พยายามส่งเสริมเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทลื้อ เช่น กรณีงานสืบสานตำนานไทลื้อที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ส่วนการเมืองระดับท้องถิ่นในปัจจุบันมีชาวไทลื้อหลายคนได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาจังหวัด สมาชิกสภาเทศบาล สมาชิกสภาและกรรมการบริหาร องค์การบริหารส่วนตำบล

อาหารไทลื้อ

ชาวไทลื้อนิยมบริโภคข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก อาหารโดยทั่วไปของไทลื้อมีลักษณะเช่นเดียวกับคนไทยในภาคเหนือ ซึ่งส่วนใหญ่ได้จากธรรมชาติ และจากสัตว์เลี้ยง เช่น แกงแค น้ำพริกน้ำผัก น้ำพริกน้ำปู น้ำพริกหนุ่ม น้ำพริกปลา ลาบ แกงอ่อม แกงฮังเล ยำหน่อไม้ ยำจิ้นไก่ จิ้นส้ม (แหนม) ปลาต้ม เป็นต้น แต่ก็มีอาหารบางชนิดที่มีลักษณะแตกต่างไปจากอาหารของคนไทยในภาคเหนือ เช่น แอ่งแฉะ อ่องลอน ไก่แผ่น ไก่ยี่ ถั่วโอ้ ปลาบั้งอบ ขนมเส้นแห้ง ข้าวจิ้งา จิ้นซำพริก หัวบุก เป็นต้น

แอ่งแฉะ เป็นอาหารที่มีเฉพาะชุมชนไทลื้อซึ่งทำจากพืชชนิดหนึ่ง มีลักษณะเป็นไม้เถาวัลย์ที่ขึ้นตามธรรมชาติโดยทั่วไป ปัจจุบันนิยมนำหัวมาปลูกไว้ตามริมรั้วในต้นฤดูฝน การนำมาปรุงอาหารใช้ใบและเถานำไปโขลกให้ละเอียด ผสมน้ำ ใช้ผ้าขาวบางกรองและคั้นเอาเฉพาะส่วนที่เป็นน้ำปล่อยทิ้งไว้ค้างคืน รุ่งเช้าจะมีลักษณะเป็นวุ้นสีเขียว จึงนำไปปรุงอาหาร

การนำมาปรุงอาหาร ตัดวุ้นแอ่งแฉะให้เป็นก้อนสี่เหลี่ยม นำเครื่องปรุงประกอบด้วยพริกแห้ง ป่น ถั่วลิสงป่น เกลือป่น ต้นหอมผักชีหั่นฝอย มะกอกปาสุกขูดเอาเฉพาะเนื้อ ปลาอย่างป่น และผสมถั่วโอ้ เล็กน้อย คลุกเคล้าผสมกันชิมให้มีรสเปรี้ยวเค็มพอเหมาะนำไปรับประทานเป็นกับข้าวหรืออาหาร

ว่าง นอกจากเป็นอาหารแล้วแองแองยังมีสรรพคุณเป็นยาสมุนไพรที่แก้ร้อนใน และเป็นยาระบายอ่อน ๆ ที่ ไม่มีผลข้างเคียงต่อสุขภาพ ปัจจุบันชาวไทลื้อจะนำเอาแองแองและใส่ตุ๋นเพื่อปรุงอาหารได้ตลอดฤดู ผ่านจนถึงต้นฤดูหนาว

ถั่วโอ เป็นอาหารที่ทำจากถั่วเหลืองหมัก ใช้ปรุงอาหารแทนกะปิหรือปลาร้า วิธีทำถั่วโอ นำถั่วเหลืองไปต้มให้สุกแล้วหมักใส่เกลือ บรรจุในหรือกระบอกไม้ไผ่ หมักเก็บไว้เป็นเครื่องปรุงอาหาร หรือใช้ประกอบอาหารถ้าต้องการเก็บไว้นานก็จะต้องเติมเกลือให้ค่อนข้างเค็มจัด มีลักษณะคล้าย เต้าเจี้ยว สามารถเก็บไว้ได้นานตลอดปี วิธีเก็บถั่วโอไว้ให้นานอีกวิธีหนึ่ง คือ การนำไปโหลหรืออบให้ ละเอียด แล้วแผ่ให้เป็นแผ่นบาง ๆ นำไปตากแดดให้แห้ง ใช้เป็นเครื่องปรุงรสอาหาร หรือใช้เป็นอาหาร เช่น นำไปย่างหรือทอดรับประทานกับข้าวเหนียว ในสมัยก่อนนิยมใช้เป็นเสบียงนำติดตัวในการเดินทาง

น้ำผัก น้ำผักเป็นอาหารที่นิยมรับประทานในฤดูหนาวทำจากผักกาดจ้อน ซึ่งเป็นผักกาดพื้น เมืองที่กำลังออกดอก นำมาโหลให้ละเอียด ผสมเกลือและข้าวเหนียวหมักทิ้งไว้ 2-3 คืน กรองเอากาก ทิ้งจะได้น้ำผักสีเขียวคล้ำมีรสเปรี้ยวนำไปเคี่ยวให้งวด ใช้ปรุงกับน้ำพริกก็จะได้น้ำพริกน้ำผักที่มีรส เปรี้ยว นิยมรับประทานกับแคบหมู ผักสด ผักต้ม

น้ำหน่อ ทำจากหน่อไม้ วิธีทำนำหน่อไม้หั่นเป็นชิ้น ๆ แล้วโหลให้ละเอียดเติมน้ำเกลือและ ข้าวเหนียวหมักทิ้งไว้ 2-3 คืน เมื่อเริ่มมีรสเปรี้ยวจึงนำไปเคี่ยวให้งวด ใช้ปรุงเป็นอาหาร เช่น ใช้ทำ น้ำพริกน้ำหน่อ นิยมรับประทานกับผักสด

น้ำปู น้ำปูเป็นอาหารของชาวไทลื้อและไทยวนในภาคเหนือ ทำจากการนำเอาปูนามาโหล ผสมตะไคร้ ยอดฝรั่ง และพริกแห้ง แล้วคั้นน้ำกรองเอากากออกเติมเกลือและน้ำลงไปพอสมควร หมัก ทิ้งไว้ 1-2 คืน จึงนำไปเคี่ยวใช้ไฟอ่อน ๆ เคี่ยวจนงวด ก็ได้น้ำปูสีดำ เก็บใส่ไหหรือภาชนะไว้ปรุง อาหารได้ตลอดปี เช่น ทำน้ำพริกน้ำปู ใช้ปรุงแกงหรือยำหน่อไม้ จิ้นส้มโอ มะขามอ่อน เป็นต้น

ไก ไกเป็นสาหร่ายชนิดหนึ่งที่ขึ้นตามซอกหินในแม่น้ำลำธาร มีลักษณะเป็นเส้นสีเขียวยาว ชาวบ้านจะนำมาล้างให้สะอาดตากแห้งเก็บไว้ปรุงอาหาร

ไกยี่ นำเอาสาหร่ายตากแห้งมาย่างไฟอ่อน ๆ แล้วขยี้เป็นฝอยผสมเครื่องปรุงรส ประกอบ ด้วย ข่า เกลือ กระเทียม พริกป่น รับประทานกับข้าวเหนียว

ไกแผ่น นำเอาสาหร่ายมาแผ่นเป็นแผ่นบาง ๆ นำไปตากแดดให้แห้ง แล้วนำไปทอดในน้ำมันที่ ร้อนจัด ตักออกโรยเกลือป่นเล็กน้อย รับประทานกับข้าวเหนียว หรือใช้เป็นกับแกล้มสุรา หรือเบียร์ก็ได้

ปัจจุบันอาหารไทลื้อในภาคเหนือได้ปรับเปลี่ยนไปเป็นแบบอาหารล้านนา อาหารไทยภาคกลาง รวมทั้งอาหารต่างชาติ เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากการโฆษณาประชาสัมพันธ์ทางสื่อมวลชน รวมทั้ง ความก้าวหน้าทางด้านการศึกษาและการคมนาคมติดต่อ ทำให้ชาวไทลื้อพัฒนาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ให้ สอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตามชุมชนไทลื้อบางแห่งก็ยังสามารถ รักษาเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ด้านอาหารพื้นบ้านไว้ได้ เช่น กรณีไทลื้อเชียงคำ ไทลื้อเมืองน่าน ไทลื้อ

เชียงของ และไทลื้อแม่อาว ส่วนไทลื้อลำปาง และไทลื้อเมืองแพร่ถูกวัฒนธรรมคนเมืองหรือคนไทยวน และอิทธิพลจากภายนอกครอบงำ จนแทบจะไม่เหลือเอกลักษณ์ทางอาหารสืบทอดมาถึงปัจจุบัน

การแต่งกายของไทลื้อ

การแต่งกายของชาวไทลื้อเดิมนิยมุ่งเดี่ยวสะต่อ แบบกางเกงขา กว้าง เป้าลี้กมี 3 ตะเข็บ เรียกว่า เตี่ยว 3 ตูก ไม่นิยมสวมเสื้อเพราะต้องการโชว์ลายสัก เพราะชายชาวไทลื้อนิยมสักร่างกายเป็น รูปต่าง ๆ ที่สวยงามทั่วร่างกาย เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นชายชาตรีที่มีความทรหดอดทน และเพื่อ คงกระพันชาตรี ส่วนเสื้อทำเป็นเสื้อย้อมหม้อหม้อม หรือครามปล่อยชายเสื้อยาวถึงเข่า แหวกปลาย ด้านล่างทั้ง 2 ข้าง ด้านหลังแยกเป็น 3 แผ่น รวมเป็น 5 ชิ้น เรียกว่า เตื่อ 5 ปีก ผ่าอกตลอดแนว ใช้ เชือกหรือผ้าทำเป็นกระดุม แขนเสื้อทำเป็นแขนกระบอก ตัดผมเกรียนด้านท้ายทอยและด้านข้าง ปล่อยด้านบนและด้านหน้าให้ยาวยื่นออกมา แล้วหวีกลับตลบไปด้านหลัง โปกศรีชะด้วยผ้าขาว เวลา ออกไปทำงานจะสะพายย่าม เรียกว่า ถุงปือเพื่อใส่สัมภาระหรือเสบียงในการเดินทาง

การแต่งกายของหญิงไทลื้อในอดีตนิยมสวมเสื้อรัดรูป ผ่าอก แขนยาวทรงกระบอก ตัดเสื้อจะ สั้น มีสาบป้ายไปด้านข้าง ใช้กระดุมหรือขอเกี่ยวไว้ด้านข้าง เรียกว่า เสื้อบีด หรือ เสื้อบีดข้าง บริเวณ สาบเสื้อจะขลิบด้วยผ้าสีหรือลวดลายต่าง ๆ ส่วนผ้าซิ่นนิยมมุ่งซิ่นที่ทอด้วยผ้าฝ้ายสลับลวดลายต่าง ๆ อย่างสวยงาม โดยใช้เทคนิคการทดแทน จก ซิด มัดก่าน ยกดอก เกาะหรือล้วง มุก ชนิดของผ้าซิ่น เรียกชื่อแตกต่างกันตามสีสรรลวดลายการทอ เช่น ซิ่นบ้อง ซิ่นเชียงแสน ซิ่นม่าน ซิ่นก่าน ซิ่นคำเคิบ ซิ่นน้ำไหล เป็นต้น ลักษณะของผ้าซิ่นไทลื้อจะนิยมทำเป็นผ้าหน้าแคบแต่มีความยาวกรอบเท้า ส่วน ประกอบของผ้าซิ่นแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ หัวซิ่น ตัวซิ่น และตีนซิ่น เย็บต่อกัน โดยจะทำลวดลาย บนตัวซิ่น ส่วนหัวซิ่นจะใช้ผ้าพื้นสีขาวหรือสีดำ ตีนซิ่นอาจใช้ผ้าพื้นสีต่าง ๆ หรือต่อเชิงซิ่นด้วยตีนจก ใน ปัจจุบันนิยมทอเป็นซิ่นเดี่ยวตั้งแต่หัวซิ่น ตัวซิ่น และตีนซิ่น โดยใช้ทิมหน้ากว้าง เพื่อความสะดวกในการ สวมใส่ และเพื่อสนองความต้องการของตลาด

ส่วนทรงผมเดิมนิยมเกล้ามวย คล้ายกับหญิงชาวล้านนา แต่แตกต่างกันคือ หญิงไทลื้อจะเกล้า เป็นมวยแล้วชดปลายผมให้เป็นรูปทรงกลมตั้งอยู่บนมวยผม เรียกว่า "เกล้าผมว่อง" แล้วใช้ผ้าขาวหรือ ผ้าชมพูโปกศรีชะ คาดทับไว้อีกทีหนึ่ง ส่วนการแต่งกายของชาวไทลื้อในปัจจุบัน นิยมแต่งกายแบบ ชาวไทยในภาคเหนือโดยทั่วไป ถ้าเป็นหญิงวัยกลางคนจะนุ่งผ้าถุงหรือผ้าซิ่น นิยมตัดผมเป็นลอน ส่วนผู้สูงอายุบางคนยังแต่งกายแบบเดิม สำหรับคนหนุ่มสาวจะแต่งกายแบบสมัยนิยม บริโภคสินค้า ฟุ่มเฟือย ตามการโฆษณาของสื่อต่าง ๆ

ในปัจจุบันมีชุมชนไทลื้อหลายแห่งในภาคเหนือ ได้พยายามฟื้นฟูประเพณีการแต่งกาย แบบ ไทลื้อ โดยส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์การแต่งกายตามธรรมเนียมไทลื้อในวงเทศกาลต่าง ๆ เช่น ที่ จังหวัดน่านส่งเสริมผ้าทอไทลื้อเมืองน่านให้เป็นเอกลักษณ์ของผ้าทอเมืองน่าน เรียกว่า "ผ้าลายน้ำไหล"

ซึ่งเป็นรู้จักของผู้ใช้โดยทั่วไป อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา มีการอนุรักษ์การสืบสานตำนานไทลื้อ ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำปีของไทลื้ออำเภอเชียงคำ และกิ่งอำเภอภูซาง การส่งเสริมประเพณีไทลื้อที่ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน เป็นต้น

งานหัตถกรรม

งานหัตถกรรมที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์เด่นของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อคือ การทอผ้าฝ้าย ทั้งนี้เพราะทั้งเทคนิคการทอและลวดลายบนผืนผ้าได้รับการยอมรับว่ามีฝีมือประณีตงดงามในปัจจุบันมีชุมชนไทลื้อหลายแห่งได้พยายามผลิตผ้าทางวัฒนธรรม โดยการฟื้นฟูงานหัตถกรรมทอผ้าเพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เสริมแก่ครอบครัว นับว่าเป็นระบบเศรษฐกิจชุมชนที่ตนเองตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง บางชุมชนได้มีการรวมกลุ่มเพื่อร่วมกันผลิต และดำเนินการด้านการตลาดด้วยตนเอง ทำให้ผลผลิตสิ่งทอไทลื้อกลับมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์ผลงานออกสู่สังคม สร้างชื่อเสียงและรายได้แก่ชุมชน แหล่งทอผ้าไทลื้อที่สำคัญในปัจจุบัน ได้แก่ ชุมชนไทลื้อในเขตจังหวัด น่าน พะเยา และเชียงราย

ไทลื้อเมืองน่าน จังหวัดน่านมีแหล่งทอผ้าไทลื้อในพื้นที่อำเภอทุ่งช้าง ซึ่งเป็นอำเภอที่มีการทอผ้ามากที่สุดในจังหวัดน่าน แหล่งทอผ้าที่สำคัญอยู่ที่บ้านทุ่งสูง ตำบลงอบ โดยการนำของนางสาวศรีสวัสดิ์ คำรังษี ผู้นำสตรีทอผ้า ได้จัดตั้งกลุ่มทอผ้าโดยชักชวนกลุ่มแม่บ้านรวมตัวกันทอผ้าแล้วส่งไปขายจนเป็นที่ยอมรับของตลาดและผู้บริโภคโดยทั่วไป ผลผลิตสิ่งทอบ้านทุ่งสูงมีลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวคือ สีสรรและลวดลายที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น และความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของช่างทอผ้าแต่ละคนที่ผลิตผลงานออกมาไม่ซ้ำแบบใคร โดยเฉพาะนางสาวศรีสวัสดิ์ คำรังษี ทำหน้าที่เป็นทั้งผู้นำกลุ่ม ผู้คิดประดิษฐ์ลวดลายบนผืนผ้า ผู้จัดการด้านการตลาด และส่งเสริมเผยแพร่ภูมิปัญญาสู่ชุมชนโดยเฉพาะการได้รับเชิญเป็นวิทยากรพิเศษสอนโรงเรียนในท้องถิ่นทั้งในชุมชนตำบลงอบ โรงเรียนทุ่งช้าง ซึ่งเป็นโรงเรียนมัธยมประจำอำเภอทุ่งหัวช้าง และโรงเรียนมัธยมอำเภอบัว ในฐานะที่ได้รับยกย่องให้เป็นครูภูมิปัญญาไทย นอกจากนี้ยังได้รับเชิญจากองค์กรและหน่วยงานจากทั้งภาครัฐและเอกชน ไปเป็นวิทยากรอบรมให้ความรู้แก่เยาวชนและกลุ่มสตรีแม่บ้านทั่วภาคเหนือ ในขณะที่เดียวกันก็พยายามศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมด้านเทคนิคใหม่ ๆ จากกระทรวงอุตสาหกรรมและแหล่งอื่น ๆ นอกจากนี้ยังพยายามศึกษาต่อโดยการสอบเทียบความรู้สามัญสำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย หลักสูตรศึกษานอกโรงเรียน ปัจจุบันกำลังศึกษาต่อระดับปริญญาตรีภาคการศึกษาเพื่อปวงชน ที่สถาบันราชภัฏอุตรดิตถ์วิทยาเขตน่าน เพื่อเพิ่มพูนความรู้และทักษะในด้านการจัดการด้านการตลาด ซึ่งเป็นบุคคลตัวอย่างของเด็กและเยาวชนในท้องถิ่น การดำเนินงานของกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านทุ่งสูงในปัจจุบันได้ขยายสมาชิกออกไปทั้งหมู่บ้าน จากการศึกษาและสัมภาษณ์ผู้นำกลุ่มพบว่าสามารถยึดเป็น

อาชีพหลักของชุมชนได้ โดยสมาชิกมีรายได้ระดับพอมีพออยู่สามารถส่งบุตรหลานเรียนต่อระดับสูงขึ้นกว่าเดิม ปรากฏว่าเยาวชนสตรีของหมู่บ้านไม่อพยพไปหางานทำในต่างถิ่นทุกคนสามารถยึดอาชีพการทอผ้าหาเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้อย่างมั่นคง แหล่งทอผ้าที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของอำเภอทุ่งช้างคือบ้านหลายทุ่ง ตำบลปอน ซึ่งเป็นกลุ่มชาวไทลื้อที่อพยพมาจากเมืองเงิน แขวงไชยบุรี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในช่วงสงครามปฏิวัติในลาว เมื่อ พ.ศ. 2516 สตรีจะทอผ้ากันทุกหลังคาเรือนแต่ต่างคนต่างทำ ไม่มีการรวมกลุ่มร่วมกันผลิตเหมือนกับกลุ่มสตรีทอผ้าทุ่งสูง ดังนั้นความโดดเด่นของงานหัตถกรรมขึ้นอยู่กับช่างฝีมือแต่ละคน ส่วนใหญ่จะได้รับอิทธิพลด้านสีสรร ลวดลายจากรูปแบบการทอผ้าของไทลื้อเมืองเงิน ซึ่งจะมีเอกลักษณ์ที่สวยงามเฉพาะของท้องถิ่น ผู้มีฝีมือการทอผ้าที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านคือ นางแสงเมือง วงศ์สะอาด อายุ 65 ปี ที่สามารถถ่ายทอดเทคนิคและลวดลายการทอผ้าแบบไทลื้อเมืองเงินได้อย่างชำนาญ ส่วนนางมาลี วงศ์สะอาด บุตรสาว เป็นบุคคลที่สืบทอดมรดกทางภูมิปัญญาจนได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้มีฝีมือการทอผ้าที่มีความประณีตงดงามเป็นเลิศอีกคนหนึ่ง อย่างไรก็ตามการทอผ้าบ้านหลายทุ่งดำเนินไปแบบอิสระ ขาดการรวมกลุ่ม ดังนั้นอนาคตของงานหัตถกรรมจึงขึ้นกับความต้องการของตลาด ซึ่งจะมีนายทุนท้องถิ่นเป็นผู้จัดการ โดยรับคำสั่งมาจากนายทุนภายนอกแล้วมาจัดการด้านวัสดุ รวมทั้งการกำหนดสีสรรลวดลาย ส่วนชาวบ้านส่วนใหญ่จะได้จากค่าแรงงานที่ทอผ้า ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฝีมือและปริมาณของผลผลิต นอกจากนี้กลุ่มทุนท้องถิ่นในหมู่บ้านยังมีเครือข่ายกับญาติที่เมืองเงิน จึงรับซื้อผลผลิตผ้าจากเมืองเงินและเมืองอื่น ๆ ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งมีต้นทุนที่ต่ำกว่าเข้ามาขายอีกทางหนึ่ง

อำเภอบัว มีการทอผ้าหลายหมู่บ้านแต่ผลผลิตผ้าไทลื้อที่มีคุณภาพได้จากบ้านดอนไชย ตำบลศิลาแดง ใช้เทคนิคการทอที่เรียกว่า "มัดก่าน" (มัดหมี่) ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เก่าแก่ประจำตระกูลของแม่หลวงจอมแปง ช่างเหล็ก อายุ 72 ปี ปัจจุบันขาดการสืบทอด เนื่องจากลูกหลานไม่สนใจ และขาดการส่งเสริมจากหน่วยงานต่าง ๆ จึงคาดว่ามรดกสิ่งทอจะสูญหายไปในที่สุด

อำเภอเชียงกลาง มีแหล่งทอผ้าไทลื้ออยู่ที่บ้านเชียงโคม บ้านศรีอุดม ตำบลเชียงกลาง บ้านวัว บ้านเหล่า บ้านซ้อ ตำบลพระพุทธบาท นิยมทอผ้าขาวม้า ผ้าซิ่น ตุ่ง ถูงยาม แต่มีลวดลายไม่โดดเด่น และมีการทอไม่มากนัก ส่วนใหญ่ทอไว้ใช้ในครอบครัว

อำเภอท่าวังผา มีการทอผ้าที่บ้านหนองบัว ตำบลป่าคา โดยกลุ่มทอผ้าของนางจันทร์สม พรหมบัญญัติ บ้านหนองบัวเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เนื่องจากวัดหนองบัวมีภาพจิตรกรรมฝาผนังฝีมือช่างพื้นบ้านอยู่ในวิหารรูปทรง สถาปัตยกรรมไทลื้อ ซึ่งมีอยู่ไม่กี่แห่งในภาคเหนือ และมีอนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำ มีการประกอบพิธีเลี้ยงผีเมือง หรือเทวดาเมือง ทุก ๆ 3 ปี เรียกว่า "สามปีสี่รวงข้าว" ซึ่งจะมีนักท่องเที่ยวไปเยี่ยมชมเป็นประจำ ดังนั้นจึงนำผลงานหัตถกรรมทอผ้ามาขายให้แก่นักท่องเที่ยวเป็นรายได้เสริมให้แก่ผู้ผลิต แต่เนื่องจากการรวมกลุ่มเป็นของผู้ประกอบการ จึงเลือกผลิตเฉพาะบางครอบครัวที่มีฝีมือทำให้ผลของการประกอบการไม่กระจายลงไปสู่ชุมชนอย่างทั่วถึง

ผ้าทอเมืองน่านมีชื่อเสียงในด้านเทคนิคการทอและความประณีตสวยงามที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ โดยเฉพาะผ้าลายน้ำไหลเป็นงานหัตถกรรมสิ่งทอที่มีชื่อเสียงของจังหวัดน่าน ลวดลายการทอผ้าของไทลื้อเมืองน่านมีหลายเทคนิคที่สำคัญได้แก่ ลายจก ชิด เกาะหรือล้วง มัดถ่าน ยกดอก มุก ลักษณะผ้าทอแต่ละประเภทแยกออกเป็นผ้าเช็ด เป็นผ้าสำหรับพาดไหล่ ตุงใช้แขวนในวิหารหรือในพิธีกรรมต่าง ๆ ผ้าห่อคัมภีร์ใช้ห่อคัมภีร์โบราณ ผ้าหลบใช้ปูที่นอน ผ้าหลบใช้คลุมที่นอน ผ้าหม่ ฤงป้อ (ฤงยาม) ผ้าขาวม้า ผ้าซิ่นใช้ทำผ้าถุงมีหลายชนิด ได้แก่ ซิ่นก่าน ซิ่นเชียงแสน ซิ่นป่อง ซิ่นน่าน ซิ่นน้ำไหล ซึ่งผลิตใช้ในชีวิตประจำวัน ปัจจุบันผลิตเพื่อขายเป็นรายได้เสริมของครอบครัว

ไทลื้อเชียงราย มีหัตถกรรมทอผ้าหลายแห่ง แหล่งสำคัญได้แก่ บ้านศรีดอนชัย ตำบลศรีดอนชัย บ้านหาดบาย ตำบลริมโขง ผ้าทอไทลื้อบ้านศรีดอนชัย จัดตั้งกลุ่มทอผ้าเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2533 โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชน สมาชิกเริ่มแรก 12 คน มีนางแว่นแก้ว ภิรมย์พลัด เป็นประธานกลุ่ม สมาชิกกลุ่มได้ริเริ่มฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเทคนิคและลวดลายการทอผ้าที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ต่อมาได้รับการสนับสนุนเพิ่มเติมจากงบประมาณพัฒนาจังหวัดและอุตสาหกรรม จังหวัดเชียงราย ในการจัดทำที่กระจุก และการฝึกอบรมด้านเทคนิคการย้อมสี โดยมีวิทยากรจากศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคเหนือช่วยเหลือ ต่อมาได้เปิดรับสมาชิกมากขึ้นเป็น 215 ครอบครัว จนสามารถผลิตผลงานที่ประณีตสวยงามออกจำหน่ายสู่ตลาด โดยการนำไปร่วมออกร้านจำหน่ายในงานฤดูหนาวของจังหวัด และงานแสดงสินค้าในที่ต่าง ๆ จนกระทั่งได้รับใบสั่งทำของเพิ่มขึ้นตามลำดับ คุณภาพของผลผลิตของสมาชิกได้รับการยอมรับจากสังคม โดยการชนะเลิศการประกวดสิ่งทอระดับจังหวัดและระดับภูมิภาคหลายครั้ง ทำให้ส่วนราชการและนักการเมืองทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่นให้การสนับสนุนด้านงบประมาณเพื่อส่งเสริมการผลิตและการจัดจำหน่ายในท้องถิ่น

วิธีบริหารจัดการของกลุ่มทอผ้าไทลื้อบ้านศรีดอนชัย กลุ่มจะจัดซื้อวัสดุประเภทฝ้ายมาปักกตุ่นไว้แล้วให้สมาชิกแต่ละคนเบิกไปทอในลักษณะการลงบัญชีเงินเชื่อไว้ ต่อมาเมื่อทอเสร็จแล้ว ก็จะนำมาฝากกลุ่มจำหน่าย เมื่อขายได้หักเข้ากลุ่มขึ้นละ 10 บาท เพื่อใช้เป็นเงินกองทุนหมุนเวียนในการซื้อฝ้ายและสีย้อมผ้า ส่วนราคาขายผลผลิตแต่ละชิ้นให้สมาชิกกำหนดราคาเบื้องต้นเอาเอง ในขณะเดียวกันก็จะให้คณะกรรมการกลุ่มนำโดยนางแว่นแก้ว ภิรมย์พลัด ดำเนินการประเมินราคาขายของผลิตภัณฑ์ตามความเหมาะสม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับคุณภาพของผลงานและระยะเวลาที่ใช้ในการผลิต ปัญหาในการดำเนินงานที่สำคัญได้แก่ เงินทุนหมุนเวียนมีไม่เพียงพอ การจำหน่ายผลผลิตส่วนใหญ่จำหน่ายในรูปแบบเงินเชื่อ สมาชิกได้รับเงินล่าช้าทำให้เดือดร้อน รวมทั้งในปัจจุบันผ้าทอไทลื้อมีการผลิตเพื่อจำหน่ายหลายแห่ง ซึ่งมีการแข่งขันกันเองด้านการตลาด โดยเฉพาะในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำหลังปี 2540 มีผลทำให้งานหัตถกรรมทอผ้าซบเซาลงไประยะหนึ่ง แต่ก็เริ่มฟื้นตัวขึ้นในช่วงปี 2543 เป็นต้นมา ทำให้งานหัตถกรรมทอผ้าไทลื้อยังคงดำเนินกิจกรรมต่อไปได้ ภายใต้ข้อจำกัดด้านเวลาและรายได้ที่สมาชิกได้รับจะลดลงประกอบกับในปัจจุบันแพ้นการแต่งกายที่ใช้ผ้าทอไทลื้อลดความนิยมลง จึงทำให้มรดกสิ่งทอ

ไทลื้อมีอุปสรรคปัญหาด้านราคาของผลผลิตที่ราคาตลาดต่ำลง มีตลาดจำหน่ายแคบลง ในขณะที่ค่าครองชีพสูงขึ้น ซึ่งเป็นอุปสรรคปัญหาในการดำรงเอกลักษณ์ด้านอาชีพที่ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้า

เทคนิคการทอ ผ้าทอไทลื้อ จังหวัดน่าน พะเยา และเชียงราย มีเทคนิคการทอที่ลวดลายผสมผสานกันหลายแบบดังนี้ (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทริเซีย ซีสมมน : 2539)

จก เป็นเทคนิคการทอที่ทำลวดลายบนผืนผ้าด้วยการเพิ่มเส้นพิเศษเข้าไปเป็นช่วง ๆ ไม่ติดต่อกันตลอดผืนผ้า เดิมการจกจะใช้ขนเม่นหรือใช้นิ้วยกด้ายเส้นยืนขึ้น แล้วสอดเส้นด้ายพุ่งพิเศษเข้าไป ซึ่งเป็นการทำที่ยากและใช้เวลานานมาก ในระยะหลังมีการพัฒนาในรวดเร็วขึ้นโดยการเก็บตะกอล จก เป็นเทคนิคการทอผ้าที่นิยมทำในกลุ่มชาวไทลื้อ ไทพวน และไทยวน

ขิด เป็นการทำลวดลายบนผืนผ้าโดยการเพิ่มเส้นพุ่งพิเศษเป็นช่วง ๆ การทอจะใช้ไม้ค้ำหรือเขาที่ทำเป็นพิเศษ ถ้าใช้เส้นพุ่งพิเศษเป็นดินเงิน ดินทอง เรียกว่า ผ้ายกดิน จะใช้ตะกอลยกด้ายเส้นยืน เพื่อให้สามารถเพิ่มเส้นพุ่งพิเศษแทรกเข้าไปในเนื้อผ้า ทำให้มีลวดลายสวยงามมากยิ่งขึ้น

มัดก่าน เป็นเทคนิคการเช่นเดียวกับมัดหมี่ของไทพวน โดยการมัดด้ายก่อนการนำไปย้อมสี ถ้าต้องการลวดลายหลากสีก็จะมัดแล้วนำไปย้อมสีที่ต้องการหลาย ๆ ครั้ง ก็จะได้สีสรรลวดลายที่สวยงามอีกแบบหนึ่ง ผ้ามัดก่านของไทลื้อนิยมทำเฉพาะที่บ้านคอนไชย ตำบลศิลา อำเภอปัว จังหวัดน่าน โดยมัดลายบนเส้นพุ่งด้ายปกกล้วย หรือเชือกพลาตติก ดังนั้นลวดลายที่ปรากฏจะเป็นเส้นลายขวางตามแนวผ้า

ยกดอก เทคนิคการยกดอกเป็นการทำลวดลายจากการยกแยกเส้นยืนขึ้นลง โดยไม่เพิ่มเส้นพุ่งพิเศษ บางคนจะเพิ่มเส้นด้ายพุ่งมากกว่าหนึ่งเส้น หรืออาจสอดดินเงินดินทองเพิ่มเข้าไป เทคนิคยกดอกมีลวดลายใกล้เคียงกับเทคนิคการจกและขิดมาก แตกต่างกันเพียงเทคนิคจกและขิดจะเพิ่มเส้นด้ายพุ่งพิเศษเข้าไปในเนื้อผ้า

เกาะหรือล้วง เป็นเทคนิคการทอที่ใช้ด้ายเส้นด้ายเกี่ยวผูกกันเป็นช่วง ๆ สามารถทำลวดลายสลับสีกันได้ตลอดแนวผืนผ้า ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับช่างทอผ้าแต่ละคน เทคนิคเกาะเป็นเทคนิคการทอที่ท้าทายและซ้ำ ละเอียด ซับซ้อน นิยมทำในกลุ่มไทลื้อ ที่เชียงคำ เชียงม่วน เชียงของ น่าน และไทลื้อที่เมืองเงินในลาว ส่วนไทลื้อเมืองน่านเรียกว่าเทคนิคนี้ว่า "ผ้าลายน้ำไหล" ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ผ้าทอที่มีชื่อเสียงของจังหวัดน่าน ลวดลายเดิมจะเป็นลายปู ลายใบมีด ลายดอกจูด ปัจจุบันได้พัฒนาลวดลายออกมาหลายรูปแบบ เช่น ลายตะวันฉายแสง ลายน้ำน่าน น้ำตกขุนน่าน ดาวกระจาย น้ำไหลตกคอย เทพธิดา ดาวล้อมเดือน ลายต้นสนและใบสน เป็นต้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความคิดสร้างสรรค์ของช่างทอผ้าแต่ละคน (สัมภาษณ์ ศรีสวลย์ คำรังษี : 2542)

นอกจากนี้ยังมีการทอผ้าพื้นสีขาว เรียกว่า ผ้าฮ่า โดยทอเป็นผืนยาวแล้วม้วนเก็บไว้ใช้สอยในครัวเรือน เช่น นำไปย้อมด้วยครามหรือหอมใช้ตัดเป็นเสื้อ กางเกง ใช้ในชีวิตประจำวันใช้เย็บเป็นสะลี้

(ฟูก) ใช้ทำผ้าห่ม ผ้ากึ่ง (ผ้ามาน) หมอน มุ้ง ใช้ในครอบครัว นอกจากนี้ยังนำไปย้อมสีเหลืองทำเป็นผ้าจีวรถวายพระ ใช้ทำผ้าห่อคัมภีร์ เป็นต้น

ที่อยู่อาศัย

ชุมชนไทลื้อเป็นชุมชนเกษตรกรรม ดังนั้นจะนิยมตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณที่ราบริมฝั่งแม่น้ำ และตามที่ราบระหว่างภูเขาที่มีลำห้วยไหลผ่านมีเสาะใจบ้านเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน การจัดองค์กรในหมู่บ้านประกอบด้วยคณะกรรมการหมู่บ้าน หัวหมวดวัด โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางจิตใจของชุมชน นอกจากนี้ยังมีหอเลื้อบ้าน หรือดงผีบ้านเป็นศูนย์กลางการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีบ้านหรือเทวดาบ้านเทวดาเมืองประจำหมู่บ้าน

เรือนไทลื้อในอดีตนิยมสร้างด้วยวัสดุธรรมชาติ ทำด้วยไม้จริงหรือมีส่วนประกอบบางส่วนเป็นไม้ไผ่ มุงหลังคาด้วยหญ้าคา หากมีฐานะดีจะทำด้วยไม้จริงมุงหลังคาด้วยดินขอหรือไม้แป้นเกล็ด ตัวเรือนประกอบด้วยห้องโถงขนาดใหญ่แบ่งสัดส่วนออกเป็นห้องนอนและที่รับแขกบริเวณห้องนอนจะห้ามบุคคลภายนอกล่วงล้ำเข้าไปเพราะจะทำให้ผิดผีเรือน ระหว่างบริเวณห้องนอนกับที่รับแขกจะมีไม้กระดานปูพาดเป็นแนวยาวตลอดตัวเรือน เรียกว่า “แป้นต่อง” แสดงเป็นสัญลักษณ์ของเขตห้ามบุคคลภายนอก ภายในตัวเรือนไม่นิยมทำฝากระดานเป็นห้องนอน ส่วนใหญ่จะใช้มุ้งสีดำกางเป็นช่วง ๆ หรืออาจมีที่นอนตั้งกันไว้เป็นสัดส่วน อาจใช้ผ้ามานซึ่งเรียกว่า ผ้ากึ่ง แขนงกันไว้เป็นลือค ๆ นอกตัวเรือนจะมีระเบียงเรียกว่า เติ้น สำหรับนั่งเล่น หรือรับแขกที่ไม่ค่อยสนิทสนมกัน บนเพดานเรียกว่า ค่วน ใช้ประโยชน์สำหรับเก็บสิ่งของสัมภาระจำเป็นบางอย่าง เรือนไทลื้อครัวไฟจะอยู่ในตัวเรือนแยกส่วนจากบริเวณห้องนอน และที่รับแขก ใช้ประกอบอาหารและเป็นที่รับประทานอาหาร เรือนไทลื้อโบราณจะเจาะหน้าต่างเป็นช่องเล็ก ๆ เรียกว่า “ป่องเย่ม” จำนวน 2-3 ช่อง ดังนั้นในตัวเรือนจะมีคืบ นอกตัวเรือนจะทำชานต่อยื่นออกไป มีร้านน้ำอยู่ชานนอกชาน ใช้สำหรับตากสิ่งของที่จำเป็น ปัจจุบันได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสความเจริญของบ้านเมืองและสังคม เนื่องจากวัสดุจากธรรมชาติหายาก จึงนิยมสร้างเป็นแบบครึ่งตึกครึ่งไม้ หรืออาคารคอนกรีต สิ่งของเครื่องใช้ก็เปลี่ยนไปใช้ของทันสมัย เนื่องจากมีไฟฟ้าใช้กันอย่างทั่วถึง บางบ้านใช้เตาแก๊สแทนเตาฟืน แบบก้อนเส้า 3 ก้อน และแทนเตาอังโล่

สิ่งปลูกสร้างที่ประกอบติดกับตัวเรือนได้แก่ ยุ้งข้าว โดยทั่วไปชุมชนไทลื้อในภาคเหนือนิยมสร้างที่เก็บข้าวเปลือก 2 ลักษณะ คือ ทำเสวียน และหลองข้าว เสวียนเป็นภาชนะบรรจุเก็บข้าวเปลือก ทำด้วยไม้ไผ่สานเป็นรูปทรงกลมยาว ใช้มูลควายผสมด้วยดินเหนียวทาปิดทับด้านบนนอกเพื่อป้องกันแมลง นำไปตากแดดให้แห้งใช้เก็บข้าวเปลือก เสวียนจะตั้งอยู่ติดกับตัวเรือนโดยทำหลังคาคลุมยื่นออกไปอยู่ด้านข้างหรือด้านหลังตัวเรือน ส่วนหลองข้าวหรือเยข้าวทำด้วยไม้จริงเป็นเรือนยกพื้นสูงพอท่วมศีรษะแยกจากเรือนนอนต่างหาก หลังคาทรงหน้าจั่วทำฝากระดานเป็นห้องสำหรับเก็บข้าวเปลือก โดยมีทางเดินเป็นพะไลรอบตัวเรือน ใช้ประโยชน์สำหรับเก็บสิ่งของเครื่องใช้ในการทำนา และสิ่งของอื่น ๆ

เรือนพักอาศัยอีกชนิดหนึ่งเรียกว่า ตูบ เป็นเรือนพักชั่วคราวสำหรับครอบครัวที่แยกออกไปตั้งครอบครัวใหม่ สร้างด้วยไม้ไผ่อาจมีไม้จริงบางส่วนเป็นส่วนประกอบ ยกพื้นสูงเหนือพื้นดินประมาณ 1 เมตร มุงหลังคาด้วยหญ้าคา บางครั้งที่พักอาศัยแบบตูบ จะสร้างเป็นที่พักชั่วคราวในขณะที่สร้างบ้านหลังใหม่ จะรื้อเรือนเดิมแล้วสร้างตูบอาศัยอยู่ เมื่อสร้างบ้านใหม่เสร็จก็จะรื้อตูบแล้วย้ายขึ้นไปอยู่บนเรือนที่สร้างใหม่

ชุมชนไทลื้อในกระแสการเปลี่ยนแปลง

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ชุมชนไทลื้อในภาคเหนือของประเทศไทย มีสาเหตุมาจากปัจจัยภายในชุมชนและกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก ปัจจัยภายในเป็นผลสืบเนื่องมาจากสภาพทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและจำนวนประชากร ซึ่งมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมจากสภาพสังคมที่พึ่งพิงกันและกัน มาเป็นสังคมแบบตัวใครตัวมันมากขึ้น รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม การศึกษา ค่านิยม อารมณ์ ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ อิทธิพลของสื่อมวลชน ทำให้ชุมชนไทลื้อต้องปรับตัวตามกระแสของความเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคโลกาภิวัตน์

ด้านเศรษฐกิจ สภาพเศรษฐกิจโดยทั่วไปของชุมชนไทลื้อในภาคเหนือ ยังคงเป็นสังคมเกษตรกรรมที่พึ่งพาธรรมชาติในการผลิตแต่ปรับเปลี่ยนใช้เทคโนโลยีในการผลิต เช่น ใช้เครื่องจักรกลทางการเกษตรแทนแรงงานสัตว์ เพิ่มผลผลิตโดยการใส่ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง ใช้พันธุ์พืชที่ผ่านกระบวนการทดลองวิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร นิยมปลูกพืชเศรษฐกิจไว้ขายเป็นรายได้ของครอบครัวเช่น ข้าว ข้าวโพด ถั่วเหลือง ถั่วลิสง หน่อม กระเทียม พริก และปลูกไม้ผล ได้แก่ ส้ม ลำไย ลิ้นจี่ เป็นรายได้เสริม

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเริ่มตั้งแต่การสร้างถนนเข้าสู่หมู่บ้าน โดยเฉพาะถนนสายหลัก เช่น ถนนน่าน - พังซาง ถนนพะเยา - เชียงม่วน ถนนเทิง - เชียงของ เริ่มจากการเปลี่ยนแปลงอาชีพเมื่อชาวบ้านออกไปทำงานต่างถิ่น โดยเฉพาะกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่ ๆ เริ่มราว พ.ศ. 2520 เป็นต้นมาเยาวชนรุ่นใหม่นิยมอพยพไปทำงานภายนอกชุมชนส่วนใหญ่เข้าไปทำงานทำในกรุงเทพฯ โดยได้รับการชักชวนจากเครือญาติหรือคนที่รู้จักในชุมชน อีกส่วนหนึ่งไปทำงานต่างประเทศนำเงินมาสร้างบ้านและซื้อสิ่งอำนวยความสะดวกใช้ในครอบครัว

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมดำเนินไปอย่างรวดเร็วตั้งแต่ พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา เนื่องจากชาวบ้านไปทำงานต่างจังหวัด โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ได้นำแนวคิดเรื่องความทันสมัยเข้าสู่หมู่บ้าน มีการสร้างบ้านแบบจ้างเหมาช่างสร้างบ้าน แทนระบบการร่วมแรงกันสร้างในอดีตในขณะที่

ชาวบ้านละทิ้งถิ่นฐานไปทำงานไกล ๆ จะปล่อยให้ลูกหลานอยู่กับญาติผู้ใหญ่โดยเฉพาะ ปู่ ย่า ตา ยาย สภาพครอบครัวขาดความอบอุ่น ทำให้เด็กและเยาวชนหันเข้าหายาเสพติด ซึ่งจะก่อปัญหาสังคม ในเวลาต่อมา ส่วนสถาบันศาสนาก็มีปัญหาเนื่องจากขาดพระสงฆ์สามเณร เนื่องจากส่วนใหญ่จะนิยม บวชระยะสั้น ทำให้ชาวบ้านขาดที่พึ่งทางจิตใจ

นับตั้งแต่เกิดปัญหาภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ การจ้างงานลดลง ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่ง เดินทางกลับภูมิลำเนา จึงหันไปพึ่งพาอาชีพเกษตรกรรมและการค้าขายเช่นกรณีไทลื้อตำบลงอบ อำเภอทุ่งช้าง จะให้ทุนที่สะสมไว้ทำการค้าขายชายแดนที่ด่านห้วยโก๋น และห้วยสะแดง ส่วนใหญ่จะ นำสินค้าสำเร็จรูปจากโรงงานไปขายให้คนลาว แล้วรับซื้อสินค้าประเภทผ้าทอมือและงานหัตถกรรมจาก ลาวมาขายการการค้าขายแดนทำให้ฐานะความเป็นอยู่ของชาวบ้านดีขึ้นมีรายได้ดี แต่ก็มีปัญหาเรื่องความ ไม่แน่นอนเกี่ยวกับนโยบายชายแดนของทั้งสองประเทศ และการกีดกันสินค้าบางประเภทจากประเทศ ลาว โดยเฉพาะสินค้ายุทธปัจจัย ในขณะที่เดียวกันในระยะหลังฝ่ายไทยก็ตั้งกำแพงภาษีสินค้าประเภท ผ้าทอมือจากลาวทำให้ชาวบ้านขาดรายได้จากระบบการค้าชายแดน อย่างไรก็ตามการค้าชายแดนของกลุ่มคนไทลื้อในภาคเหนือจะอาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาติและคนรู้จักเป็นผู้ติดต่อประสานงาน และรวบรวมสินค้าผ้าทอมือและของป่าจากลาวข้ามชายแดนเข้ามาขายฝั่งไทย เพราะคิดต้นทุนแล้วถูกกว่า ผ้าที่ผลิตขึ้นในประเทศไทย

ด้านสังคม สภาพสังคมของชุมชนไทลื้อโดยทั่วไปยังคงเป็นสังคมที่ยึดมั่นอยู่ในจารีต ประเพณีดั้งเดิม โดยเฉพาะชุมชนไทลื้อในเขตอำเภอท่าวังผา อำเภอปัว อำเภอทุ่งหัวช้าง อำเภอ เชียงกลาง และอำเภอสองแคว จังหวัดน่าน ชุมชนไทลื้อในเขตอำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงม่วน และ กิ่งกุซาง จังหวัดพะเยา ชุมชนไทลื้ออำเภอเชียงของและอำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย มีการเลี้ยง เทวดาบ้าน (ผีบ้าน) เทวดาเมือง (ผีเมือง) เพื่อขอให้คุ้มครองสวัสดิภาพและความสงบสุขของคนใน ชุมชน ทำบุญเสาะใจบ้านเพื่อเป็นสิริมงคลแก่หมู่บ้าน ประชากรที่ไปทำงานต่างถิ่นจะกลับภูมิลำเนาใน ช่วงสงกรานต์ เพื่อรวมญาติที่น้องและทำบุญร่วมกันตามประเพณี ชุมชนไทลื้อบางแห่งได้พยายามรื้อฟื้นอัตลักษณ์ของความเป็นไทลื้อ เช่น งานสืบสานตำนานไทลื้อ อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา เพื่อ สร้างจิตสำนึกท้องถิ่นให้แก่คนไทลื้อ จนกระทั่งมีการจดทะเบียนจัดตั้งสมาคมไทลื้อขึ้น เพื่อเป็นศูนย์ กลางการติดต่อสัมพันธ์และดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์สืบสวนประเพณีวัฒนธรรมของไทลื้อให้บุคคลภายนอกได้รู้จัก การสร้างความรัก ความสามัคคี และความสัมพันธ์อันดีระหว่างชุมชนไทลื้อในภาคเหนือ และในต่างประเทศโดยเฉพาะไทลื้อในสิบสองพันนาของจีน ในขณะที่ชุมชนไทลื้อในเขตจังหวัด เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง และแพร่ ได้ปรับเปลี่ยนสภาพสังคมให้มีลักษณะเช่นเดียวกับสังคมของคน ไทยในภาคเหนือโดยทั่วไป คงเหลือแต่สิ่งมรดกที่ยังไว้กันอยู่ในชีวิตประจำวัน อย่างไรก็ตาม จากการที่คนไทลื้อที่ได้รับการศึกษาระดับสูงประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ได้รับเลื่อนฐานะเป็น ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และป็นนักการเมืองที่มีชื่อเสียงระดับชาติเป็นปัจจัยกระตุ้นให้คนไทลื้อมีความ

ภาคภูมิใจ กล่าวแสดงตนว่าเป็นคนไทลื้อหรือไตลื้อ โดยแสดงเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ออกมาในเชิงภาษาพูด การแต่งกาย และการประกอบพิธีกรรมในสังคม

กล่าวโดยสรุปการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนไทลื้อมีสาเหตุมาจากปัจจัยภายนอกมากกว่าปัจจัยภายในชุมชน โดยเฉพาะอิทธิพลของสื่อต่าง ๆ และการศึกษา ทำให้ชุมชนต้องปรับตัวไปตามกระแสความเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์

บทที่ 6

สรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาการพัฒนาทางสังคมของชุมชนไทลื้อในภาคเหนือของประเทศไทย เป็นการศึกษาข้อมูลพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนไทลื้อ ในเขตจังหวัดน่าน พะเยา เชียงราย แพร่ ลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่ โดยการศึกษาการอพยพและการตั้งถิ่นฐาน ความเชื่อและพิธีกรรม ภาษา พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรม การปรับตัวของชุมชนในกระแสการเปลี่ยนแปลง

ชุมชนไทลื้อส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำและที่ราบระหว่างหุบเขา เป็นสังคมเกษตรกรรมรักถิ่นกำเนิดมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า มีการจัดการระบบเหมืองฝาย และดำรงวิถีชีวิตเช่นเดียวกับคนไทยในภาคเหนือ แต่จะแตกต่างกันในด้านสำเนียงภาษาพูด และการประกอบพิธีกรรมบางอย่างโดยเฉพาะ การเลี้ยงผีบ้าน ผีเมือง การทำบุญเสาะใจบ้าน อาหารบางชนิด การแต่งกาย คติการสร้างบ้านเรือน ชาวไทลื้อส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ในขณะที่เดียวกันก็มีพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีบ้าน ผีเมือง และเสาะใจบ้าน มีความผูกพันกับครอบครัว เครือญาติ และชุมชน ใช้ประเพณี และพิธีกรรมเป็นกลไกในการจัดระเบียบสังคม ทำให้คนในสังคมอยู่ในกฎระเบียบของจารีต

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมมีปัจจัยมาจากปัจจัยภายในและอิทธิพลจากภายนอก ปัจจัยภายในมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อมของชุมชน การเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างและจำนวนประชากร ส่วนปัจจัยภายนอกมาจากการรับวัฒนธรรมจากภายนอกโดยเฉพาะวัฒนธรรมตะวันตก ได้แก่ เศรษฐกิจ การเมือง การศึกษาค่านิยม อาชีพ การแต่งกาย การบริโภค ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการและเทคโนโลยี โดยรับอิทธิพลผ่านสื่อและการเคลื่อนย้ายปัจจัยการผลิต การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเริ่มตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เมื่อรัฐบาลได้ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐาน การเปลี่ยนแปลงเริ่มจากชุมชนเมืองแล้วขยายไปสู่ชุมชนในชนบท การเปลี่ยนแปลงดำเนินไปอย่างรวดเร็วนับตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา เมื่อระบบสาธารณูปโภค และสาธารณูปการได้ขยายออกไปสู่ชนบทอย่างกว้างขวาง มีการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตแบบดั้งเดิมมาใช้เทคโนโลยีจากภายนอกการผลิตของชุมชนต้องพึ่งพาตลอดจากภายนอก คนในชุมชนต้องพึ่งพาแหล่งทุน จึงมีการกู้ยืมจากสถาบันการเงินต่าง ๆ โดยเฉพาะธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สหกรณ์ มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชนทำให้ชาวบ้านประสบปัญหาหนี้สินและความยากจน

การปรับตัวของชุมชนในกระแสการเปลี่ยนแปลง จากการศึกษาพบว่าชุมชนไทลื้อหลายแห่งได้พยายามแสวงหาทางเลือกในการประกอบอาชีพเพื่อเพิ่มรายได้แก่ครอบครัว เช่น ตำบลกล้วยแพะ จังหวัดลำปาง หันมาเป็นพ่อค้าคนกลางยึดอาชีพค้าขาย และแปรรูปผลิตภัณฑ์เพื่อจำหน่าย ตำบลศรีดอนชัย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ตำบลหย่วน อำเภอเชียงคำจังหวัดพะเยา ตำบลงอบ อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นพัฒนางานหัตถกรรมทอผ้าจำหน่ายเป็นอาชีพเสริม ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น และลดจำนวนคนอพยพออกไปทำงานต่างถิ่นในขณะเดียวกันปัญญาชนไทลื้อรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาสูง มีความสำนึกท้องถิ่น จึงได้รวมตัวกันผลักดันให้มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีของไทลื้อในท้องถิ่น เช่น งานสืบสานตำนานไทลื้อ อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา งานส่งเสริมประเพณี ของไทลื้ออำเภอบ้านธิ และงานธิดาชาวยอง จังหวัดลำพูน เป็นต้น ต่อมาได้สร้างเครือข่ายความสัมพันธ์บ้านที่เมืองน้องระหว่างชุมชนไทลื้อในภาคเหนือ โดยจัดกิจกรรมด้านวัฒนธรรมร่วมกัน เพื่อการอนุรักษ์ส่งเสริมเผยแพร่ให้เป็นมรดกของสังคม และเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ส่วนปัญญาชนไทลื้อที่ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานเช่นเป็นนักการเมืองระดับท้องถิ่นและระดับชาติหรือเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ก็ได้พยายามหนุนเสริมการจัดกิจกรรม โดยหาแหล่งงบประมาณจากภาครัฐมาสนับสนุน เพื่อให้เกิดความต่อเนื่อง จนกระทั่งสามารถจัดตั้งเป็นสมาคมไทลื้อเพื่อเป็นศูนย์กลางการติดต่อสัมพันธ์และการจัดกิจกรรมร่วมกันของชาวไทลื้อในประเทศไทย รวมทั้งแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับต่างประเทศตามโอกาสที่เหมาะสม

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาการพัฒนาทางสังคมของชุมชนไทลื้อในภาคเหนือ พบว่าไทลื้อมีประเพณีวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมมีผลทำให้ชุมชนและสังคมต้องปรับตัวไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของหน่วยงานภาครัฐและองค์กรอื่น ๆ จะต้องคำนึงถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย การศึกษาชุมชนไทลื้อต่อไปควรดำเนินการในประเด็นดังต่อไปนี้

1. พลวัตเศรษฐกิจชุมชนไทลื้อในภาคเหนือ
2. พิธีกรรมและความเชื่อของไทลื้อ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- เฉา เล็งจาง และจาง หยวนซิง. **ชนชาติไท. คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับจีน**
ในเอกสารจีน (แปล) สำนักนายกรัฐมนตรี, 2530.
- ชำนาญ รอดเหตุภัย. **วรรณกรรมไทลื้อ.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2518.
- ณัชชา เลหาศิรินาถ. **การสลายตัวของรัฐแบบจารีตลุ่มน้ำโขงตอนกลางสิบสองพันนา**
พ.ศ.2363 – 2467 วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2537.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. **ไทยสิบสองพันนา. พระนคร :** โรงพิมพ์รับพิมพ์, 2498.
- ประชัน รักพงษ์. **การศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านไทลื้อในภาคเหนือของ สปป.ลาว. งานวิจัย**
เสนอสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2540.
- _____ . **การศึกษาหมู่บ้านไทลื้อในจังหวัดลำปาง. งานวิจัยโครงการศึกษากลุ่ม**
ชาติพันธุ์ในประเทศไทย สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2530.
- ประเสริฐ อนุคร. **มั่งรายศาสตร์. กรุงเทพฯ :** แสงรุ่งการพิมพ์, 2521.
- ผ่องพันธ์ มณีรัตน์. **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ :** โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2521.
- เรืองเดช ปันเขื่อนขัตถ์. **ภาษาถิ่นตระกูลไทย. กรุงเทพฯ :** เรือนแก้วการพิมพ์, 2525.
- ลือชัย จุฑาสัยและมิ่งสวรรค์ ชาวสะอาด. **เศรษฐกิจภาคเหนือประเทศไทยปัจจุบันและ**
อนาคต. กรุงเทพฯ : บริษัท โปรเจคแอสโซซิเอท จำกัด, 2541.
- วิสุทธีระ เนียมนาถ. **ระบบเสียงภาษาของซึ่งพูดในจังหวัดลำพูน : การศึกษาเปรียบเทียบ**
ร่วมสมัย. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- ศิลป์ปากร, กรม ชาวน่าน : **คนहु่มากและคนกลุ่มน้อยในเมืองน่าน. กรุงเทพฯ :** อมรินทร์พริ้นติ้ง
กรุพ, 2530.
- สภาวัฒนธรรมอำเภอเชียงคำ. **เอกสารแนะนำอำเภอเชียงคำ. พะเยา :** ทันทวีการพิมพ์, 2541.
- สมพงษ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์. **กระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท :**
กรณีศึกษานบ้านต้นแก้วน หมู่ 4 ตำบลหนองควาย อำเภอหางดง จังหวัด
เชียงใหม่. รายงานการวิจัยเสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2542.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม – แนวทางศึกษา วิเคราะห์ และวางแผน. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2535.

_____ . สังคมและวัฒนธรรมไทย : ลักษณะการเปลี่ยนแปลงและวิทยาการวิจัย. ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2542.

สุภัตรา สุภาพ. สังคมและวัฒนธรรมไทย : ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา และประเพณี. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2534.

หวัง จี๋หมิง. ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองเซอหลี่กับป่าไปซีฟูในพุทธศตวรรษที่ 19. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.

อานันท์ กาญจนพันธ์. ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร. รายงานการวิจัยเสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2541.

ภาษาอังกฤษ

Chamberlain, James R. **Study in Tai Linguistics.** Bangkok, 1975.

_____ . **A workbook in Comparative and Historical Tai Linguistic.** Bangkok, 1971.

Hartmann, John F. **The Linguistic and Memory Structure of Tai-Lue Gral Narrative.** PhD. Thesis. The University of Michigan, U.S.A. 1976.

Harris & Chamberlain. **Studies in Tai Linguistics.** Bangkok : Allied Printers, 1975.

Jimmy G. Harris and Richard B. Noss (Edited). **Tai Phonetics and Phonology.** Bangkok, 1972.

Leber, Frank M. **Ethnic Group of Mainland Southeast Asia.** New Haven : HRAF, 1976.

Li, Fang Kuei “The Phonetic System of the Tai Lu Language” Reprinted from BIHP. **Academia Sinica Vol. XXV** In Memory of the late Dr. CHU CHIA-HUA (1893 – 1963), Taipei Taiwan, 1964.

Nanthariya Lamchiagdase. **The phorology of Lue in Lampang Province.** M.A. Thesis. Mahidol University, 1984.

สัมภาษณ์

กมล ไชกล้ำ. อายุ 62 ปี 126 หมู่ 3 ต.ห้วยวน อ.เชียงคำ จ.พะเยา, 19 มิถุนายน 2541

เกียรติ ท้าวฮ้าย. อายุ 60 ปี บ้านหนองบัว ต.ป่าคา อ.ท่าวังผา จ.น่าน, 25 พฤษภาคม 2542

จำนง แสงศรีจันทร์. อายุ 48 ปี 88 หมู่ 2 ต.ทุ่งมอก อ.เชียงคำ จ.พะเยา, 22 พฤษภาคม 2543

จำลอง แสงศรีจันทร์. อายุ 48 ปี 2 หมู่ 12 ต.น้ำแวน อ.เชียงคำ จ.พะเยา, 23 พฤษภาคม

2543

ใจ แสงศรีจันทร์. อายุ 78 ปี 1 หมู่ 12 บ้านน้ำแวน ต.น้ำแวน อ.เชียงคำ จ.พะเยา,

21 พฤษภาคม 2543

ดอกแก้ว ธรรมโคตร. อายุ 51 ปี บ้านศรีดอนชัย ต.ศรีดอนชัย อ.เชียงของ จ.เชียงราย,

25 พฤษภาคม 2543

ดี ศรีอินแก้ว. อายุ 81 ปี บ้านงอบ ต.งอบ อ.ทุ่งช้าง จ.น่าน, 18 พฤษภาคม 2541

นวล แสงศรีจันทร์. อายุ 62 ปี 19 หมู่ 2 ต.ทุ่งมอก อ.เชียงคำ จ.พะเยา, 22 พฤษภาคม 2543

บุญรัตน์ จิตรวงษ์นันท์. อายุ 65 ปี บ้านสบกอน ต.เชียงกลาง อ.เชียงกลาง จ.น่าน,

25 พฤษภาคม 2542

ปิ่น วงศ์ประเสริฐ. อายุ 92 ปี บ้านหนองเลา ต.ภูซาง กิ่งอ.ภูซาง จ.พะเยา, 6 มีนาคม 2542

ประพันธ์ วงศ์ใหญ่. อายุ 64 ปี 36 บ้านธาตุสบแวน หมู่ 2 ต.ห้วยวน อ.เชียงคำ, จ.พะเยา

20 มิถุนายน 2542

เปล่ง ปราบรมภ. อายุ 79 ปี 188 หมู่ 5 บ้านหนองบัว ต.ป่าคา อ.ท่าวังผา จ.น่าน,

25 พฤษภาคม 2542

ทอง วงศ์ชัย. อายุ 58 ปี 40 หมู่ 7 ต.ศรีดอนชัย อ.เชียงของ จ.เชียงราย, 30 พฤษภาคม 2542

ทอง วงศ์ใหญ่. อายุ 61 ปี 158 บ้านปางหมู่ 4 ต.ห้วยวน อ.เชียงคำ จ.พะเยา, 19 มิถุนายน 2541

ที สุทธการ. อายุ 78 ปี 37 หมู่ 1 ต.เปือ อ.เชียงกลาง จ.น่าน, 18 พฤษภาคม 2543

ธรรมสอน อินยา. อายุ 87 ปี บ้านงอบ ต.งอบ อ.ทุ่งช้าง จ.น่าน, 26 พฤษภาคม 2542

พนัส วงศ์ใหญ่. อายุ 72 ปี 122 บ้านบางหมู่ 4 ต.ห้วยวน อ.เชียงคำ จ.พะเยา, 18 มิถุนายน 2542

เมืองดี ปริดาวงศ์. อายุ 82 ปี บ้านป่าเหมือด อ.บัว จ.น่าน, 18 มิถุนายน 2542

วิฑูร อินยา. อายุ 53 ปี โรงเรียนบ้านงอบ (ไทยรัฐวิทยา) อ.ทุ่งช้าง จ.น่าน, 26 พฤษภาคม 2542

วิรัตน์ เทพเสน. อายุ 72 ปี 80 บ้านหนองบัว ต.ป่าคา อ.ท่าวังผา จ.น่าน, 24 พฤษภาคม 2542

ศรีสวัสดิ์ คำรังษี. อายุ 44 ปี บ้านทุ่งสุน ต.งอบ อ.ทุ่งช้าง จ.น่าน, 21 มิถุนายน 2542

สวน บรรจง. อายุ 80 ปี 130 หมู่ 5 ต.มาง อ.เชียงม่วน จ.พะเยา, 28 พฤษภาคม 2543

สุภัทร นันทคุณ, พระครู. อายุ 51 ปี เจ้าอาวาสวัดป่าเหมือด อ.บัว จ.น่าน, 24 พฤษภาคม 2542

แดงเพียร วงศ์ใหญ่. อายุ 72 ปี 298 หมู่ 4 ต.ห้วยวน อ.เชียงคำ จ.พะเยา, 18 มิถุนายน 2542

อินสอน อินทะรังษี. อายุ 80 ปี บ้านงอบ ต.งอบ อ.ทุ่งช้าง จ.น่าน, 26 พฤษภาคม 2542

อุ้น วงศ์ราษฎร์. อายุ 75 ปี บ้านหนองลือ หมู่ 15 ต.ฝ้ายกวาง อ.เชียงคำ จ.พะเยา,

22 พฤษภาคม 2543

ภาคผนวก

ภาคผนวก 1

สัมภาษณ์นายสวน บรรจง อายุ 80 ปี 130 หมู่ 5 บ้านทุ่งมอก ต.มาง อ.เชียงม่วน
จ.พะเยา วันที่ 20 พฤษภาคม 2543

บ้านไทลื้อ อำเภอเชียงม่วน ได้แก่ บ้านมาง ทุ่งมอก บ้านแพทย์ บ้านท่าฟ้าใต้ ท่าฟ้าเหนือ ปัจจุบันยังพูดภาษาลื้ออยู่ แต่เด็กรุ่นใหม่ไม่ค่อยพูดกันนอกจากพูดกับพ่อแม่ ญาติพี่น้องที่บ้าน

ไทลื้อทุ่งมอกมาจากสิบสองปันนา โดยเจ้าเมืองน่านไปขอมมา ต่อมาย้ายมาอยู่เชียงม่วน หลังจากนั้นกลุ่มหนึ่งขึ้นไปอยู่เชียงคำ เนื่องจากโบแสวงหาที่ทำกินแหล่งใหม่ มีผู้นำเป็นพญา มีหลายก๊กหลายเหล่า มาครั้งแรกตั้งอยู่ที่บ้านมาง ส่วนบ้านทุ่งมอกมีผู้นำชื่อพญาคำแยกจากบ้านมาง ใจบ้านทุ่งมอกใช้ต้นไม้ศรีประกอบพิธีทำบุญส่งบ้านวันปากปี คือ วันที่ 16 เมษายน ของทุกปี บูชาท้าวทั้งสี่ เครื่องประกอบพิธีมีข้าวต้ม ขนม หมาก พลุ กล้วย อ้อย ส้ม ของหวาน ผลไม้ ดอกไม้ธูปเทียน มีอะม็อก ขนาด (ปิ่น) รูปสัตว์นั้นเป็น เบ็ด ไก่ หมู หมา ช้าง ม้า วัว ควาย มีตะไคร้ 2 ตะ ข้าวของเต็มทั้งสองตะ ชาวบ้านทั้งหมดมาร่วมกัน การประกอบพิธีใช้อาจารย์วัดเป็นผู้ประกอบพิธี มีคำสั่งเป็นภาษาไทยวน มีบีบตัวเมือง การทำบุญดังกล่าว ถือว่าเป็นการสงเคราะห์หรือสะเดาะเคราะห์หรือลดเคราะห์ ตามปกติจะประกอบพิธีปีละ 1 ครั้ง ยกเว้นมีเหตุการณ์ไม่ปกติก็จะประกอบพิธีเป็นพิเศษ เสร็จพิธีนำตะไคร้ไปไว้หัวบ้านท้ายบ้าน นอกหมู่บ้าน

เวทดาบ้าน มีเวทดาข้างเมือก เวทดาบ้านหนอง เวทดามาง อยู่แยกกัน การประกอบพิธี มีดอกไม้สีขาว ข้าวต้ม ขนม ในช่วงเข้าพรรษา ออกพรรษา ปีใหม่ หรือมีเหตุการณ์ไม่ปกติก็จะไปยืนโยง ไปฆ่าสัตว์ในการเลี้ยงในพิธี ผู้ประกอบพิธียืนโยง ใช้เครือญาติ ชาวบ้านเข้าร่วมในพิธีไม่มากนัก

การสร้างถนนเข้าสู่เชียงม่วน ปี 2513 สมัยก่อนไปซื้อของใช้ที่ อำเภอปง หรือพะเยา โดยเดินไปประมาณ 1 วัน หาบยาขึ้นใบขาย ซื้อของใช้ที่จำเป็นมาใช้ แต่ส่วนมากจะไม่ซื้ออะไรมา มีคนนำหมาก พลุ เมียง หม้อ มาแลกยาขึ้น ซึ่งยาขึ้นเป็นอาชีพหลักของชุมชน

วิถีชีวิตในอดีต ทำไร่ ทำนา ทุกข์ยากลำบาก ข้าวตำครกกระเดื่อง เຈລຸກตำข้าวบางครั้งเมื่อยอยู่เดือน ผัวต้องตำข้าวแทน เลื้อยผ้าเครื่องนุ่งห่มทอใช้เอง การทอผ้าปัจจุบันยังทำอยู่ แต่จัดเป็นกลุ่มทอผ้าเพื่อจำหน่าย แต่ก่อนสภาพถนนหนทางลำบากมาก ทำนาทำไร่บางปีได้ดี บางปีไม่ได้กินดี เพราะสัตว์ป่า เช่น นก หนู วัว ควาย ที่ปล่อยเข้ามากินข้าว

ปัญหาความยากจนในอดีต เพราะมีลูกหลายคน สภาพธรรมชาติบางปีไม่อำนวย สภาพความเปลี่ยนแปลงของบ้านเรือน เริ่มประมาณ 40 ปีมาแล้ว เลิกจากมุงคามมุงแป้น เกิด มีดินขอบางหลัง จากนั้นมุงสังกะสี กระเบื้อง เนื่องจากไม่ทำยาก การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่เมื่อตัดถนนผ่านหมู่บ้าน เปลี่ยนสภาพป่าเป็นนา

การอพยพออกจากชุมชนเนื่องจากสภาพความอดอยาก และไปแสวงหาที่ทำในใหม่ บ้านทุ่งมอกบางคนก็เป็นไต

การแต่งงานให้ฝ่ายชายไปอยู่บ้านผู้หญิง จะอยู่รวมกันที่บ้านพ่อตาแม่ยาย ทำงานร่วมกัน อยู่กินรวมกัน

ลือนับถือเทวดาเรือน มีการไหว้สาเย็นโยง ส่วนผีปุกไม่มี

การเลี้ยงเทวดาบ้านไม่มีการเข้ากรรม

ปัญหายาเสพติด แถวเชียงใหม่มีน้อย หมู่บ้านไทลื้อไม่ค่อยมี

ข้อคิดสอนลูกหลาน ให้รู้จักทำมาหากิน ให้รักทำบุญสุนทาน สอนไม่ให้ลักขโมย ให้พี่น้องมีความสามัคคีกัน รักกันช่วยเหลือกัน

การจับจองที่ดินแต่ก่อนสามารถเลือกได้เสรี เพราะที่ดินมีมาก

การแบ่งมรดกให้ลูกหลานให้เท่า ๆ กัน

พืชหลักที่เป็นสินค้าในอดีต คือ ยาสูบ หาบไปขายถึงเชียงใหม่ แต่ปัจจุบันปลูกกัน เล็ก ๆ น้อย ๆ ไว้สูบกันในครัวเรือน

ปัจจุบันอาชีพหลัก คือ ทำไร่ข้าวโพด บางส่วนได้หันมาปลูกไม้ผล ได้แก่ ลิ้นจี่ ลำไย คนรุ่นใหม่นิยมไปทำงานต่างถิ่นโดยเฉพาะกรุงเทพฯ เชียงใหม่

ปัจจุบันมีกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มทอผ้าทอไว้ถุงกันในชุมชน การสอนใช้วิธีการสืบทอด จากคนรุ่นเก่า

เด็กเกิดใหม่ ใส่กระดังนำไปกระทืบเท้าที่หัวบันได 3 ที ให้พ่อเฒ่า อุ๊ย ทำพิธี แล้วนำมาขึ้นเสาดั้งขึ้นลง 3 ครั้ง ปัจจุบันยังทำอยู่ เกิดโรงพยาบาลแล้วนำมาทำพิธีที่บ้าน เพื่อไม่ให้เด็กไข้ขึ้น ไข้ปีปครอบหัว

ฮ้องขวัญ ยังนิยมปฏิบัติกันอยู่ ขึ้นตั้งไม่กำหนด แล้วแต่ฐานะนอกจากนี้ยังนิยม สงเคราะห์

เครื่องสังเคราะห์มี หมาก พลุ กล้วย อ้อย แกงส้ม แกงหวาน รูปคน สัตว์ เบ็ด ไก่ หมู หมาก ส่งไปไว้ทิศตะวันตกบ้าน

ปึกเถิน มีการบอกกล่าวผีบ้านผีเมือง ติดยันต์หัวเสา สมัยก่อนปลูกเรือน จะช่วยกัน ทั้งหมู่บ้าน ใช้วัสดุจากธรรมชาติ ส่วนมากเป็นเรือน ฟาก มุงคา ปลูกวันเดียวก็ได้อยู่

พิธีขึ้นบ้านใหม่ มีการอ้ออ้า ให้ผู้เฒ่าผู้แก่อยู่บนเรือน ตามผู้ที่ถือ ก้าวเข้ามาขึ้นเรือนใหม่ 3-4 คน ช่วยกันถือ ทำ 3 ครั้ง ที่ตีนบันได หัวบันได ประตูเรือน แล้วนำเหล่าแจกกันกินในเรือน 3 ครั้ง แล้วทำพิธีอ้ออ้า ที่ขึ้นไป คนวิ่งลงเรือนไป หลังจากนั้นทำพิธีนำครว (สิ่งของ) ขึ้นเรือน หามหัวหมูนำไปตามด้วยข้าวของ มีการทอดแหกลางเรือน ฝ่ายหญิงมี

สวิง ช้องช้อนข้าวของไว้บนเรือน เพื่อความอยู่ดีมีสุข ปัจจุบันยังปฏิบัติกันอยู่

พิธีแรกนา มีตาแหลวปัก เจ้าของนาเป็นผู้ประกอบพิธีเอง

คู่ขวัญควาย มีสวดดอกไม้ มัดติดเขาควาย ทำพิธีเมื่อทำนาเสร็จ หลังจากนั้นปล่อยให้เข้าป่า พอถึงฤดูทำนาก็ไปต้อนกลับค้ำมา

การเลือกผู้นำชุมชนเลือกคนดี มีความรู้ มีฐานะ ปัจจุบันเลือกคนดี มีความรู้ ฉลาด มีศีลธรรม

ภาคผนวก 2

สัมภาษณ์ นายทอง วงศ์ชัย บ้านศรีดอนชัย 40 หมู่ 7 ต.ศรีดอนชัย อ.เชียงของ จ.เชียงราย วันที่ 24 พฤษภาคม 2543

บรรพบุรุษไทลื้อบ้านศรีดอนชัยอพยพมาจากเมืองอุหมือในเขตสิบสองปันนา เมื่อ พ.ศ. 2429 มีจำนวนคน 928 คน อพยพผ่านมาทางหลวงน้ำทามาพักอยู่ที่ดอยหลักคำ 1 ปี หลังจากนั้นอพยพข้ามน้ำโขงมาอยู่ที่เชียงของ เริ่มแรกมาตั้งบ้านอยู่ที่บ้านใหม่ทั้งหมด 1 ปี จึงแยกย้ายออกเป็น 2 กลุ่ม ๆ หนึ่งกลับไปลาว ไปอยู่บ้านท่าฟ้า อีกส่วนหนึ่งอพยพไปอยู่ห้วยเม็ง อำเภอเชียงของ อีก 1 ปี กลุ่มหนึ่งข้ามแม่น้ำโขงไปอยู่ประเทศลาว ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่บ้านบุง อีกกลุ่มหนึ่งย้ายไปอยู่บ้านท่าข้าม อำเภอเวียงแก่นในปัจจุบัน

ต่อมา พ.ศ. 2492 ส่วนหนึ่งย้ายจากท่าข้ามมาอยู่ศรีดอนชัย (ทิศตะวันตกของบ้านศรีดอนชัยในปัจจุบัน) สาเหตุเนื่องจากการทำมาหากินคับแคบ จึงแสวงหาที่ทำกินแห่งใหม่ มาครั้งแรก 17 หลังคา ต่อมา พ.ศ. 2496 จึงย้ายมาอยู่ที่บ้านศรีดอนชัยในปัจจุบัน เนื่องจากมาอยู่ริมถนนหลวงที่ติดต่อเชียงของ-เทิง แต่ยังไม่มียอดยนต์โดยสารประจำมียอดยนต์คันเดียวใช้แพข้ามน้ำวียง ดังนั้นเวลาจะไปเชียงรายจะต้องขึ้นเรือที่เชียงของไปเชียงแสน

ปี 2492 มาพร้อมกับพ่อแม่ 17 ครอบครัว ยังเป็นนักเรียนอยู่ สภาพทั่วไปยังเป็นป่า มีนาบริเวณทุ่งสามหมอน จัดสรรที่ดินแบ่งกันครอบครัวละ 25 ไร่ ที่ดินยังรกร้างว่างเปล่าไม่มีเจ้าของ หลังจากนั้นมีการอพยพเพิ่มเติมมาเรื่อย ๆ จากบ้านท่าข้าม ผู้เฒ่าผู้แก่ที่มาครั้งก็จัดสรรที่ทำกินให้ครอบครัวและ 25 ไร่ การทำนาอาศัยน้ำฝน เป็นน่าน้ำฟ้า เนื่องจากไม่มีลำห้วยผ่าน แต่ปัจจุบันมีการสูบน้ำด้วยไฟฟ้า ปีใดทำนาไม่ได้ผล มีการทำไร่ข้าวโพดนำมากิน มีการเลี้ยงสัตว์ขาย หมู วัว ควาย โดยเฉพาะวัว ควายเป็นทรัพย์สินที่มีค่าขายนำรายได้มาสู่ครอบครัว ส่วนข้าวนำไปขายโรงสีที่เชียงของ สมัยก่อนกิโลละ 25 สตางค์ ไร่เกวียนล้อลากไปส่ง ดังนั้นรายได้หลักจึงได้จากการขายข้าวเปลือก ขายวัวควาย ส่วนการเลี้ยงหมูยังไม่เป็นอาชีพของชาวบ้าน

หลังปี 2500 มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน ทางราชการได้เริ่มเข้ามาส่งเสริมกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มทอผ้า

ปี 2509 เกิดน้ำท่วมใหญ่และปี 2512, 2513 ส่วนปี 2517 ลูกเห็บตกหนัก พืชผลเสียหาย พืชเศรษฐกิจที่เข้ามาหลังสร้างถนนมีข้าวโพด ถั่วลิสง ลำไย ฝ้าย ยาสูบ โรงบ่มใบยา สวนพริก ตั้งแต่ปี 2502 ปลูกพริกเขียวจำนวนมาก ขายเป็นพริกสด

ปัจจุบัน รายได้หลักได้จากการทำนา ทำสวนพริก ขายผ้า แต่รายได้จากสวนพริกดีกว่า เพราะขายได้ตลอดปี

ปัญหาชุมชน ด้านการทำมาหากิน คือ ตลาด คุณภาพสินค้าด้วยคุณภาพ เช่น ล้นจี่ สมโอ ราคาไม่ดี ทำให้คุณภาพต่ำ

ทางด้านการปกครอง สำหรับศรีดอนชัยไม่มีปัญหา

มีปัญหายาเสพติด เพราะการคบเพื่อน ขาดความใกล้ชิดกับครอบครัวกว่าพ่อแม่จะรู้จัก อากาหนักแล้ว

ปัญหาด้านการปกครองในอดีตมีบ้าง ส่วนใหญ่เป็นเรื่องความไม่เข้าใจกัน แต่ไม่ถึงกับใช้ ความรุนแรงในการแก้ปัญหา สาเหตุนี้ไม่มีปัญหาความขัดแย้งในชุมชน เนื่องจากผู้นำแต่ละ หมู่บ้านพูดคุยกันเข้าใจด้วยเหตุและผล

ผู้นำต้องเป็นตัวอย่าง เสียสละ ตรงไปตรงมามีสำจะ การแก้ปัญหาในชุมชน ญาติ พี่ น้อง จะช่วยในการสร้างความปรองดอง

หลักการเลี้ยงดูในชุมชนไทลื้อ พ่อแม่จะหาคู่ครองให้ หลังแต่งงานจะต้องอยู่รวมกับ พ่อ-แม่ จนกว่าจะมีความพร้อมจึงค่อยแยกย้ายออกตั้งบ้านเรือน การทำงานช่วยกันทำ

การแบ่งทรัพย์สินมรดก จัดแบ่งเท่า ๆ กัน สำหรับคนที่เลี้ยงดูพ่อแม่จะได้เป็นพิเศษ

ปัญหาการหย่าร้างมีน้อย ส่วนมากพ่อแม่จะช่วยแก้ปัญหา นอกจากนี้ผู้เฒ่าผู้แก่ญาติ พี่น้อง จะได้รับเชิญไปปะพูดคุยกันที่บ้านกำนันผู้ใหญ่บ้าน รวมทั้งคูกรณี แม้แต่ปัจจุบันก็ยัง ปฏิบัติอยู่ จะต้องสอบถามสาเหตุ สาเหตุฝ่ายชายส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวจากร้านไม่ทำงาน ส่วน หญิงมักจะเป็นเรื่องมีชู้

เดิมสังคมไทลื้อจะเลือกคู่ครองในหมู่บ้านเดียวกัน การเลือกคู่ฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายเลือก คู่ครอง หลักการเลือกดูวงศ์ตระกูล นิสัยใจคอ ชยัน

สำหรับศรีดอนชัยหลังแต่งงานจะอยู่บ้านฝ่ายชายก่อนจนกว่าจะตั้งเรือนใหม่

การศึกษาในระยะเริ่มต้นไปเรียนที่อื่นก่อน ต่อมาสร้างโรงเรียนปี 2500

นามสกุลส่วนใหญ่ "วงศ์ชัย" มาจากชื่อผู้ใหญ่บ้านคนแรกของไทยลื้อ บ้านท่าข้ามชื่อนาย กันชัย จึงดูเหมือนเป็นเครือญาติกันเกือบทั้งหมู่บ้าน ทั้งบ้านศรีดอนชัย และบ้านท่าข้าม ส่วน บ้านห้วยเม็งจะนามสกุล "หงษ์คำ" กับ จันต๊ะคาด มาจากชื่อเจ้าบ่อ หงษ์คำ, จันต๊ะคาด

ผีเมือง เป็นเจ้าบ่อเกลือ เพราะเดิมที่สิบสองพันนายึดเป็นอาชีพทำเกลือ ต่อมาเมื่อ อพยพจึงนำเจ้าหงษ์คำและจันต๊ะคาด มาปักบักษริกา ทั้งบ้านท่าข้าม ศรีดอนชัย ห้วยเม็ง สันบุญเรื่อง เลี้ยงปีละ 2 ครั้ง

ภาคผนวก 3

สัมภาษณ์ ไหม่อุ่น วงศ์ราษฎร์ อายุ 75 ปีบ้านหนองลือ หมู่ 15 ต.ฝ่ายวาง อ.เชียงคำ จ.พะเยา วันที่ 22 พฤษภาคม 2545

เกิดเมืองฮ่า สิบสองปันนา บ้านสวนมอน ออกมาเมื่ออายุ 18 ปี ปัจจุบันอายุได้ 75 ปี สาเหตุการอพยพมาอยู่ไทย เพื่อติดตามญาติพี่น้องมาอยู่ บ้านหนองลือเดิมอพยพมาจากบ้านหนองหาร เมืองพง สิบสองปันนา

เทวดาเมืองบ้านหนองคือ เจ้าฟ้าภูเก่า เจ้าฟ้าหมอก เทวดาโหลง เทวดาน้อย 3 ปี เลี้ยงครึ่งหนึ่ง เลี้ยงควาย มีเดียวกับหนองบัว เมืองน่าน ได้แก่ เจ้าหลวงเมือดำ การเดินทางจาก สิบสองปันนา มาจากเมืองยอง เข้าแม่สาย มาตั้งแต่สมัยสงคราม ใช้เวลาเดินทาง 12 คืนถึงแม่สาย ติดตามหาญาติพี่น้องถึงบ้านหนองลือ สมัยสงครามอังกฤษ

พ่อเป็นคนเชียงใหม่ เมื่อมาอยู่ไทยได้ 5-6 ปี จึงกลับไปพาแม่และพี่น้อง 6 คน มาหมด เดิมบ้านหนองมี 60 กว่าหลังคา สภาพบ้านเมืองเป็นเรือนฟากมุงหญ้าคา เสาคะระรุใช้ไม้สอดเป็นคาน

บ้านธาตุสบแวนเป็นลือเมืองแวน บ้านหย่วนเป็นลือเมืองหย่วน บ้านลำลือเมืองลำ บ้านแวนคือเมืองแวน บ้านทรายมาจากเมืองนูนอยู่หัวน้ำเสม

ลูกจากเมืองแวนมาตกเมืองเสม เมืองนูน เมืองซอน เมืองฮ่า

เลี้ยงเทวดาหลวงเมืองเสมท่า 7 วัน แต่บ้านหนองลือ ปัจจุบันท่า 1 วัน

ห้ามคนนอกเข้าบ้าน ฝ่าฝืนปรับ 10 บาท

พิธีเลี้ยงเทวดาเมืองปี่นี้ทางการช่วย 2,000 บาท ทำพิธีออก 10 คำ เดือน 9 ใช้หมาดำ ปลอดภัย ไหม่อุ่นเป็นข้าวจ้าว เป็นข้าวจ้าวลำดับที่ 6 ตั้งแต่ตัวหมู่บ้านหนองลือ เริ่มจาก

1. พ่อเผ่ายอด 2. พ่อเผ่าหนานวงศ์ 3. เผ่าเม็ง 4. แก่บ้านใหม่วงศ์ 5. พ่อเผ่าแสง 6. ไหม่อุ่น การเลือกข้าวจ้าว เทวดาลงมาจะเลือกเอาเอง เดิมไหม่อุ่นเป็นช่างขับ ปัจจุบันบ้านหนองลือยังมีช่างขับอยู่

พี่น้อง มีไหม่อุ่น และหนานสาม ซึ่งเป็นสองพี่น้องเป็นครูพี่น้องของลือเชียงคำ ปัจจุบันเด็กรุ่นใหม่ไม่นิยมสืบทอด เคยไปแสดงงานลอยกระทงบ้านธิ (บ้านธิเป็นลือเมืองอู)

สิบสองปันนา เมืองวัน เมืองแจ้ เชียงเจิง เมืองนูน เมืองฮาย เชียงรุ่ง เมืองโหลง เชียงฮา เมืองฮ่า เมืองซอน เมืองนูน เมืองเสม เมืองแวน เมืองลำ เมืองพง เมืองหย่วน เมืองมาง ล่างกาง ล่างยอง (สุดเขตสิบสองปันนา)

พ่อของไหม่อุ่นเป็นขุนหาญ

การตั้งหมู่บ้านหนองลื้อ สภาพเดิมเป็นป่าเป็นที่เลี้ยงวัวควายของชาวบ้านเป็นปางวัวควาย เดิมอยู่บริเวณโรงเรียนบ้านฝายกวาง

เทวดาบ้านหนองเจ้าหม่อมมาน หม่อมมกง นำมาไว้บ้านหนอง ปัจจุบันยังมีเชื้อสายเจ้านายอยู่ 1 คน คือ หม่อมบุญ

การทำมาหากินในอดีต ทำไร่ทำนา ปลูกผักผลไม้ หน้าแล้งไล่เหล่าไล่เถื่อนเอาควางเอาแก้งมากิน หาปูปลากกลางทุ่งกลางนา ได้ง่าย นำทำสมบุรณ์มีฝาย 2 แห่ง คือ ฝายกล้วย และฝายกวาง (น้ำลาว) ซึ่งสามารถนำน้ำไปเลี้ยงทุ่งเชียงคำ ได้จำนวนมาก ถึงทุ่งมอก น้ำแวน ในอดีตการตีฝายลูงนาจะมาจากบ้านนาง บ้านหยวน บ้านแพด บ้านแวน บ้านเชียงบานมาอนที่บ้านหนอง ปัจจุบันเป็นฝายหล่อแต่ไม่ตีฝายไม่ชอบ บางครั้งฝายขาด บางครั้งเหมืองขาด

เลี้ยงผีฝายใช้หมา 1 ตัว ไก่ 4 ตัว ประกอบพิธีบริเวณที่ก่อสร้างฝาย

เลี้ยงเทวดาสือบ้านหนองใช้ หมาดำปลอด 1 ตัว ไก่ 4 ตัว ไก่ 2 ตัว หัวหมู 1 หัว ให้ข้าวเจ้า 1 ตัว ให้แก่บ้าน 1 ตัวให้คนทำ แต่ปัจจุบันมีแก่บ้าน 2 คน ข้าวเจ้าจะได้ส่วนแบ่งไก่ 1 ตัวแบ่งให้แก่บ้านคนละ 1 ตัว ข้าวเจ้าได้หัวหมู

ธรรมเนียมบ้านหนองลื้อ ถ้าหญิงบ้านหนองลื้อมีผัวแล้วมีลูกภายใน 1 ปี จะต้องเสียหมา 2 ตัว เลี้ยงเทวดาบ้าน ซึ่งเหมือนสิบสองปันนา ซึ่งถ้าหากใครได้เสียกับหญิงในหมู่บ้านแล้ว จะต้องเสียควาย 1 ตัว ให้ชาวบ้านนำไปเลี้ยงผีบ้าน

บ้านใดมีคนตายจะต้องนำไก่ไปเลี้ยง 1 ตัว ในวันเลี้ยงผีบ้านเดือน 11 ส่วนผีเมืองเลี้ยง 3 ปีครอบ แต่ถ้ามีการบนไว้จะเลี้ยงในโอกาสอื่น

หมูที่ใช้ในพิธีใช้วิธีทุบแล้วเผาชุดขนออกนำไปหั่น ทำลาบ 2 อย่าง คือ ลาบขาว ลาบแดง นำไปถวายเป็นผีเมืองข้าวเจ้าเสียดด้วยกรรมกับข้าวสารถ้าเก็บ 3 ครั้ง เป็นคู่ทั้ง 3 ครั้ง แสดงว่าเทวดามารับแล้ว หลังจากเสร็จพิธีก็นำลาบ แกง (แค) เลี้ยงผู้มาร่วมพิธี จะไม่นำอาหารที่เหลือกลับไปบ้าน ปัจจุบันมีเจ้านายทางอำเภอมาร่วมพิธีกรรม นอกจากนี้จะเชิญกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในตำบลเดียวกันมาร่วมพิธี

การทำพิธียกเว้นวันพระ และวันเสียด

ปัจจุบันคนรุ่นหนุ่มสาวออกไปทำงานต่างถิ่น ส่วนคนแก่อยู่บ้านจะจักสานหารายได้เพิ่มเติมได้วัน 10-20 บาท โพงคายขาย โดยไปซื้อคากจากบ้านสะเก็น กิ่งอำเภอสองแคว จังหวัดน่าน ขายโพงละ 7 บาท

การรักษาพยาบาลในอดีต ใช้หมอมือเมือง ยาเมือง

ที่ดินไม่เป็นของใครอยากได้ก็ไปบุกเบิกทำกิน

มีความภาคภูมิใจในฮีตคองประเพณี จึงช่วยกันสืบสานรักษาไว้ มีชาวต่างชาติมาเยี่ยมชม ทำให้ต้องช่วยกันรักษาไว้ตั้งแต่ก่อนมาแล้ว

คนแต่ก่อนจะไปมารหาสูกัน มีคนเกิดลูกจะไปเป็นเพื่อนกับหลายวัน ส่วนหมอยาก็จะหายามาช่วยเหลือ จะใช้ให้คนหนุ่มไปหายามาช่วยเหลือ

คนแต่ก่อนรักษาสุขภาพ โดยกินอาหารพื้นเมือง ไม่มีสารพิษ ปัจจุบันมีแต่สารพิษ ใช้น้ำ ใช้น้ำฆ่าหญ้า ฆ่าแมลง มีวัวควายมากช่วยกินหญ้า ปัจจุบันไม่มีวัวควายเลยในหมู่บ้าน

สภาพสมัยก่อนดีกว่าในปัจจุบัน

ได้อาหารการกิน นำไปขายตลาด ออกบ้านตีหนึ่งตีสองจุดแคร์ไปตลาด

หมูจะฆ่าตอนเทศกาลต่าง ๆ ได้ข้าวแล้วรวมกันซื้อหมูมาฆ่า

บ้านหนอง มาจากบ้านหนองหาร เมืองพง ลิบสองปันนา

คือเมืองน่านมีบ้านสะเก็น (ชาวผู้ก่อ) บ้านยอด ผาหลัก ผาสิงห์ บ้านปางล้านแต่บ้านสะเก็น เวลาเขาพูดกันฟังไม่รู้เรื่อง เขาพูดกับเรา ปากโต

บ้านสะเก็นกับบ้านหนองเป็นบ้านพันธมิตรกัน

สมัยก่อน เอาผ้าเส้นแพรไปขายบ้านสะเก็น เอาจากภาคหลวงไปขาย

เขากำบ้าน ผู้หญิงเข้าไม่ได้ ห้ามใส่เสื้อผ้าสีแดง ใส่หมวกได้ เลี้ยงป่าเมือง เก็บเงินทุกหลังคาเรือน ยกเว้นเรือนแม่กำเดือน เพราะถือว่าเป็นเรือนไม่ดี

เจ้าพ่อเวทดาเมืองมี แสนเมืองน้อย แสนเมืองหลวง (ปัจจุบันเด่าแก่แล้วไม่มา) แต่ก่อนมาร่วมพิธี ห้ามขี่ม้าเข้าไปในหอ

เลี้ยงเลื้อบ้านทุกปีในเดือน 11 ส่วนเวทดาเมือง 3 ปี ครั้งเลี้ยงคนละปาง เลี้ยงเวทดาบ้านให้หมูอะไรก็ได้ ส่วนเลี้ยงเวทดาเมืองต้องให้หมูดำปลอด (เวทดาโหลง) 5 กำขึ้นไป

เลขอนุญาตที่ ต.๓๕๕/๒๕๕๕

ใบอนุญาตจัดตั้งสมาคมหรือองค์การ

ตามนี้ นายบุญรัตน์ วงศ์ใหญ่

ได้ขอลงทะเบียนจัดตั้ง สมาคมไทยลี้ล

โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

๑. เป็นศูนย์กลางการติดต่อสัมพันธ์ และมีการดำเนินงานกิจกรรมของชาวไทยลี้ลในประเทศไทย
๒. อนุรักษ์ สืบเสริญ ฟื้นฟู และประชาสัมพันธ์วัฒนธรรมชาวไทยลี้ล
๓. แลกเปลี่ยนความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอื่น ทั้งในประเทศและต่างประเทศ
๔. การศึกษา ค้นคว้า และวิจัย ประวัติศาสตร์และความเป็นมาของวัฒนธรรมไทยลี้ล และวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
๕. ส่งเสริมให้มีความรัก ความสามัคคี ความสัมพันธ์อันดีงาม และความเจริญรุ่งเรืองของชาติไทย

ทั้งนี้ ไม่จัดตั้งขึ้นเพื่อมิได้เกิด ไม่ดำเนินการใด ๆ เกี่ยวกับการเมือง การหาผลประโยชน์ แบ่งปันกัน ตลอดจนไม่ทำให้เสื่อมเสียศีลธรรม จารีตประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ

ที่ตัวสำนักงาน ณ เลขที่ ๖๕๐/๓ ซอยพหลโยธิน ๓๒ แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร นั้น

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้พิจารณาแล้ว อนุญาตให้ดำเนินการจัดตั้งได้ และเมื่อได้จัดตั้งแล้ว ให้ปฏิบัติตามคำสั่งสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และทำหนังสือขึ้นทะเบียนวัฒนธรรมแห่งชาติ โดยเคร่งครัด

อนุญาต ณ วันที่ ๒๕ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๕

เลขาธิการคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

ประวัติผู้วิจัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประชัน รักพงษ์

ตำแหน่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ระดับ 8 สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

- ประธานโปรแกรมวิชารัฐประศาสนศาสตร์

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

- ประธานโปรแกรมศึกษานานาชาติศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย